

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN
İLİŞKİLERİ

120669

MASTER TEZİ

Hazırlayan
İsmigül ÇANKAYA

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

120669

Tez Danışmanı
Prof.Dr. E. Semih YALÇIN

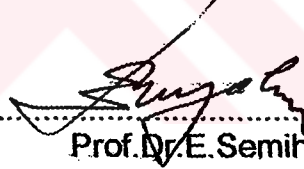
Ankara-2002

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

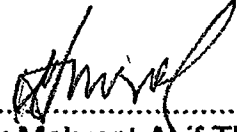
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne *İsmigül*
ÇANKAYA'ya ait **MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ TÜRK-
AMERİKAN İLİŞKİLERİ** adlı çalışma jürimiz tarafından
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi bilim dalında Yüksek Lisans Tezi
olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ

Prof. Dr. E. Semih YALÇIN

Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL

ÖNSÖZ

Milli Mücadele Dönemi Türk-Amerikan ilişkileri başlıklı tezimizin konusu 1919-1923 yılları arasında Türk-Amerikan ilişkileridir. Konunun daha iyi açıklanabilmesi için, tez I. Dünya Savaşı ile başlatılmış ve 1927 yılına kadar götürülmüştür.

Tezimizin amacı, -bizce- günümüzdeki Türk Amerikan ilişkilerinin temeli olan bu dönemin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Elimizden geldiği kadarıyla diğer araştırmalara örnek olmaktadır. Günümüzde dünyanın büyük gücü durumunda olan Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasındaki ilişkiler Milli Mücadele Dönemi'nde şekillenmeye başlamış ve günümüzde hâlâ o dönemin izlerini taşımaktadır. Milli mücadele dönemindeki ilişkilerin anlaşılmasıyla günümüzdeki ilişkilerin de daha iyi anlaşılacağına inanılmaktadır. Umarız, diğer araştırmacılar için faydalı ve örnek oluruz.

Tezimiz girişten hariç dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında başlangıçtan 1914 yılına kadar olan ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler anlatılarak, konuya giriş yapılmıştır. I. Bölümde I. Dünya Savaşı sırasında iki ülke arasındaki münasebetler ile Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandıktan sonra meydana gelen siyasi arenada ve barış görüşmeleri sırasındaki ilişkiler işlenmiştir. Yeni dünya düzenini kurulmaya çalışılırken yapılan konferanslarda Türk-Amerikan ilişkilerinin nasıl geliştiği bu bölümde anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bölümle Milli Mücadele Dönemi'ndeki ilişkilere giriş yapılmış olunmaktadır. II. Bölümde Milli Mücadele Dönemi Türk Amerikan ilişkilerinin temelini oluşturan Amerikan mandası meselesi anlatılmıştır. III. Bölümde ise T.B.M.M ile Amerikan hükümeti arasındaki ilişkiler, iki ülke arasında resmi ilişkilerin kurulmaya çalışılması anlatılmaktadır. IV. Bölümde Lozan Konferansı sırasında iki ülke arasındaki ilişkiler anlatılmış ve bu konu iki ülke arasındaki ilişkilerin kesin olarak kurulduğu 1927 yılına kadar devam ettirilmiştir.

Bu konuyu araştırmamı tavsiye eden ve araştırma süresince yardımlarını esirgemeyen hocam Prof. Dr. E. Semih YALÇIN'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca beni desteklemekten hiçbir zaman bıkmayan aileme ve tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İsmigöl ÇANKAYA
2002 ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
KISALTMALAR.....	iii
GİRİŞ.....	1
I.BÖLÜM:I.DÜNYA SAVAŞI VE SAVAŞ SONRASI BARIŞ GÖRÜŞMELERİNDE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ	6
A) I.DÜNYA SAVAŞINDA OSMANLI DEVLETİ VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ.....	6
B) I.DÜNYA SAVAŞI SONRASI BARIŞ GÖRÜŞMELERİNDE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ.....	12
a) PARİS BARIŞ KONFERANSI.....	12
b) LONDRA KONFERANSI.....	34
c) SAN REMO KONFERANSI.....	37
II.BÖLÜM: AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLE İLİŞKİLER VE TÜRKİYE'DE MANDA MESELESİ.....	40
A) AMERİKAN MANDASI MESELESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	40
B) AMERİKAN MANDASI MESELESİNİN YAYILMASI.....	46
C) KING-CRANE KOMİSYONU.....	66
D) ERZURUM KONGRESİ VE MANDA MESELESİ.....	72
E) SİVAS KONGRESİ VE MANDA MESELESİ.....	79
F) GENERAL HARBORD HEYETİ.....	88
G) MANDA MESELESİNİN SONU.....	104
III.BÖLÜM: TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ İLE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER.....	107

IV.BÖLÜM: LOZAN KONFERANSI VE AMERİKA BİRLEŞİK

DEVLETLERİ..... 127

SONUÇ..... 136

KAYNAKÇA

EKLER

ÖZET(TÜRKÇE)

ÖZET(İNGİLİZCE)

KISALTMALAR

A.B.D	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
bkz	bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Haz.	Hazırlayan
s.	sayfa
S.	Sayı
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Tezimizin daha iyi anlaşılabilmesi için bu kısmında I. Dünya Savaşına kadar ki zaman içerisindeki Türk-Amerikan ilişkileri kısaca anlatılacaktır. Böylece incelediğimiz döneme etki eden etmenlerde daha kolay açıklana bilecektir.

1776 yılında 13 Amerikan kolonisi Bağımsızlık Demeci ile Amerika Birleşik Devletleri adı ile bağımsızlıklarını ilan ettiler. Böylece koloniler halkı İngiltere'ye karşı bir bağımsızlık mücadelesine girişiyordu. Amerikalıların bu savaşı 1783 yılına kadar sürdü. İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. Böylece Amerika Birleşik Devletleri uluslar arası politik arenaya katılmış oldu.¹

I. Dünya Savaşına kadar Amerikan dış politikasında Monroe Doktrini egemen olmuştur. Monroe Doktrini, Amerika'nın beşinci cumhurbaşkanı James Monroe'nün 2 Aralık 1823 günü kongreye gönderdiği ve Amerikan dış politikasının ilkelerini ortaya koyan mesajdır. bu mesajda başkan Monroe, Amerikan dış politikasının temel ilkelerini belirtiyor ve kongrenin de bunları onaylamasını istiyordu. Bu doktrinin temeli Avrupa Devletleri arasındaki ilişkilerden uzak durmak ve Avrupa Devletlerini Amerika kıtasından uzak tutmaktır.² Bundan sonra Amerika'nın Avrupa ile ilişkileri ekonomik düzeyde kalmıştır. Buna Osmanlı İmparatorluğu'da dahildir.

Türk-Amerikan ilişkileri önce tacirler ve misyonerlerle başladı. Amerika'dan Türkiye'ye ilk gelenler tacirler ve misyonerler oldu. Bunlar ABD'nin bir çeşit öncüleriydi. Konsoloslar ve diğer diplomatlar onları izlemiştir.³

Amerika'nın ticari ilişkileri, o zaman ticari münasebetlerde çok kullanılan "en ziyade müsaadeye mazhar millet" ilkesine yani açık kapı ilkesine dayalıydı. Amerika'nın Osmanlı Devleti'ne karşı politikası da bu ilkeye

¹ Fahir ARMAOĞLU, 20. yy Siyasi Tarihi, Ankara, 1988, s.63.

² a. g. e., s.70.

³ Bilâl N. ŞİMŞİR, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu üzerine", Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu, 8-12 Ekim 1984 Erzurum, Ankara, 1985, s.79.

dayanmıştır. Buna bağlı olarak Amerika ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik münasebetleri tesis eden 7 Mayıs 1830 tarihli anlaşma bir Seyrisefain ve Ticaret anlaşmasıdır.⁴ Bu anlaşmanın imzalanmasına kadar iki devlet arasında uzun süre ticari ilişkiler devam etmiştir. Amerikan Kongresi'nin 7 Mayıs 1784'te Benjamin Franklin, Thomas Jefferson ve John Adams'ı ticaret ve dostluk antlaşmaları yapmak üzere görevlendirdiği memleketler arasında Osmanlı İmparatorluğu da vardı. Fakat bu antlaşma gerçekleşmedi. Daha sonra Amerika cumhurbaşkanı Adams, Lizbon'daki Amerikan ortaelçisi William Laughton Smith'i İstanbul'a giderek bir ticaret ve dostluk anlaşması imzalamakla görevlendirdi. Senato da 11 şubat 1799 tarihinde bu görevi onayladı. Fakat Osmanlı Devleti'nin o sırada Fransa ile savaş halinde bulunması sebebiyle bu görev ertelendi.⁵

Herhangi bir anlaşma imzalanmasa da iki ülke arasında ilişkiler başlamıştı.9 kasım 1800'de ilk Amerikan harp gemisi İstanbul'a geldi. Bu Türk limanlarına gelen ilk Amerikan gemisi değildi. Bir ticaret anlaşması yapılamamasına rağmen Amerikan tüccarlarının, Amerikan bayrağı taşıyan gemileriyle Türk limanlarına geldiği görülüyor. İlk Amerikan ticaret gemisi 1797 yılında İzmir'e gelmiştir. Yine bir ticaret anlaşması olmamasına rağmen Amerika 1802'de İzmir'e konsolos tayin etmişti. Fakat Osmanlı Devleti bu tayini tanımayınca konsolos İzmir'den ayrılmak zorunda kaldı.⁶ 1811 yılında Philadelphialı tüccar David Offley şahsi bir anlaşma yaparak, Amerikan tüccarları için bazı imtiyazlar kopardı. 1816 yılında ise Kapudan-ı Derya Hüsrev Paşa ile kurduğu dostluk sayesinde Amerikan konsolosluğunu kopardı. Oysa bu konuda Amerika'nın hiçbir talebi olmamıştır.⁷

⁴ Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", III. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 56.

⁵ Orhan F. KÖPRÜLÜ, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", Belleten, C.LI, S.200'den ayrı basım, T.T.K.B, Ankara, 1987, s.927-928.

⁶ a.g.m, s.928-930.

⁷ a.g.m, s.930.

İki devlet arsında resmi görüşmeler 1820 yılında başladı. 20 Ekim 1827'de donanması Navarin'de yok edilince Osmanlı Devleti yeni bir müttefik aramaya başladı ve Amerika'ya yöneldi. Antlaşma 7 mayıs 1830'da imzalandı. Bu antlaşma Amerikan mallarına uygulanacak gümrük resmini %1 kabul ederken, Amerikan mallarına "mezid müsaadeye mazhar olan düvel-i mütehabbe tüccarı misüllü"(en imtiyazlı millet) işlem uygulanacağını belirtir.⁸ Bu antlaşmaya gizli bir madde eklenerek, Amerika'nın Osmanlı Devleti için donanma inşa etmesi öngörüldü. Lakin Amerikan Senatosu'nun böyle bir maddeyi kabul etmeyeceği de açıktı. Bu nedenle antlaşma senatonun onayına sunulurken bu madde metinden çıkarılmıştır ve Osmanlı Devleti bu durumu sakıncalı görmemiş, maddenin hükmünü geçerli saymıştır.⁹

1862 yılında iki devlet arasında yeni bir dostluk ve ticaret antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Amerika yeni imtiyazlar kazandı.¹⁰ 1874 yılında ise Osmanlı devleti ile Amerika arasında suçluların iadesi antlaşması ile bir Tabiiyet Antlaşması imzalanmıştır.¹¹

1830 antlaşmasının imzalanmasından sonra Türk-Amerikan ticari ilişkileri gelişmiştir. 1868 yılına kadar bu antlaşma ile ilgili iki ülke arasında ciddi bir ihtilaf çıkmamıştır. Ama antlaşmanın Türkçe nüshası ile İngilizce nüshası arasında fark vardı. İngilizce metne göre Osmanlı Devleti'nde suç işleyen bir Amerikan vatandaşı Osmanlı idaresi tarafından tutuklanamaz ve yargılanamaz, ancak Amerikan elçisi ya da konsolosu tarafından yargılanabilir ve cezalandırılabilirdi. 1868'de iki Amerikalının Osmanlı kanunlarına göre suç işledikleri gerekçesiyle tutuklanarak hapse atılmaları iki ülke arasında ihtilaf ortaya çıkarttı. Yapılan incelemede antlaşmanın İngilizce nüshasında hata olduğu ortaya çıktı ise de bu hata giderilmedi ve iki ülke arasında ihtilaf konusu olmaya devam etti.¹²

⁸ Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", s.56.

⁹ Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk ve Amerika Birleşik devletleri", s.56-57

¹⁰ Orhan F. KÖPRÜLÜ, a.g.m, s.934.

¹¹ Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", s.56.

¹² Orhan KÖPRÜLÜ, a.g.m, s.937-938

Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında ticari ilişkiler gelişirken diğer taraftan kültürel ilişkiler de ortaya çıkmıştır. Anadolu'da Amerikan misyonerlerinin faaliyetleri 1822'de başlamıştır.¹³ Misyonerlerin amaçlarını modern eğitim kurumları vasıtasıyla insanların yaşayış ve düşüncelerini gelenek ve alışkanlıklarını değiştirmek ve onlara yeni bir biçim vermek olarak söylenebilir. Osmanlı Devleti içerisinde Amerikan misyonerlerinin temel dayanağı Ermeniler olmuş, misyoner faaliyetler çoğunlukla onlara yönelik olmuştur. Osmanlı topraklarında Amerikan misyoner okulu ilk olarak 1824 yılında Beyrut'ta açılmıştır. Misyoner faaliyetleri gittikçe bütün ülkeye yayılmıştır.¹⁴

II. Abdülhamit döneminde iki ülke arasındaki ilişkiler iyi düzeyde devam etmiştir. 1906 yılında iki ülke elçileri "ortaelçi" statüsünden "büyükelçi" statüsüne yükseltilmişlerdir.¹⁵ II. Meşrutiyet'in ilanını İstanbul'da bulunan Amerika büyükelçisi John Leishman raporlarında oldukça iyimser bir hava ile anlatıyordu. Büyükelçi meşrutiyet ile birlikte "Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni bir hayatın başlayacağını ve Türkiye'nin esaslı ve etraflı ıslahat hareketleri neticesinde kendini toplayarak, Avrupa siyaseti, ekonomisi ve medeniyeti içinde kendine lâıyk bir mevki alabileceğine" hükmetmişti.¹⁶

Amerika'da 1912 seçimlerinde Woodrow Wilson Başkan seçilmişti. Başkan Wilson Osmanlı Devleti'nin yıkılacağına kesin gözü ile bakıyordu. Bu nedenle o sırada boş bulunan Amerika'nın İstanbul büyükelçiliğine tayin yapılmasına gerek olmadığını bildirmiş ama sonuçta Henry Morgenthau'yu İstanbul'a atamıştı.¹⁷ 1913-1917 yılları arasında büyükelçilik yapan Morgenthau Türk

¹³ Fahir ARMAOĞLU, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1991, s.1-6.

¹⁴ Adnan ŞİŞMAN, *Osmanlı Devleti'nde 20.yy Başlarında Amerikan Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Alem Basım Yayın, Bahkesir, 1994, s.8-9.

¹⁵ Akdes Nimet KURAT, *Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış*, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara, 1959, s.37. (Orhan Köprülü bu tarihi 1909 olarak vermektedir. Orhan KÖPRÜLÜ, a.g.m, s.941.)

¹⁶ Akdes Nimet KURAT, a.g.e, s.38.

¹⁷ Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası-Makaleler*(yay.haz. Berna Türkoğlu), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s.282.

düşmanı ve Ermeni sempatzanı bir kişidir. ¹⁸ Bu devirde ilişkiler genellikle dostluk içerisinde geçmiş olsa da Morgenthau, Türkiye'nin içerisinde bulunduğu güçlükleri anlayamamış, Washington'a gönderdiği raporlarında ve yazdığı kitaplarda Türkiye hakkında dostça olmayan lisan kullanmıştır. ¹⁹

Amerika, Osmanlı Devleti'nin hiçbir sorununa karışmamıştır. Hatta I. Dünya Savaşı başladığı sıralarda, büyükelçi Morgenthau 1914 Ağustos ve Kasım aylarında iki defa Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalması için Babıâli'ye telkinde bulunmuş, bu teşebbüsünü Washington'a bildirince, kendisi resmi ya da gayri resmi hiçbir telkinde bulunmaması konusunda uyarılmıştır. ²⁰

İki ülke arasındaki ilişkiler başladığı andan itibaren ticarî ve kültürel boyutta kalmıştır. Hiçbir zaman siyasi bir ilişki kurulmamıştır. Bunun sebebi Amerika Birleşik Devletleri'nin tutumudur. Yani Monroe Doktrinin oluşturduğu dış politika ilkeleridir. Oysa Osmanlı Devleti Avrupa Devletleri'ne karşı bir destek güç olarak Amerika ile bir siyasi ittifak yapmak istemiştir.

I. Dünya Savaşı'nın başladığı zamanlarda da iki ülke arasındaki ilişkiler aynı boyutta devam ediyordu.

¹⁸ Orhan KÖPRÜLÜ, a.g.m, s.941.

¹⁹ Akdes Nimet KURAT, a.g.e, s.40.

²⁰ Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", s.57.

I. BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞI VE SAVAŞ SONRASI BARIŞ GÖRÜŞMELERİNDE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

A) I.DÜNYA SAVAŞI'NDA OSMANLI DEVLETİ VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Avrupa Devletleri'nin çıkar çatışmaları sonucu 20.yy'ın başlarında Avrupa siyaset arenası gittikçe gerginleşmiş ve bir savaşın sinyallerini verir hale gelmişti. Başta Enver Paşa olmak üzere bazı devlet adamları Almanya ile ittifak yolları arıyorlardı. Düşüncelerine göre savaş çıkarsa Rusya Osmanlı Devleti aleyhine, özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde genişlemeye çalışacaktı. Rusya da İngiltere ve Fransa'nın müttefiki olduğuna göre bu devletlerin safında yer almak ve onlardan yardım istemek mümkün değildi.¹ Buna rağmen ilk ittifak teklifi İngiltere'ye yapılmıştır. 1911 Ekim ayında İngiltere'ye ittifak teklifinde bulunulmuş fakat İngiltere bu teklifi reddetmiştir.²

Zaten büyük devletler arasında yalnızca Almanya Osmanlı Devleti ile bir ittifak istiyor görünüyordu. Yapılan görüşmeler sonucunda iki ülke arasında ittifak anlaşması 2 Ağustos 1914'de imzalandı.³ Savaş başladıktan sonra Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilan etti. Fakat Almanya'nın çabaları sonucunda Osmanlı Devleti Kasım 1914'de savaşa girmek zorunda kaldı.⁴ Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında savaşa katılmış olmasına rağmen Amerika, Osmanlı Devletine karşı tarafsızlığını korumuş, buna karşılık Osmanlı Devleti de Amerika ile ilişkilerinde çok dikkatli ve nazik davranmıştır.⁵ Amerika İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girdikten sonra da bu durumda bir değişiklik olmamıştır.

¹ Stanford J. SHAW ve Ezel KuralSHAW, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.II, E Yayınları, İstanbul, 2000, s.372.

² FahirARMAOĞLU, *20.yy Siyasi Tarihi*, s.107.

³ Stanford J. SHAW ve Ezel Kural SHAW, a.g.e, s.373.

⁴ Fahir ARMAOĞLU, *20.yy Siyasi Tarihi*, s.109-110.

⁵ Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", s.57

1917 yılında Amerika ile Almanya arasındaki ilişkiler gerginleşmişti. Bunun sebebi Almanya'nın Amerika'da karışıklıklar çıkartması, Latin Amerika Devletlerini ABD'ye karşı kışkırtması idi. Almanya'nın Meksika'yı Amerika'ya karşı kışkırtmaya ve bir Alman-Meksika ittifakını oluşturmaya çalışan tasarısı İngilizler tarafından ele geçirilip, şifresi çözülüp Amerika'ya bildirilince gerginlik arttı. Daha sonra iki Amerikan ticaret gemisi Alman denizaltıları tarafından batırılınca Amerika'nın sabrı tükendi. Kongre kararı ile Amerika 2 Nisan 1917'de Almanya'ya savaş ilan etti.⁶

Bunun üzerine Almanya, Osmanlı Devleti'nin Amerika'ya savaş ilan etmesi için baskı yapmış olsa da Osmanlı Devleti yalnızca diplomatik ilişkileri kesmekle yetinmiştir.⁷ 20 Nisan 1917'de iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kesilmiştir. Bu tarihten sonra savaş süresince Türkiye'deki Amerikan haklarını koruma görevi İsveç büyükelçiliğine verilirken, Amerika'daki Türk haklarını koruma görevi de İspanya'ya verilmiştir.⁸ Dışişleri bakanı Ahmet Nesimî Bey, notayı Amerikan büyükelçisine verirken özür dilediği gibi, Amerikan vatandaşlarının okul ve müesseselerinin korunacağı ve eskisi gibi devamlarının sağlanacağına dair teminat vermiştir. Başkan Wilson'da 14 Hazirandaki bir konuşmasında, Almanya'nın büyük baskısı altında olan Osmanlı Devletinin durumunu anlayışla karşıladığını belirtmiştir.⁹

Amerika Birleşik Devletleri, İttifak Devletleri'nden Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'a savaş ilan etmemiştir. Bu konuda İtilaf Devletleri'nin görüşlerine de baş vurulmuş, Amerika Dışişleri Bakanı Robert Lansing, 8 Mayıs 1918'de Wilson'a bir mektup göndermiştir. Lansing, Başkan Wilson'a bu konuda İtilaf Devletleri'nin fikirlerini bildirmiştir. Bu mektuba göre İtilaf Devletleri Amerika'nın Türkiye'ye savaş ilan etmesine taraftardır. Ama İngiltere Amerika'nın Bulgaristan'a savaş ilan etmesine taraftar değildir. Lansing'e göre ise Türkiye'ye savaş ilan edilmemelidir. Çünkü savaş Türkiye'deki Amerikan misyoner teşkilatına zarar verecektir. Amerika her ay Ermenilere 2

⁶ Fahir ARMAOĞLU, 20.yy Siyasi Tarihi, s.133.

⁷ Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri", s.282.

⁸ Bilâl N.ŞİMSİR, "Türk-Amerikan İlişkileri'nin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği", Belleten, C. XLI, S.162, Nisan 1977'den ayrı basım, T.T.K.B, Ankara, 1977, S.277.

⁹ Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", s.58.

milyon Türk Lirası yardım göndermektedir. İki ülke arasında savaş başlarsa bu yardımlar kesilecek, misyonerler ülkeden çıkartılacak ve mallarına el konacaktır. Ayrıca Lansing'e göre Osmanlı Devleti'ne savaş ilan edilmesi için hiçbir sebep yoktur. Çünkü Osmanlı Devleti Amerika ile siyasi münasebetlerini kestiği halde, Amerika'ya karşı hiçbir tecavüzi harekette bulunmamıştır.¹⁰ Amerika'nın Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girmemesinin bir diğer sebebi de Amerikan halkının bunu kabul etmeyeceğini düşünmeleridir. Çünkü Amerika, Almanya'ya karşı savaşa kendisine karşı Almanya tarafından saldırılar olması nedeni ile girmiştir. Oysa ki Osmanlı Devleti'nin böyle bir saldırısı yoktur.

Ayrıca Amerika yakın doğuya asker ve donanma gönderemeyeceğine göre, Amerika'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi demek, Türkiye'deki menfaatlerini tehlikeye atması demektir. Amerika Türkiye'ye harp ilan ederse Şark Meselesi'ne karışmış olacak, bu da ilerde Avrupa Devletleri'nin meselelerine katılmasına sebep olacaktır.¹¹ Bu durumda Amerika'nın yıllardır güttüğü Monroe Doktrini'ne oldukça aykırıdır.

I. Dünya Savaşı esnasında İtilaf Devletleri gizli antlaşmalar ile Osmanlı Devleti'ni kendi aralarında paylaştılar. İngiltere daha 9 kasım 1914'de Boğazları Rusya'ya teklif ediyordu. Mart ve Nisan 1915'de İngiltere ve Fransa; İstanbul ve Boğazları Rusya'ya bıraktıklarını kabul ediyorlardı. İtalya'yı savaşa sokabilmek için 26 Nisan 1915'de Antalya yöresini İtalya'ya vaat ettiler. 3 Ocak 1916'da Sykes-Picot Anlaşması imzalandı ve Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu'daki toprakları paylaşıldı. Buna göre Suriye ile Irak'ın tümü ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi İngiltere ve Fransa arasında paylaşılıyordu. 26 Nisan 1916'da yapılan anlaşma ile de Rusya Sykes-Picot'u kabul etti. Buna karşılık da kendisine Doğu Anadolu Bölgesi'nin verileceği vaat edildi. 19-21 Nisan arasında yapılan görüşmeler sırasında alınan kararlara göre Mersin dışında Antalya, Konya, Aydın ve İzmir İtalyanların

¹⁰ Mine EROL, Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi, Giresun, 1972, s.1.

¹¹ Mine EROL, a.g.e, s.2.

olacaktı. Bunun sonucunda hak ve adalet öncüleri olduklarını ileri süren İtilaf Devletleri gizli anlaşmalar ile Orta Doğu'yu yağmalamış oldular.¹²

ABD, Türkiye'nin paylaşılması konusunda İtilaf Devletleri ile herhangi bir anlaşma yapmamıştı. Bu durum ona, İmparatorluğun mirasını paylaşmada İngiliz ve Fransızlardan daha esnek davranma olanağını veriyordu.¹³

1917 yılında Rusya'da gerçekleşen Bolşevik ihtilali ile Rusya'nın savaştan çekilmesi üzerine Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu İttifak Devletleri ümitlendiler. Fakat ABD'nin savaşa girmesi ile bu ümitleri boşa çıktı. Savaş uzadıkça İtilaf Devletleri'nin kazanacağı görüşü netlik kazanıyordu. 1917 yılında Almanya ile Avusturya barış girişiminde bulundular. Ama İtilaf Devletleri barış şartlarını daha da ağırlaştırmak için bu teklifi reddettiler. Bu ortam içerisinde ABD başkanı Wilson, savaş sonunda yapılan barışın esaslarını belirleyen 14 Nokta'sını açıkladı. 8 Ocak 1918'de Amerikan Kongresi'ne gönderdiği 14 Prensip ile Wilson barışın ve ondan sonra Dünya'da demokrasinin ve küçük milletlerin bağımsızlığının esaslarını saptamaya çalışıyordu.¹⁴ Wilson Prensipleri olarak da adlandırılan bu 14 Nokta daha sonra Osmanlı Devleti ve diğer mağlup devletler için bir ümit kapısı olacaktır.

Savaşta 1918 yılına girildiği zaman Osmanlı Devleti'nin güney cephesinde durumu kötüleşmişti. Ekim sonuna doğru Halep bile İngilizlere terk edilmişti. Osmanlı Devleti, müttefiklerinin henüz savaştan çekilmemiş olmalarından dolayı dayanıyordu. Ama Bulgaristan 29 Eylül'de mütareke imzalamak zorunda kalınca Osmanlı ülkesi batıdan da istila tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Bunun üzerine Babıâli 4 Ekim 1918'de Wilson aracılığı ile barış istemek zorunda kaldı. 13 Ekimde Sadrazam Talat Paşa istifa etti. 14 Ekimde İzzet Paşa hükümeti kuruldu. Bu hükümetin girişimleri ile İtilaf cephesi adına İngiliz Amirali Calthorpe ile Mondros'ta 30 ekim 1918'de mütareke imzalandı.¹⁵ İzzet Paşa, mütareke hükümlerini o günkü şartlarda yapılabilecek eni yi anlaşma

¹² Ergün AYBARS, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.I, İzmir, 2000, s.66-67.

¹³ A. M. ŞAMSUTDİNOV, *Türkiye Ulusal Kurtuluş Tarihi 1918-1923*, çev: Atıf Behramoğlu, İstanbul, 1999, s.39.

¹⁴ Ergün AYBARS, a.g.e, s.68-69.

¹⁵ Sina AKŞİN, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, C. I, Ankara, 1998, s. 17-20.

olarak nitelemişti.¹⁶ Oysaki bu mütareke ile Osmanlı Devleti kendini İtilaf Devletleri'ne teslim etmiş oluyordu. Mütareke ile birlikte Osmanlı Devleti ve Türk Milleti için kara günler başlamış oluyordu.

Bu arada Amerika'nın Türkiye'ye bakış açısını değerlendirmek doğru olacaktır. Amerikalılar, Yakın Doğu ile fazla bir ilişkileri olmadığı için Türkleri doğrudan tanımıyorlardı. Yalnızca Türkiye'den Amerika'ya göç eden Ermenilerin ve Rumların anlattıklarını duyuyorlardı. Bunlar Türkler aleyhinde devamlı bir propaganda uyguluyorlardı. Türkiye'de yaşanan olayları mübalâğalar ve iftiralarla süsleyerek anlatıyorlardı. Bu propagandalar sonucunda Amerikalılar, Türklerin Ermenilere dini taassup nedeniyle zulüm yaptıklarını ve öldürdüklerini; mutaassıp, kaba, zevkine düşkün, başka milletleri yönetme kabiliyetinden mahrum, her gittiği yerde medeniyeti söndüren insanlar olduklarını düşünmeye başlamışlardı. Balkan Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin yenilmesi Amerika kamuoyunda büyük bir sevinç yaratmıştı. Aynı şekilde 1914 yılında Osmanlı Devleti henüz harbe girmeden Amerika basının da Türklerle karşı ağır yazıların ardı arkası kesilmiyordu. Bunun üzerine Washington büyükelçimiz Rüstem Bey gazetelere açıklama yapmak zorunda kaldı. Bu açıklama Başkan Wilson'un tepkisine yol açmış ve Rüstem Bey Amerika'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Rüstem Bey gazetelere verdiği beyanatta ve daha sonra Dışişleri Bakanlığına verdiği muhtıra da Türklerin Ermenileri katlettiği söylentilerini yalanlamış ve Amerika'nın Türkiye'ye karşı olan politikasını eleştirmiştir.¹⁷

Önceleri eski Avrupa siyasetine karışmayan, Monroe Doktrini esaslarına bağlı kalan ABD'nin I. Dünya Savaşına girmesi ve savaşın galibi haline gelmesi, yeniden oluşacak dünya düzeninde söz sahibi olması gerektiğini ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti'nde bir çok misyonerleri, okulları, yardım komiteleri olan Amerika, İstanbul siyasetini özellikle Protestanlaştırmaya çalıştıkları Ermeniler vasıtasıyla yönlendirerek ABD menfaatlerini korumak istemiştir.¹⁸ ABD Monroe Doktrini nedeniyle kendi kıtasına çekilip kaldığı için

¹⁶ M. Cemil BİRSEL, *Lozan, C.I*, İstanbul, 1998, s. 203.

¹⁷ Mine Erol, a.g.e, s.21-23.

¹⁸ Ali KARAKAYA, *Milli Mücadelede Manda Sorunu Harbord ve King-Crane Heyetleri*, Ankara, 2001, s.18.

Avrupa sorunlarıyla pek fazla ilgilenmemiştir. Bu arada da İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında yapılan gizli anlaşmalara da katılmamış dolayısıyla Osmanlı Devleti'nden herhangi bir pay almamıştır. Rusya'nın Bolşevik ihtilali nedeniyle bu anlaşmalardan çekilmesi ve İtalya'nın ileride kendilerine problem olabilir korkusuyla özellikle İngiltere tarafından dışlanması, bu devletlerin yerine Amerika Birleşik Devletleri ve Yunanistan'ı getirmiştir. Bu ittifak zinciri savaş sonrası dünyanın oluşumunda tek güç olacaktır.¹⁹

I. Dünya Savaşı sonucunda iktisadî açıdan Avrupa ağır bir darbe yemiştir. Bunun etkisinden hiçbir zaman kurtulamadı ve iktisadî alanda baş yeri Amerika'ya kaptırdı.²⁰

¹⁹ Suat AKGÜL, "Paris Konferansı'ndan Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.8, S. 23(Mart 1992)'den ayrı basım, Ankara, 1992, s.383.

²⁰ Hubert DESCHAMPS, Sömürge İmparatorluklarının Çöküşü, Çev. Oktay Akbal, İstanbul, 1966, s.65.

B) I.DÜNYA SAVAŞI SONRASI BARIŞ GÖRÜŞMELERİNDE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

a) PARİS BARIŞ KONFERANSI

1914'de başlayan I. Dünya Savaşı Kasım 1918'de bütün cephelerde sona erdi. Bu tarihte Osmanlı Devleti de dahil bütün İttifak Devletleri, İtilaf Devletleri'nin istedikleri doğrultuda bir ateşkes antlaşması imzalamışlardı. Sırada barış antlaşmalarının imzalanması vardı. Bu antlaşmaları imzalamak için Paris Barış Konferansı toplandı. Konferans, 18 Ocak 1919'da açıldı. Konferansa beş büyük devlet hakimdi. Bu devletler Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya'dır. Bu devletlerin başbakan ve dışişleri bakanlarından oluşan ve Onlar Konseyi adı verilen bir konsey oluşturuldu. Konferans sırasında Japonya'nın hiçbir fonksiyonu yoktu. İtalya ikinci sınıf muamelesi görüyordu. Amerika ise daha çok Başkan Wilson'un ideali olan Milletler Cemiyeti(Cemiyet-i Akvam) ile ilgileniyordu. Dolayısıyla konferansa İngiltere ve Fransa hakimdi.²¹

Barış Konferansı Türkiye konusunda, Osmanlı Devleti topraklarını İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında bölen gizli anlaşmalar ile İngilizlerin Araplara verdiği taahhütler arasında kalmıştır. Konferans toplandığı zaman bütün kuvvetler Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını konusunda hemfikir idiler.²²

Wilson küçük devletlere bağımsızlık tanınmasını istiyordu. Fakat kendilerini idare edecek seviyeye ulaşmamış olduklarından bu devletlerin Cemiyet-i Akvam'ın tayin edeceği bir devletin mandası yani vekaleti altında bulunması gerekiyordu. Bu manda sistemi Osmanlı Devleti'nden ayrılacak devletler için de uygulanacaktı.²³ Özellikle Doğu Anadolu'da kurulacak bir Ermeni devleti üzerinde manda kurulması fikri yaygındı. Lloyd George, Anadolu'da özellikle de bu Ermeni devleti üzerinde mandater olması için Wilson'u teşvik ediyordu.²⁴

²¹ Fahir ARMAOĞLU, 20.yy Siyasi Tarihi, s.145-146.

²² Suat AKGÜL, a.g.m, s.382.

²³ Mine EROL, a.g.e, s.3.

²⁴ Andrew MANGO, Atatürk, İstanbul, 2000, s. 242.

Manda sisteminin gerçekleştirilebilmesi için önce Cemiyet-i Akvam'ın kurulması gerekiyordu. İngiltere ve Fransa Milletler Cemiyeti statüsünün barış antlaşmalarına bağlanmasına karşı çıktılarsa da Wilson Milletler Cemiyeti statüsü ile antlaşmanın bir bütün olduğu tezini komisyona kabul ettirdi.²⁵ 24 Ocak 1919'da yapılan görüşmeler sonucunda Milletler Cemiyeti hakkında şu kararlar alındı:

- a) Dünya düzenini desteklemek lüzumludur. Bunun için Müşarik Devletler şimdi bunu tesis etmek için toplandılar. Beynelmilel işbirliğini teşvik için kabul edilmiş, beynelmilel mecburiyetlerin tam olarak garantisi ve harbe karşı himaye temin için Cemiyet-i Akvam kurulmuştur.
- b) Bu cemiyet umumî sulh muahedesinin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmalıdır. Bu cemiyet amaçlarını geliştireceğine inanılır her medenî millete açık olmalıdır.
- c) Cemiyetin âzaları vakit vakit beynelmilel konferansta toplanmalıdır ve devamlı bir teşkilata ve konferanslar arasındaki fasılalarda birliğin işlerini yürütebilecek bir sekreterliğe sahip olmalıdır.²⁶

28 nisan 1919'da Cemiyet-i Akvam'ın nizamnamesi kabul edildi. Nizamnamenin 22. Maddesi manda ile alakalıydı. Bu maddede Osmanlı Devleti ile ilgili şu kısımlar bulunuyordu. "Evvelce Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bulunan bazı cemaatler belirli bir gelişme derecesine erişmişlerdir. Kendilerinin bağımsız milletler olarak mevcudiyetleri, kendi kendilerine yeterli hale gelinceye kadar bir mandater devletin idarî bakımından yol gösterme ve yardımına bağlı olmak üzere şartlı olarak tanınabilir. Bu cemaatlerin arzuları mandater devletin seçiminde göz önünde bulundurulacak birinci derecede hususlar olmalıdır."²⁷

I. Dünya Savaşı sırasında Amerikalı uzmanlardan oluşan bir heyet barış şartlarını değerlendirmiş ve bu konuda tavsiyeler sunmuştu. Bu arada Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasının şartları da değerlendirilmişti. 22 Aralık 1917 tarihli bu tavsiyeler hem Wilson Prensipleri'nin temelini hem de Paris Barış Konferansı'nda Amerika'nın politikasını oluşturdu. Buna göre

²⁵ Murat SARICA, *Birinci Dünya Savaşı'nda Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları(1919-1920)*, İstanbul, 1982, s.46-47.

²⁶ Mine EROL, a.g.e, s.4.

²⁷ a.g.e, s.4

“Türk İmparatorluğu’nun idaresi altında yaşayan ırkların baskıdan ve kötü muameleden kurtulması şarttır. Bu en azından, Ermenistan’ın özerk olması ve Filistin, Suriye, Irak ve Arabistan’ın uygar uluslar tarafından korunması anlamına gelmektedir. Boğazlardan serbest geçiş hakkının da sağlanması gereklidir. Türkiye’nin kendisine de adil davranmalı, ekonomik ve siyasi baskıdan uzak tutulmalıdır.”²⁸

Wilson Paris Barış Konferansı’na giderken yanında bir rapor taslağı götürdü. Bu taslakta Boğazlar’da, Anadolu’da ve Doğu Anadolu’da yapılması istenen değişiklikler vardı. Bu taslağa göre Boğazlar, Anadolu ve Ermenistan meselesi şöyle çözümlenecekti.

BOĞAZLAR MESELESİ: a) İstanbul ve Marmara bölgesinde beynelmilel bir devlet kurulmalıdır.

b) Bu devletin hükümetini Cemiyet-i Akvam’ın mandasını uygulamak üzere tayin edilecek devlet teşkil etmelidir. Yahut da barış konferansınca en uygun şekilde halledilmelidir.

c) Teklif edilen devletin hudutları şöyle olmalıdır. 1-Marmara Denizi ile Boğazları çevreleyen topraklar, 2-Avrupa yakasında memleketin iktisadî ve fizikî özelliklerine uygun olarak umumiyetle Eros-Midyе hattını takip etmelidir. 3-Anadolu yakasında Sakarya ırmağının bir kısmını takip ederek Bursa’yı ve Bandırma’yı içine aldıktan sonra Ege Denizi kıyılarında sona ermelidir.

d) İstanbul ve Çanakkale Boğazları bütün devletlerin gemilerinin geçmesine ve ticaretleri için serbest bir su yolu olarak açık bulundurulmalıdır.²⁹ Bu raporun Boğazlar kısmı ile Wilson Prensipleri’nin 12.maddesi arasında bir uyumsuzluk hatta zıtlık vardır. Wilson Prensipleri’nin 12.sine göre Osmanlı İmparatorluğu’nun Türkler ile meskun yerlerine tam bir özerklik verilecekti. Ama bu raporla halkın neredeyse tamamı Türk olan İstanbul, Boğazlar ve Marmara Bölgesi’nin büyük bir kısmı Türklerin elinden alınmak istenmektedir. Wilson kendi koyduğu prensiplerine aykırı davranmaktadır.

TÜRK ANADOLU DEVLETİ MESELESİ: a) Bir Türk Anadolu Devleti kurulmalıdır.

²⁸ Paul C. HELMREICH, *Sevr Entrikaları Büyük Güçler, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye’nin Taksimi*, çev. Şerif Erol, İstanbul, 1996, s.14.

²⁹ Mine EROL, a.g.e, s.9-10

b)Türk Anadolu Devletinde manda prensibi tatbik edilmeli fakat bu prensibi icra etmek için seçilen mandater devlete hiçbir tavsiyede bulunulmamalıdır.

c) Kurulacak bu devletin sınırları şöyle olmalıdır. Çanakkale ve İstanbul Boğazına paralel çizilen hat beynelmilel İstanbul Devleti ile Türk Anadolu Devleti arasında sınır teşkil edecek, fakat Bursa ve Bandırma bu hududun dışında kalacaktı. Doğuda ise hudut Antitoros dağlarına dayatılıyordu. Bu hudutlar dahilinde kalan yerlerde Türklerin kütle halinde bulundukları belirtiliyordu.³⁰

ERMENİSTAN MESELESİ: a) Ermenistan kurulmalıdır.

b) Bu devlet milletler Cemiyeti mandası altına konulmalıdır.

Raporda, bir Ermenistan Devleti kurulması planlanan bölge hakkında şöyle denmektedir: Ermeniler Van Gölü'nün kuzeyinde küçük bir saha da Kars ve Erivan'dan maâda her yerde azınlıktadır. Nüfusun %30-35'den fazlasını meydana getirmezler. Ermenilerin binlercesi sürülmüş, katledilmiş ve tabiat felaketlerine uğramış, bundan dolayı nüfusları azalmıştır. Aynı zamanda onlar beynelmilel siyasi entrikalara da hedef olmuşlardır. Kurulacak Ermenistan'a iktisadî hayatları için Karadeniz ve Akdeniz'de olmak üzere iki mahreç verilmelidir. Ermeniler Ahlat, Kars ve Erivan'da çoğunluğu teşkil ettiğinden bu hudutlar içine dahil dılmıştır. Adana ve çevresi arazi bakımından Ermenistan'ın dağlık memleketine aittir. Ermenistan sınırları çizilirken, bu sınır arazi ve etnik unsurlar göz önüne alınarak ve bir de Kafkasya'daki Ermeni Cumhuriyeti liderlerinin arzusuna uyularak yapılmıştır. Ermenilerin bir avantajı da Trabzon'un kendilerine verilmesi ile oradaki Rumlarla birleşerek çoğunluğu teşkil etmesidir.³¹ Bu raporda kurulması planlanan Ermenistan sınırları içerisinde Ermenilerin azınlıkta kaldığı kabul edilmekte, buna rağmen çoğunlukta olan Türkleri azınlıkların hakimiyetine bırakmaktadır. Böylece Wilson kendi prensipleri ile bir kez daha çatışmıştır. O tarihlerde Amerika'da Türklere karşı oldukça menfi bir propaganda vardı. Wilson'da bu propagandadan oldukça etkilenmiş olmalı. Türklere karşı menfi duygular beslediği göreve geldiği andan itibaren belli olmuştu. 1912 yılında göreve başladıktan sonra büyükelçi tayinlerini yaparken Türkiye için kendisine Henry

³⁰ a.g.e, s.10.

³¹ a.g.e, s.18.

Morgenthau önerilmişti. Wilson'un cevabı ise Türkiye diye bir şey kalmayacak olmuştur.³²

Wilson'un idealleri arasında Milletler Cemiyeti'ni kurmak, küçük devletlerin ezilmelerini önlemek ve Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı İmparatorluğundan Amerika'ya göç etmiş Ermenilerin durumlarını çözmek de vardı.³³ Amerika'ya göçen Ermeniler Osmanlı Devleti aleyhinde büyük propagandalar yapmışlar ve Amerikan kamuoyunu etkilemeyi başarmışlardır. Amerika kamuoyunda bu olay yalnız bir Türk-Ermeni sorunu olarak değil Müslüman-Hristiyan sorunu olarak değerlendirilmiştir. Ermeniler bir Müslüman ülkede ezilen Hristiyanlar olarak gösterilmiş ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bu Hristiyanlara yardım etmesi beklenmiştir.³⁴

Paris Barış konferansı başladığı sıralarda büyük devletlerin Osmanlı Devleti için fikirleri yaklaşık olarak aynıydı. Buna göre Türkler İstanbul'da çıkartılacak, İstanbul ve Boğazlar'da bir büyük güç tarafından uluslar arası bir denetim oluşturulacak, Arap toprakları Osmanlı Devleti'nden ayrılacak ve bir Ermeni Devleti kurulacaktır.³⁵ Konferans devam ettiği sırada Amerikan basın kurulu başkanı R.S. Becker'in yazdıkları büyük devletlerin Osmanlı Devleti hakkındaki fikirlerini açıklamaktadır. Becker şöyle yazmıştır: "Türkiye hiç kuşkusuz savaşın en zengin ganimeti idi. Bu ülkede, el değmemiş petrol, bakır, gümüş kaynakları ve tuz yatakları vardı. Hidroteknik mühendislerinin yardımıyla muazzam ölçüde ürün verebilecek olağanüstü verimli tarlalar bulunmaktaydı. Daha da önemlisi bu ülkenin ağır çalışma koşullarına alışmış kalabalık ahalisi sürekli bir egemenlik altında muazzam zenginlikler yaratabilir ve geniş bir ticaret geliştirebilirdi."³⁶ Becker'in de dediği gibi Osmanlı toprakları çok değerli idi. Yüzyıllar boyunca olduğu gibi konferansta da bu topraklardan en büyük payı almak İtilaf Devletleri'nin en büyük amaçlarından biri oldu.

Onlar konseyi Türkiye topraklarının Askeri Temsilci raporlarına göre nasıl işgal edileceği üzerinde tartışırken, toplantıların konusu Türkiye'den hangi

³² Kâmuran GÜRÜN, *Ermeni Dosyası*, İstanbul(?), 2001, s.321.

³³ Ali KARAKAYA, a.g.e, s.21.

³⁴ Seçil AKGÜN, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesine Dair)Raporu*, İstanbul, 1981, s.47.

³⁵ Paul C. HELMREICH, a.g.e, 16.

bölgelerin alınacağı sorusuna dönüştü.³⁷ Türkiye'den alınacak toprakların Avrupa Devletlerince kendi topraklarına katılması yerine bir manda sisteminin uygulanmasına karar verildi.³⁸ Barış konferansının Amerikan istihbarat komisyonunu oluşturan bölümü, 21 Ocak 1919'da Türkiye ile ilgili olarak bir rapor sundu. Bu rapor, boğazlarda Milletler Cemiyeti'nin nezaretinde uluslar arası bir devlet kurulmasını savunuyordu. Boğazlar, Marmara Denizi'nin bütün kıyıları, Bandırma ve Bursa bu devletin sınırları içerisinde olacaktı. Wilson bu devletin bir küçük güç denetiminde olmasını tercih ederken yakın doğu uzmanları, Clive Day, Chartes Seymour ve Albert Lybyer buranın İngiltere yada ABD'nin denetimine verilmesini tavsiye ediyorlardı. Raporda ayrıca Milletler Cemiyeti mandası altında olmak şartıyla Arap devletlerinin oluşturulması ve bir Ermeni devletinin kurulması da kabul ediliyordu.³⁹ 21 Ocakta sunulan bu rapor daha önce bahsettiğimiz ve Wilson'un konferansa gitmeden hazırlattığı rapor olsa gerektir. İçerik olarak bir birine oldukça yakındır.

Yunan hükümeti 30 Aralık 1918'de bir muhtıra sundular.⁴⁰ Bu muhtırada Anadolu'da yaklaşık olarak iki milyon Rum'un yaşadığı söyleniyordu. İstanbul açık açık istenmemekle beraber İstanbul'un bir Rum şehri olduğu ispatlanmaya çalışılarak, bu şehrin kendilerine verilmesi gerektiği anlatılmaya çalışılıyordu. Sonuçta İstanbul hakkında şu görüş öne sürülüyordu: *"En iyi hal şekli İstanbul'u ve Boğazlar mıntıkasını Milletler Cemiyeti altında beynelmilel bir devlet yapmaktır."* Muhtıraya göre Marmara Denizi'nden Antalya'ya kadar olan Batı Anadolu'da bir milyon Rum yaşamaktadır. Bu bölge coğrafik olarak Anadolu'nun diğer kısımlarından ayrılmaktadır. Bu nedenle Yunanistan'a bırakılmalıdır. Buna göre Venizelos, bütün Aydın vilayetini yani İzmir'i, Manisa'yı, Denizli'yi, Menteşe sancaklarını ve Yunanistan'a İstanbul'un karşısından Marmara Denizi'nden bir kıyı vermek için Bursa'nın batı kısımlarını istiyordu. Muhtıraya göre doğuda bir Ermenistan Devleti

³⁶ A. M. ŞAMSUTDİNOV, *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923*, çev: Atıf Behramoğlu, İstanbul, 1999, s.39.

³⁷ a.g.e, s.39.

³⁸ Paul, HELMRECH, a.g.e, s.18-19

³⁹ a.g.e, s.15-16.

⁴⁰ M. Cemil Bırsel bu tarihi 30 Aralık(Kanunuevvel) 1918 olarak verirken Şamsutdinov 30 Ocak 1919 olarak vermiştir. Şamsutdinov'da kaynak olarak M. Cemil Bırsel'in kitabını göstermiştir. Bkz. M. Cemil BİRSEL, *Lozan, C.I*, İstanbul, 1998, s.244. A. M. ŞAMSUTDİNOV, a.g.e, s.43.

kurulacak, Trabzon ve Adana bu ülkeye verilecekti. Ayrıca muhtıradaki bu iki ilde kendi haklarının da olduğu hatırlatılıyordu. Böylece yalnızca Kastamonu, Bursa, Ankara ve Konya Türklere bırakılacaktı.⁴¹ Venizelos, bu muhtırasında İstanbul'u ve ahalisinin çoğunun Rum olduğunu iddia ettiği Trabzon ve Adana'yı talep etmiyordu. İstanbul'da beynelmilel bir devlet kurulmasını, Trabzon ve Adana'nın Ermenilere verilmesini istiyordu. Böylece Yunan başbakanı konferansta kendisine karşı bir sempati yaratmaya çalışıyordu.

Yunan muhtırası 1919 Şubat ayı başında konferansta tartışılmaya başlandı.⁴² Yunan talepleri savaş öncesi ve sonrası imzaları bir çok anlaşmaya aykırı düşüyordu. Yunanistan'ın istediği Batı Anadolu İtalya'ya vaat edilmişti. Ayrıca bu isteklerinin karşılanması durumunda Yunanistan Doğu Akdeniz'de hakim güç durumuna gelecekti. Bu da büyük devletlerin pek işine gelmiyordu. Yunan isteklerine en sıcak bakan ülke Fransa oldu çünkü Yunan istekleri İtalya'ya karşı denge oluşturuyordu. Amerika, Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesine isteksiz baksa da İzmir'in Yunan toprağı olmasını makul karşılıyordu.⁴³ İtalya'nın, Yunan istekleri karşısında rahatsız olması çok doğaldı. Çünkü buralar kendisine vaat edilmişti. Dolayısıyla İtalyan başbakan Orlando, konferansta Yunan isteklerine karşı çıktı.⁴⁴ İtalya 19 Ocak'ta Venizelos'a kuzey Epir'in büyük bir bölümünün Arnavutluk'a bırakılması karşılığında 12 Adalar ve İzmir üzerindeki Yunan isteklerini kabul etmeyi teklif etti. İngiltere'nin de kışkırtmasıyla, Yunanistan bu teklifi şükranla karşıladığını bildirdi ama konunun konferansta görüşülmesini istedi. Çünkü bu bölgeleri hiçbir taviz vermeden alabileceğine inanıyordu. Bunun üzerine İtalyanlar eski politikalarına döndüler ve Yunan isteklerine karşı çıkmaya devam ettiler.⁴⁵ İngiltere önce Yunan isteklerini desteklemeyen raporlar yazdı ise de daha sonra Anadolu üzerindeki isteklerini desteklemeye karar verdi. 4 Şubat günü Lloyd George, Yunanistan'ın taleplerini incelemek ve değerlendirmek üzere bir uzmanlar kurulu oluşturulmasını teklif etti. Teklif

⁴¹ M. Cemil BİRSEL, *Lozan, C.I, İstanbul, 1998, s.244-249.*

⁴² A. M. ŞAMSUTDİNOV, a.g.e, s.44.

⁴³ Paul HELMREICH, a.g.e, s. 29.

⁴⁴ A. M. ŞAMSUTDİNOV, a.g.e, s44.

⁴⁵ Paul HELMREICH, a.g.e, s. 31-32.

kabul edildi ve Yunan talepleri ile ilgili tartışmalar kurul raporunun hazırlanacağı tarihe kadar ertelendi.⁴⁶

Konferansa Şubat 1919'da Ermeni muhtırası verildi. Ermeniler, savaş boyunca İtilaf Devletleri'ne vermiş oldukları destek ve onlardan almış oldukları yardımların güvencesi ile isteklerini konferansa yansıttılar.⁴⁷ Verdikleri muhtırada Ermeni talepleri şöyle idi: Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput, Erzurum, Sivas, Trabzon, Maraş, Kozan, Cebel-i Bereket, Adana, Antakya, Erivan, Gümrü ve Kars'ta dahil olmak üzere Kafkasya'daki Ermeni Cumhuriyeti'ni içeren arazi. Ermeniler arazi talepleri dışında Türklerden 19 milyar Frank tazminat istiyorlardı.⁴⁸ Muhtırada şu hususlara yer veriliyordu. "Kurulacak Ermeni hükümeti İtilaf Devletleri'nin ve Amerika'nın ya da katılmasını istediği Milletler Cemiyeti'nin ortak garantisi altında olacaktır. Barış konferansı tarafından bir geçiş dönemi olarak devletlerden birine Ermenistan hakkında özel bir manda verilmelidir. Kendisine manda verilecek devletin seçilmesi konusunda şimdi Paris'te toplanmış bulunan ve bütün Ermeni milletini temsil eden delegasyonun görüşü alınmalıdır. Mandanın süresi en çok yirmi yıl olacaktır.⁴⁹ Büyük devletler Ermeni taleplerini olabilirlik çerçevesine oturtmak yerine körüklemişlerdir. Yakın ve Orta Doğu'yu aralarında taksim etmek isteyen büyük devletler, bu isteklerinin dünya kamuoyunda yaratacağı olumsuz intibaları bir dereceye kadar silmek için azınlık haklarının ardına sığınmayı düşünmüşlerdir. Kendilerini suçlayanlara karşı Ermeniler bir tür kalkan olacaktı. Savaşa Ermenileri kurtarmak için girdiklerini söyleyebileceklerdi.⁵⁰

Ermeniler, Amerika nezdinde kendilerine çok büyük bir destek bulmuşlardı. Özellikle Amerika'ya göç eden Ermeniler ile Orta Doğu'da bulunan misyonerlerin çabaları ile Amerika'da Ermeniler lehine büyük propagandalar yapılıyordu.

⁴⁶ a.g.e, s.33-34.

⁴⁷ Seçil AKGÜN, "Kurtuluş Savaşı Başlangıcında Türk Ermeni ilişkilerinde ABD'nin Rolü", *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu*, 8-12 Ekim 1984 Erzurum, Ankara, 1985, s.332,

⁴⁸ Mim Kemal ÖKE, *Ermeni Sorunu 1914-1923*, Ankara, 1991, s.137.

⁴⁹ Esat URAS, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul, 1987, s. 658

⁵⁰ Mim Kemal ÖKE, a.g.e, s.138.

Ermenilerin taleplerini destekleyecek lobiler konferanstan önce Paris'e gelmişlerdi. Bu grupların en güçlüsü, misyonerlerin girişimleri ile kurulan "Ermenistan'ın Bağımsızlığı İçin Amerikan Komitesi"dir. Ayrıca Amerikan Yakın doğu Yardım Derneği ve Ermenistan-Amerika Derneği Ermenilerin taleplerini kabul ettirmek için çalışan gruplardır.⁵¹ Paris Barış konferansından önce Wilson'un hazırlattığı raporlar hep Doğu Anadolu'da bir Ermenistan Devleti kurulmasına yönelik sonuçlar sunuyordu. Örneğin, 22 Aralık 1918 tarihli bir raporda Osmanlı imparatorluğunun başlıca parçalarının yani kurulması planlanan Ermenistan, Filistin ve Irak üzerine güçlü bir İtilaf Devleti'nin denetiminin verilmesi öneriliyordu.⁵²

İngiltere ve Fransa, kurulacak bir Ermeni Devleti'nin ihtiyacı olan siyasi, askeri ve ekonomik yardımı karşılamak istemiyordu. Ayrıca bu devletlerden birinin Ermenistan mandasını kabul etmesi Osmanlı İmparatorluğu konusunda hazırlanan taksim planının bozulması demek oluyordu. Bu durumda çözüm, bu bölgenin Amerikan mandasına verilmesiydi. Wilson'a İstanbul üzerinde teklif edilen mandadan sonra bir de Ermeni mandası teklif edilmiştir. 30 Ocak 1919 tarihinde yaptığı konuşmada Wilson, Amerika kamuoyunun mandanın kabulü konusunda bir eğilimi olmadığını ama kendisinin bunu kabul etmelerini sağlayabileceğinin söyledi. Wilson aynı gün yaptığı diğer konuşmasında "Birleşik Devletleri'nin görev ve sorumluluktan kaçacağını düşünmüyorum" dedi. Mart ayında Wilson'un danışmanlarından Edward M. House, Lloyd George ve Clemenceau tarafından Ermenistan ve İstanbul mandaları hakkında sorulan sorulara olumlu cevaplar verdi ve "öneri gelirse Birleşik Devletleri'nin istekli davranacağına inanıyorum" dedi. Amerika'nın bu eğilimleri üzerine İngiltere ve Fransa Ermenistan mandası sorununun çözüldüğüne inanmışlardı.⁵³

Başkan Wilson bir aylığına ülkesine gittikten sonra 14 Mart'ta Paris'e döndü. Bundan sonra Onlar Konseyi yerine devlet başkanlarından oluşan Dörtle Konseyi toplanmaya başladı.⁵⁴

⁵¹ a.g.e, s.143-144

⁵² a.g.e, s.145.

⁵³ Paul HELMREICH, a.g.e, s.36-37.

⁵⁴ E. Semih YALÇIN, Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti, Ankara, 2000, s.31-32.

Mart ayı içerisinde Dörtler Konseyinde Suriye meselesi görüşüldü. Suriye konusunda Fransızlar ve İngilizler ciddi anlaşmazlıklar içerisinde bulunuyorlardı. İngiltere bölgeyi Fransızlara bırakmak istiyordu. Ama tek şartı, Fransa ile Suriye Prensi Faysal arasında bir anlaşma ortamının sağlanmasıydı. Oysa Fransa ne Faysal'la görüşmeyi, ne de Faysal'ın Suriye meselesinde hukuksal bir kimliği olduğunu kabul etmiyordu.⁵⁵

20 Mart günü yapılan Konsey toplantısında Suriye sorunu gergin bir ortamda görüşüldü. Bu görüşmede Wilson, bu konudaki Amerikan görüşünü açıkladı. Buna göre ilgili halklar kendileri istemediği sürece, İngiltere ve Fransa'nın bu halklar üzerindeki taleplerine kayıtsız kalacaklardı. Wilson'a gelen bilgilere göre Arap halkı Şam ve Halep'in Fransızlarca işgal edilmesini istemiyorlardı. Bu durum karşısında Wilson "kamuoyunun görüşünü açıklığa kavuşturmak ve mandanın neyle karşılaşacağını görmek" için Suriye ve belki daha da öteye bir heyet gönderilmesini önerdi.⁵⁶ Müttefik devletler bunu kabul etmek zorundaydılar. Çünkü bu fikre karşı gelmek Konferansın temel prensiplerini çiğnemek demektir. Wilson heyetin görevleri ile ilgili bir taslak hazırladı ve bu taslak 15 Mart 1919'da kabul edildi.⁵⁷ Wilson kendi delegelerini hemen atadı. Ama Fransızlar bölgeye bir heyet gönderilmesini engellemek için, bölge de Hristiyan kıyımı yapılacağını işitildiğini iddia etti ve heyetin gönderilmemesinde ısrar etti. İngiltere'de, Fransızlar delegelerini seçmedikçe harekete geçmek istemiyorlardı.⁵⁸ Bunun üzerine Wilson, başta Doğu Anadolu'da bir Ermenistan yaratmak gibi bazı sebepler yüzünden kendi heyetini Yakın Doğu'ya göndermeye karar verdi. Heyet C. R. Crane, H. C. King, Dr. A. h. Lybyer, Dr. G. Montgomery ve Yüzbaşı W. Yale'den oluşuyordu. Türkiye Mandaları Hakkında Milletlerarası Komisyonun Amerika Şubesi adını alan bu komisyon 3 Haziran 1919'da İstanbul'a vardı.⁵⁹

Paris Barış Konferansı'nda Mayıs 1919'a gelindiğinde Yunan talepleri yüzünden İtalya, diğer üç İtilaf Devleti ile yani İngiltere, Fransa ve Amerika ile karşı karşıya gelmişti. Amerikan başkanı Wilson, tam bir İtalyan karşıtı tavır

⁵⁵ Paul C. HELMREICH, a.g.e, s.47.

⁵⁶ Ralph H. MAGNUS, Documents On The Middle East United States Interests In The Middle East, Washington, 1969, s.28.

⁵⁷ Paul C. HELMREICH, a.g.e, s.49.

⁵⁸ E. Semih YALÇIN, Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti, s.32.

⁵⁹ Mine Erol, a.g.e, s.61.

takınmıştı. Wilson 5 Mayıs'ta İtalya'nın davranışları konusunda konseye bir rapor sundu. Lloyd George da Wilson ile aynı fikirde idi. Lloyd George'a göre, İtalya Anadolu'yu ele geçirecek olursa, işgalden sonra kendilerini oradan atmak zor olacaktı.⁶⁰ Zaten İtalya 24 Nisandan beri konferansta değildi. Fiume konusunda Wilson ile girdiği gerginlik sonucunda 24 Nisan'da konferanstan çekilmişti. İtalya konferansta olmadığı sürece İngiltere, Fransa ve Amerika, İtalya'nın Anadolu üzerindeki taleplerini ortadan kaldırmak için yollar aradılar. Çünkü İtalya, Antalya ve çevresine asker çıkarmaya başlamış ve 2 Mayıs günü İzmir önüne gemiler göndermişti. 5 Mayıs'ta İzmir'in Yunanlılara bırakılmasına karar verildi. Lloyd George'un fikrine göre, Yunanistan bölgeye iki yada üç tümen gönderecek ama asker gemide kalacak, eğer bir katliam tehdidi varsa karaya çıkacaktı. Wilson bu teklife karşı çıktı ve "Neden karaya çıkmasınlar ki insanlar kendilerini güvertede iyi hissedemezler" dedi. Lloyd George ve Clemenceau'ya göre bir sorun yoktu. Onlar Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesini kabul edebilirlerdi.⁶¹ İtalyanlar 7 Mayıs'da konseye geri geldiler. Lloyd George, İtalya'ya bir öneri götürdü. Wilson ve Clemenceau'nunda desteklediği bu projeye göre 14 Mayıs 1919'da Anadolu için Yunanistan, İtalya ve Fransa ortak mandaterlik üstleneceklerdi. Amerika ise geçici bir süre için İstanbul ve Ermeni mandalarını alacaktı. Bu teklif İtalyanları daha da sinirlendirdi ve konseyi kopma noktasına getirdi.⁶²

İtalya konferansa döndükten sonra İzmir konusu, İngiltere, Fransa ve Amerika arasında gizli görüşülmeye başlandı. Bu devletler, İzmir'in işgalini İtalyanlara ve Türklere son anda söylemek istiyorlardı. Çünkü bunların karşı hareket için yeterli zamanları kalmamalıydı. Yapılan plana göre 14 Mayıs günü Yunanlılar İzmir'e asker çıkartacaklardı. Ancak 12 Mayıs günü Yunanlılara, harekattan 36 saat önce de Türklere haber verilecekti. Harekatin gizlilik içerisinde yapılmasını en çok isteyen Wilson olmuştur. İtilaf Devletleri'nin planları 11 Mayıs'ta altüst oldu. Çünkü haber İstanbul'a sızmıştı. Wilson ve Venizelos önce çıkartma yapıp sonra İtalya ile bir antlaşma yapma taraftarı idiler. Bu fikre Clemenceau karşı çıktı. Fransız devlet adamına göre böyle bir

⁶⁰ Ali KARAKAYA, a.g.e, s.24.

⁶¹ Paul C. HELMREICH, a.g.e, s.69-71

⁶² Ali KARAKAYA, a.g.e, s.24.

durum İtalya ile savaş yapmak demektir. Bunun üzerine çıkartma 24 saat ertelendi. İtalya ertesi gün çıkartmadan haberdar edildi. Çıkartmaya gerekçe olarak da Türklerin, Yunanlılara ateş açması gösterildi. İtalyan başbakanı Orlando, yapılacak barış antlaşmasından sonra Yunanlıların İzmir'i boşaltmaları şartı ile ikna oldu. Çıkartma ancak 12 saat önce Türklere haber verildi.⁶³

15 Mayıs 1919'da İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal Yunan taleplerinin gerçekleşmesi için ilk adım sayılmıştır. Yunanlılar, İtilaf Devletleri'nden destek alarak işgallerine devam edeceklerdir. İzmir'in Yunanlılara verilmesinde Wilson'unda oldukça katkısı olmuştur. Yunan muhtırasından sonra Wilson, Yunanistan'ın Anadolu üzerindeki taleplerine hep sıcak bakmıştır. Wilson'un bu talepleri kabul etmesinde, Venizelos'un güttüğü siyaset oldukça etkili olmuş olmalıdır.

İzmir'in işgal edilmesi özellikle Türkiye'de büyük tepkilere yol açtı. Anadolu'nun dört bir köşesinden İtilaf Devletlerine özellikle Amerika temsilcilerine telgraflar yağdı. Amerika'ya Wilson Prensipleri hatırlatılıyor ve bu prensiplerin 12.maddesine uyulması yani çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bölgelere dokunulmaması isteniyordu. Bu olaya bir büyük tepki de Hint Müslümanlarından geldi. Hint Müslümanları temsilcileri işgalden birkaç gün sonra Paris'e gelerek Wilson ve diğer devlet adamları ile görüştüler. Hint Müslümanları konuşmalarını özellikle Wilson'a karşı yapmışlardı. Temsilciler şöyle diyordu: *Trakya, Anadolu, İstanbul Türkçe konuşulan ve Türklerin ezici çoğunlukla oturdukları yerlerdir. Bu sebeple buralar Türklerin elinde kalmalıdır. Niçin İstanbul Türklerin elinden alınmak isteniyor? Berlin Almaların, Viyana Avusturyalıların elinden alındı mı? Siz(Wilson'a hitaben) 14 prensibinizin 12.maddesinde Türk çoğunluğu ile meskun yerlerde Türk hükümrانlığının baki kalacağını söylemediniz mi? Muhterem başkanımız da(Lloyd George) Türkler ile onları Avrupa'dan ve İstanbul'dan çıkarmak, zengin Anadolu topraklarını ele geçirmek için savaşmıyoruz dememiş miydi? Bu sebeple Türkiye'nin herhangi bir şekilde parçalanması ve yabancı hakimiyeti altına sokulması doğru değildir. Biz bunun için savaşmadık. Eğer bu yapılacak olursa bunun Hindistan ve diğer*

⁶³ Paul C. HELMREICH, a.g.e, s.71-72.

İslâm ülkelerindeki tepkileri çok sert olacaktır.” Bu görüşmenin etkisi hemen görüldü. Lloyd George aynı gün halifenin İstanbul'dan çıkartılmasının doğru olmayacağını, İstanbul ve Boğazları Amerika'nın mandası altına almasını istediklerini söylemiştir. Lloyd George, İstanbul ve Boğazlar mandasından vazgeçmiyor, sadece Halife'nin İstanbul'da kalması gerektiğini söylüyordu.⁶⁴

Hint Müslümanlarının yaptığı konuşma Wilson'u da etkiledi. Konuşma başkana kendi koyduğu prensiplerinin 12.maddesini hatırlatmıştı. Wilson meslektaşlarına bu cümleyi unutmuş olduğunu, bununla beraber prensiplerinin Almanya ile ilgili bir nevi anlaşma olup, Almanya'ya ait barışın temelini teşkil ettiğini her barış antlaşması için uygulanamayacağını ve esasen bu prensiplerin ilan edildiği zaman durumun şimdikinden çok farklı olduğunu söylemiştir.⁶⁵ Wilson'un bu sözlerinden de anlaşılmaktadır ki Wilson Prensipleri Osmanlı Devleti için geçerli değildir. Amerika'nın ve Wilson'un Osmanlı Devleti'ne karşı olan tavrı bilinmektedir. Amerikan kamuoyundaki Türkler aleyhindeki yoğun propaganda Wilson'u da etkilemiş olmalıdır. Veya kendisine teklif edilen mandaları çok istediği için kendi koyduğu prensiplerden vazgeçmiştir.

Hint Müslümanları heyeti Wilson'a kendi koyduğu Prensipleri hatırlatırken Lloyd George'a da daha önce yapmış olduğu konuşmaları ve vaatleri hatırlatıyorlardı. İngiltere Başbakanı, 5 Ocak 1918'de yaptığı konuşmada Türklerin başkentinde gözlerinin olmadığını, Türk halkına dayanan bir Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığına karşı olmadıklarını belirtmişti.⁶⁶

İzmir işgal edildikten sonra Yunan ilerleyişi sırasında Türklere karşı yapılan vahşet ve zulüm batı kamuoyunda da kendisini gösterdi. Bu konuda Şeyhülislam da Paris'e bir mektup gönderdi. Bu arada İzmir'de bulunan İtilaf Devletleri temsilcileri ile İstanbul'daki yüksek komiserlerin raporları da Konferans'a ulaştı. 8 Temmuzda Clemenceau durumu incelemek üzere bir araştırma komisyonu kurulmasını önerdi. Amerika'nın İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Bristol heyet başkanı olarak seçildi. Amerika dışında İngiltere, Fransa ve İtalya'nın da temsilcilerinin oluşturduğu bu komisyona

⁶⁴ Mine EROL, a.g.e, s.11-12.

⁶⁵ a.g.e, s.12.

⁶⁶ Ergün AYBARS, a.g.e, s.69.

Anket Komisyonu adı verildi.⁶⁷ Komisyondan Amiral Bristol'den başka Fransa Temsilcisi General Bunoust, İngiltere temsilcisi General Hare ve İtalya temsilcisi General Dall'olio'da vardı. Ayrıca Türk müşaviri Kadri Bey ile bir Yunan müşaviri komisyona katıldı. Komisyon 12 Ağustostan itibaren İzmir'i, Aydın'ı, Manisa'yı, Menemen'i, Nazilli'yi, Ayvalık'ı dolaştı. 175 şahit dinledi ve 12 Ekim 1919'da raporunu tamamladı.⁶⁸ Raporu kısaca şöyle özetleyebiliriz: Mütarekeden sonra bölgedeki Hristiyan halkın durumu oldukça iyi idi. Huzur ve emniyetleri tehdit altında değildi. Olayların asıl sebebi dini kinlerdir ve Yunanlılar bu kini ortadan kaldırmak için herhangi bir şey yapmamışlardır. Yunan işgali bir fetih ve haçlı seferi haline dönmüştür. Raporda İzmir'in işgalinden sonra meydana gelen olaylardan sorumlu olanların Yunan Yüksek Askerî Kumandanlığı ve bazı Yunan subayları olduğu ancak işgalden önce silahlanmayı önlemedikleri için de Türk memurlarının da mesuliyeti olduğunu söylüyordu. Rapor Menderes vadisindeki, Bergama, Manisa ve Ödemiş'de olan olaylardan Rumların Tek başlarına sorumlu olmadıklarını iddia ediyor ama Menemen katliamından yalnız başlarına Rumların suçlu olduğunu belirtiyordu. Raporda dikkati çeken en önemli nokta, işgal sebebinin emniyeti ve asayiş sağlamaktan çıktığı ve bir Yunan ilhakına dönüştüğünün belirtilmesi ve bu ilhakın milli Türk hissi tarafından kabul edilmeyeceğine dikkat çekilmesidir. Komisyon bölgeden Yunan askerlerinin çekilmesini, bunun yerine müttefik devletlerinin askerlerini ve daha az sayıda yerleştirilmesini öneriyordu.⁶⁹ Bu rapor ile Yunanlıların İzmir ve çevresinde yaptığı zulüm İtilaf Devletleri tarafından kabul edilmiş oluyordu. Bu rapor Yunan zulmünü ispat eden bir delildi. Fakat İtilaf Devletleri bu raporu dikkate almadılar. Yunanistan'a yalnızca notalar verildi.⁷⁰

Anket Komisyonu'nun raporunun hazırlanmasında etkili olan Amiral Bristol daha sonra da Türkler lehine yaptığı bazı davranışlar ve sarf ettiği sözler ile Türkler arasında sevilen bir insan haline gelmiştir.

İngiltere, Fransa ve İtalya Batı Trakya'yı da Yunanistan'a vermek istiyorlardı. Barış Konferansının kurduğu Yunan Toprakları Sorunu Komitesi 6

⁶⁷ a.g.e, s.133-134.

⁶⁸ M. Cemil BİRSEL, a.g.e, 262.

⁶⁹ a.g.e, s.262-265.

⁷⁰ a.g.e, s.266-268.

Mart 1919'da hazırladığı raporla bu bölgenin Yunanistan'a verilmesini tavsiye etti. Bu durum Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkış yolunun kapanması ile sonuçlanacaktı. Amerika Birleşik Devletleri bunu kabul etmedi. Wilson bölgenin Bulgaristan'a verilmesini istiyordu. Daha sonra İstanbul etrafında yaratılacak olan serbest bölgeye dahil edilmesini önerdi. Ama bu İngiltere ve Fransa tarafından kabul edilmedi. Ege Denizi'nde bir limanda Bulgaristan'a özel bir konum tanınması önerisi Wilson'un düşüncesini değiştiremedi. Bölge ancak Amerika'nın Avrupa sorunları üzerindeki etkisi göz ardı edilecek düzeye indiği zaman 1920 Ağustosunda Yunanistan'a verilebildi.⁷¹

19 Mayıs'ta İtalyan başbakanı Orlando, bütün Anadolu'nun İtalya'nın mandası altına koyulmasını teklif etmişti. Ayrıca Fiume karşılığında Anadolu'daki bütün taleplerinden vazgeçeceğini bildirdi. Lloyd George bu teklifi kabul etmek istemişse de Wilson kabul etmemiştir.⁷² Lloyd George, Anadolu'nun bölünmeden bir devletin mandası altına verilmesini istemiştir. Ona göre İstanbul mandasını alacak devlet bütün Anadolu'ya mandater olmalıdır. Bu mandaterliğe en uygun devlet Amerika'dır. Çünkü Müslümanlar Amerika'yı istemektedirler ve Amerika'nı geçmişinde Müslümanlar ile ilgili kötü bir hadise yoktur. İngiliz başbakanı 4 Mayıs'ta Dörtler Meclis'ne bir muhtıra sundu. Buna göre:

1. Amerika Birleşik Devletleri'nin İstanbul ve Boğazlar üzerinde mandaterliğe sahip olabilmesi için iki şık vardır. *Birinci şık:* Birleşik Devletler bütün Anadolu'da hafif bir mandaterliğe sahip olmalı ve padişah ile hükümet İstanbul'da kalmalıdır. *İkinci şık:* eğer Amerika bütün Anadolu'yu mandası altına almaz ise bu bölge mandaya tâbi olmadan doğrudan doğruya Türk padişahının hakimiyeti altında kalmalıdır. Her iki şıkta da Anadolu sınırları Akdeniz, Karadeniz ve Marmara'ya kadar uzanmalıdır.
2. Yunan komisyonu tarafından teklif edilen Aydın vilayetinin bir kısmı tam bir hakimiyet ile Yunanistan'a katılmalıdır.
3. Amerika Birleşik Devletleri kurulması planlanan Ermenistan ve Adana bölgesinde tam bir mandaya sahip olmalıdır.

⁷¹ Matthew Smith ANDERSON, *Doğu Sorunu 1774-1923*, çev: İdil Eser, İstanbul, 2001, s.368-369.

⁷² Mine EROL, a.g.e, s.13.

4. Ermenistan ile ilgili manda, Rus meselesinin haline kadar Rus Ermenistanı'nı ve Azerbaycan'ı da içine almalıdır.⁷³

Görüldüğü gibi Lloyd George, Türkiye'de kurulacak mandaların hepsinin Amerika'ya verilmesini istiyordu. Muhtıradan da söylendiği gibi İstanbul ve Anadolu Amerikan mandası olmalı, bu olmaz ise buralar tamamen padişahın hakimiyetine bırakılmalıydı. Yani Amerika'dan başka bir devlete bu bölgede manda verilemezdi. İngiltere, Fransa'nın veya İtalya'nın bu bölgeye hakim olmasını istemiyordu. Lloyd George, Halife'nin İstanbul'da bırakılmasında ısrar ediyordu. Büyük bir ihtimalle İslam dünyasının, özellikle Hint Müslümanlarının vereceği tepkiden çekiniyordu.

Sadrazam Damat Ferit Paşa, konferansta doğrudan doğruya Türkiye ile ilgili meseleler görüşüldüğünün duyulması üzerine konferansa bir telgraf çekerek Türk heyetinin davet edilmesini istedi.⁷⁴ İzmir'in Yunanlılara verilmesi ve işgal sırasında baş gösteren olaylar, konferansın doğu meselesinde İtilaf Devletleri'nin asıl menfaatlerine aykırı kararlar alması ihtimalini göstermişti. Bunun üzerine İstanbul'da bulunan İtilaf Devletleri'nin yüksek komiserleri devletlerini ikaz ederek Türk heyetinin de dinlenmesi gerektiğini söylemişlerdir.⁷⁵ Bunun üzerine Türk heyeti konferansa davet edildi. Sadrazam Damat Ferit Paşa, eski sadrazamlardan Tevfik Paşa ve Rıza Tevfik Beyin katıldığı bir heyet oluşturuldu. Birinci murahhas Damat Ferit Paşa, ikinci murahhas Tevfik Paşa idi. İki murahhas farklı zamanlarda Paris'e ulaştılar. Damat Ferit Paşa, Tevfik Paşa gelmeden konferansa katıldı.⁷⁶ Sadrazam, 17 Haziran'da konferansa bir muhtıra verdi.⁷⁷ Sadrazamın muhtırası dört ana fikir üzerine yazılmıştı.

1. Harbin mesuliyeti, harp esnasında yapılan cinayetlerin suçlusu Türk milleti değil dönemin hükûmetine yani İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne aittir. Bunlar Bolşevikler gibidir.
2. İstanbul'da yapılan dava bu komite üyelerini mahkum eti. Bu Osmanlı milletin beraatidir.

⁷³ a.g.e, s.13-14.

⁷⁴ a.g.e, s.54.

⁷⁵ M. Cemil BİRSEL, a.g.e, s.222-223.

⁷⁶ Mine EROL, a.g.e, s.55.

⁷⁷ Paul HELMREICH, a.g.e, s.80.

3. Milletin vazifesi bundan sonra iktisadî ve fikri gelişmeyi sağlamaktır. Bu nedenle işgaller kesilmelidir.
4. Sulh anlaşması savaştan önceki durum dikkate alınarak yapılmalıdır. Muvazene bunu gerektirir ve 300 milyon Müslüman'ın menfaatleri buna bağlıdır.⁷⁸

Damat Ferit Paşa harbin ve harp içindeki olayların sorumluluğunu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üzerine atmakla, Türk milletini sorumluluktan kurtaracağını düşünmüş olsa gerektir. Oysa Paşa, özellikle harp içerisinde dönemin hükümetinin cinayetler işlediğini kabul ederek ve onların yargılandığını söyleyerek İtilaf Devletleri'nin eline koz vermiş oluyordu.

Damat Ferit Paşa, muhtırasında barışın Wilson Prensiplerine uygun olarak yapılmasını ve buna uygun olarak da Osmanlı Devleti'nin sınırlarını savaştan önceki duruma göre çizilmesini istemiştir. Sadrazam, Trakya'da halkının çoğunlukla Müslüman olduğu toprakların yani Batı Trakya'nın iadesini ve Edirne'nin müdafaasını sağlayacak hududun sağlanmasını istemektedir. Damat Ferit Paşa, Toros Dağları'nın ötesinde Türkçe dışında başka bir dil konuşulduğunu söyleyerek ağır bir gaflet yapıyordu. Torosların ötesi derken hangi bölgeyi kastettiği açık değildi. Torosların iki tarafında yaşayan halkın Arabistan'a kadar farklı dil de konuşsa gayelerinin geçmişlerinin ve dinlerinin aynı olduğunu söylüyor ve Arap topraklarını da istiyordu. Tevfik Paşa Paris'e vardıktan sonra Konferansa 23 Haziran'da ikinci bir muhtıra verilmiştir. Birincisine göre ikinci muhtıra daha azimli ve kararlı görülüyor. Bu muhtırada ise Batı Trakya istenmekte, doğu sınırının harpten önceki Türk-Rus ve Türk-İran sınırı olması gerektiği söylenmekte, Türk topraklarının kuzeyde Karadeniz ile çevrildiği hatırlatılmakta, güney sınırının ise Diyarbakır ve Musul vilayetlerinin tamamı ile Halep vilayetinin bir kısmını içine alarak Akdeniz'e ulaştığı savunulmaktadır. Ege Adaları'nın geniş bir muhtariyet verilerek Osmanlı hakimiyetinde kalması gerektiği vurgulanmaktadır. Arap topraklarının padişahın hakimiyetinde kalmak şartı ile geniş muhtariyet verilecektir. Muhtıra oldukça cesaretli olarak İmparatorluğun parçalanmasına

⁷⁸ M. Cemil BİRSEL, a.g.e, s.227.

ve mandalara bölünmesine karşı çıkmıştır. Osmanlı halkının genel görüşünün istiklal ve birlik olduğunu vurgulamaktadır.⁷⁹

Paul Helmreich'e göre Türk heyetinin muhtırası oldukça sertti. Muhtıra kadar sadrazamın ses tonu da sert çıkıyordu.⁸⁰ Yazarın kastettiği muhtıra ikinci muhtıra olmalıdır. İlki ile arasında oldukça farklılıklar olan muhtıranın yazılmasında Tefik Paşa'nın etkisinin olduğu görülüyor. Çünkü muhtıra O, Paris'e geldikten sonra konferansa sunulmuştur.

Türk heyetinin bu muhtıralarına, Fransa murahhası Clemenceau'nun imzasını taşıyan bir cevap verildi.⁸¹ Bu cevapta Türk halkının sorumluluk dışı tutulmasını reddediliyor ve "bir ulus kendisini idare eden hükümet ile değerlendirilmelidir" deniyordu. Cevapta Osmanlı heyetinin sınırlarının savaştan önceki duruma göre çizilmesi gerektiği hükmünü ve bu hükmü ispatlayacak delilleri de reddediyordu. Konferansın, Türk milletinin yabancı kavimleri yönetemeyeceğini düşündüğünü söylemektedir. Bu fikirlerini destekleyici delillerini de şu ilgi çekici cümlelerde sunmaktadır: *"...Hiçbir misal yoktur ki Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da bir memleket üzerinde hakimiyeti Osmaniyenin teessüsü, orda maddi umranın tenakusa ve seviyei medeniyetin tenezzülü ile neticelenmesin. Ve keza hiçbir misale tesadüf edilmez ki bir yerden Osmanlı Hakimiyeti'nin tebaüdü orada terakkiyatın tezayüdü ile netice pezir olmasın. İster Avrupa Hıristiyanları, ister Suriye, Arabistan ve Afrika Müslümanları arasında olsun, Türk fethettiği arazide esbabı memuriyeti istihzar edememiş ve harben kazandığını avanı sulhde inkişaf ettirmeye muvaffak olamamıştır. Türkün mahareti umranı mülk hususunda maruf değildir."* Clemenceau bu sözler ile Türk milletinin ele geçirdiği diğer ülkelerin hiç birini maddi olarak geliştiremediğini söyleyerek, Türk milletinin yönetme kabiliyetinden yoksun olduğunu iddia ederek bir nevi hakaret etmiş oluyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin hiçbir meşru sebebi olmadan İtilaf Devletleri'ne saldırdığını ve bunun sonucunda yenildiğini vurgulamakta, bu durumun da kendilerine Osmanlı Devleti'nin kaderini belirleme hakkını verdiğini iddia etmektedir. Osmanlı Devleti'ni yeniden

⁷⁹ Mine EROL, a.g.e, s.57-58.

⁸⁰ Paul HELMREICH, a.g.e, S.81.

⁸¹ M. Cemil BİRSEL, a.g.e, s.233-236.

tanzim ederken devlet içerisinde yaşayan milletlerin temennilerini dikkate alacaklarını da sözüne eklemektedir. Bu muhtıra ile açıkça İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin ve hatta Türk millerinin çoğunlukta yaşadığı bölgelerin parçalanacağını haber veriyorlardı. Osmanlı Devleti'nin karşı saflarda savaşa katılmış olması nedeniyle, İtilaf Devletleri'nin onun geleceğini belirleme gibi bir hakka sahip olduklarını söyleyerek tehdit ediyorlardı.

Ganimet olarak gördükleri bir devlete böyle bir cevap vermeleri doğaldır. Aralarında topraklarını paylaşmak istedikleri Osmanlı Devleti'ni suçlu göstermek için ellerinden geleni yapacaklardı. Böylece işgallerini meşru bir zemine oturtmuş olacaklardı.

Türk milleti belki tarihinde ilk defa bu kadar ağır iddialar hatta hakaret sayabileceğimiz söyler karşısında kalıyordu. Tarihi boyunca yarattığı büyük Türk medeniyeti ve zengin Türk kültürü görmezden gelinmiştir. Ama Paris'te bulunan Türk hükümeti muhtıraya cevap vermemiştir.

İngiliz başbakanı Lloyd George, Türk heyetinin daha fazla Paris'te kalıp kalmamaları hususunda konferansa danıştı. Wilson layık olmadıkları halde Türklerin konferansa çağrılıp nezaketle karşılandıklarını, kendilerine kâfi derecede alâka gösterildiğini söyleyerek artık onların Paris'te bir işleri kalmadığını ve ülkelerine dönmeleri gerektiğini bildirmişti. Aslında Wilson, Türk murahhasların Paris'e gelmelerine de karşı çıkmıştı. Türkler aleyhine sarf ettiği şu sözler, Wilson'un Türkler hakkındaki görüşlerini ve tavrını ortaya koymaktadır. Bir oturum esnasında, Türk murahhasları için "aklı selimden mahrum insanlar" demişti.⁸²

Türk heyetine İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour'un imzasını taşıyan 28 Haziran tarihli bir mektup gönderildi. Mektupta Türk menfaatlerinin yanında başka menfaatlerinde olduğu hatırlatılıyor, bir çok meseleler hakkında hemen karar vermenin mümkün olmadığı söyleniyor bu nedenle Türk murahhasların daha fazla Paris'te kalmalarına gerek yoktur deniyordu.⁸³

Paris Barış konferansında Türkiye ile ilgili öneriler sürekli değişmiştir. Bunun nedeni Yakın Doğu gruplarından Yunan, Ermeni, Suriye ve Siyonist delegasyonlarının Paris'te yapmış oldukları lobi çalışmaları ve

⁸² Mine EROL, a.g.e, s.59.

⁸³ a.g.e, s.60.

propagandalardır. Bu lobilerin propagandaları büyük devletler arasında uyumsuzluklara neden olmuştur.⁸⁴ Buna en büyük örnek Yunan lobisinin faaliyetleri nedeniyle İtalya ile diğer İtilaf Devletleri'nin karşı karşıya gelmesi verilebilir.

25 Haziran'da yapılan Dörtler Şurası'nda Lloyd George, Wilson'un Paris'ten ayrılacağını bildirdi ve Türkiye sorunun savaş yapılmadan çözülmesi için bir formül olup olmadığını sordu. İngiliz başbakanının sorusunu cevap Wilson'dan geldi. Wilson "Türkiye'nin kaybedeceği kısımların; Irak, Suriye ve Ermenistan'ın kesilip atılmasını teklif ediyorum" diye cevap verdi.⁸⁵

Almanya ile barış antlaşması imzalandıktan sonra 27 Haziran'da Wilson Amerika'ya döndü ve bir daha Paris'e gelmedi. Türkiye meselesi Amerika'nın Boğazlar'da ve Doğu Anadolu'da yaratılacak Ermenistan'da manda alıp almayacağına karar vermesinden sonra çözülecekti.⁸⁶

Wilson konferanstan ayrılmadan üç gün önce yaptığı konuşmada İstanbul ve Ermenistan mandaları hakkındaki son görüşünü şöyle açıklıyordu: *"Amerika'nın Türkiye'yi manda altına alacağını vaat edemem ve hatta herhangi bir şey için de vaatte bulunmaya hakkım yoktur. Yapabileceğim tek bir şey vardır. O da bu meseleyi Amerikan halkına sunmak ve onların vereceği karara göre hareket etmektir. İstanbul meselesine gelince, bu meselede de karar yine Amerika halkına aittir. Şayet Amerikan halkı kabul ederde İstanbul Amerika mandasına sokulursa Amerika oraya sahip olacak, diğer devletlerden daha farklı bir siyaset takip edecek ve Amerika İstanbul'u Avrupa'nın siyaset sahasından uzak tutacaktır. Diğer devletler İstanbul'a sahip olurlarsa kendi çıkarlarına bakacaklardır. Halbuki Amerika'nın Türkiye'den menfaat gözetmeyeceğini herkes bilir. Bunun yanında İstanbul'u idare etmenin gayesi dünya ticareti için Boğazları serbest ticaret yolu olarak bulundurmaktır. Diğer devletler de İstanbul'u en iyi idare edecek devletin Amerika olduğuna kânidirler. Hiçbir maddi faydası olmayan Anadolu'nun herhangi bir yerini manda altına alması Amerika için müşkül bir iştir.*

⁸⁴ Paul C. HELMREICH, a.g.e, s.27.

⁸⁵ Gottohard JASCHKE, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara, 1971, s.198.

⁸⁶ Mine EROL, a.g.e, s.15.

*Amerika'nın istediği, büyük devletler arasında ahengi kurmak ve dünya barışını temin etmektir. Bu meselenin sadece bu noktadan mütalââ edilmesini isterim.*⁸⁷

Wilson bu sözleri ile İstanbul ve Ermenistan mandasını istediğini gösteriyordu. Fakat başkan Anadolu mandasını istemiyordu. Çünkü Anadolu, Amerika'ya hiçbir maddi çıkar sağlamayacaktı. Bu da gösteriyor ki İstanbul ve Ermenistan mandalarında Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarı vardır. Ayrıca bu sözler kanıtlıyor ki Wilson'un konuya iddia ettiği gibi dünya barışını sağlamak amacıyla değil sadece ABD'nin çıkarları için katılmıştır.

Wilson Amerika'ya mali yük getirecek mandalardan kaçınılmaktaydı. Boğazlar mandasını istemesinin nedeni uluslararası bir su yoluna hakim olunacak olması ve bunun getireceği maddi çıkarlardı. Ermeni mandasını istenmesin sebebi ise bizce Amerikan kamuoyunda Ermeniler lehindeki havadan yararlanarak manda meselesini halka ve senatoya kabul ettirmek istemesiydi. Ermeni mandası kabul ettirilirse Boğazlar mandası da kabul ettirilecekti.

Wilson konferanstan ayrılırken manda sorunu ile ilgilenmesi için Yakın doğu yardım işlerinin yöneticisi ola Herber Hoover'ı görevlendirdi ve konferansta bıraktı. Hoover, bölgeyi incelemek üzere bir heyetin gönderilmesini teklî etti. Wilson bu öneriyi kabul etti ve General Harbord heyeti kurularak Ermenistan mandasını incelemek üzere bölgeye gönderildi. General Harbord ilerleyen sayfalarda ayrı bir başlık altında incelenecektir. Ama özet olarak bu heyet raporunda ABD'nin Yakın Doğu'da bir manda kurmasının zorluğunu göstermiştir.⁸⁸ Harbord heyeti raporunu verdikten yaklaşık bir ay sonra, Amerikan senatosu 19 Kasım 1919'da Versay Antlaşmasını ve Milletler Cemiyeti paktını reddetti. Böylece Amerika'nın Türkiye'nin herhangi bir yerinde manda alması fikride sona eriyordu. Çünkü senatonun bu kararıyla Amerika, Milletler Cemiyeti'ne üye olamıyordu. Halbuki manda rejimleri Milletler Cemiyeti'ne bağlı bir sistemdi. Bu sonuç

⁸⁷ a.g.e, s. 15-16.

⁸⁸ Kadir KASALAK, a.g.e, s. 80.

üzerine Aralık 1919'da Amerika Paris Barış Konferansı'ndan tamamen çekildi.⁸⁹

⁸⁹ Fahir ARMAOĞLU, "Amerika Sevres Antlaşması ve Ermenistan Sınırları", *Belleten*, C.61, S. 230, Nisan 1997, s.135-136.

b) LONDRA KONFERANSI

Paris Barış konferansı genel oturumu 21 Ocak 1920'de kapandı. 12 Şubat 1920'de Londra Konferansı toplandı. Konferansa İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya katılmış, Yunanistan, Belçika ve Romanya kendileri ile ilgili görüşmelere iştirak etmişlerdir. Konferansla Amerika'nın hiçbir bağı yoktu. Konferansın konusu ise Osmanlı İmparatorlu ile yapılacak olan barış antlaşması idi.⁹⁰

Amerika'nın Londra ve daha sonraki San Remo Konferanslarındaki tavırları belaya bulaşmayarak uzaktan izlemek ama kendi istedikleri gibi olmasını istemek olarak açıklanabilir. Bu konuda Lloyd George'un şu sözleri ilgi çekicidir. *"Birleşik Devletler'den Ermenistan'a yardım amacıyla neden hiçbir şey yapılmadığını soran sayısız telgraflar aldık. Amerikan basını da katliamları durdurmak konusundaki kifayetsizliğimizi acımasızca eleştirdi... Ermeniler, Amerikalıların özel himayesi altındadır. Birleşik Devletler hükûmetine Müttefiklerin artık sert önlemler almaya kararlı olduğunu söyleyebilir ve Amerikalılara buna katılmaya hazır olup olmadıklarını sorabiliriz. Amerikalılar kendilerini daima üstte bir yere çekmiş ve atıl olduğumuz gerekçesiyle bize nasihat etmiştir. Sorun sadece On Emir ve Kutsal Kitap'ın korunması olduğunda sorumluluk almaya hazır görünüyorlar ama mesele pratik anlamda yardım edilmesi ve mesuliyet alınmasına geldiğinde uzak duruyorlar..."*⁹¹

Özellikle Fransa ABD'nin hâlâ Ermeni mandasını üstleneceği umudunu taşıyordu.⁹² Londra Konferansı esnasında Fransa'nın Washington Büyükelçisi, 9 Mart 1920 tarihinde Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na bir nota verdi. Notada, Osmanlı Devleti ile yapılacak anlaşmanın oldukça ilerlediği söyleniyor, Amerika'nın doğu sorunu ile ilgilenip ilgilenmediği veya bu sorunla ilgili olarak konferansa katılıp katılmayacağı soruluyordu. Amerikan Dışişleri bakanlığı da müttefiklerin, Türkiye ile yapılacak olan barış antlaşması hakkındaki düşüncelerini sordu.⁹³ Fransız Büyükelçi, 12 Mart tarihli ikinci bir nota ile müttefiklerin Türkiye ile ilgili düşüncelerini açıkladı. Tespit edilen

⁹⁰ Ali KARAKAYA, a.g.e, s.169.

⁹¹ Paul HELMREICH, a.g.e, s.214-215.

⁹² Yuluğ Tekin KURAT, "Doğu Anadolu'da Ermeni Sorunu", Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu, 8-12 Ekim 1984 Erzurum, Ankara, 1985, s. 238.

barış şartları şöyle idi. 1- Türkiye'nin Avrupa sınırları, Midye-Enez çizgisi, fakat muhtemelen Çatalca hattı olacaktır.

2- Türkiye'nin Asya tarafındaki sınırları kuzeyde ve batıda Karadeniz, Marmara ve Akdeniz, doğuda Ermenistan sınırı(kurulması planlanan bağımsız Ermenistan), güneyde ise Ceyhun Nehri'nden başlayıp Antep, Birecik, Urfa, Mardin ve Cezire-i İbni Ömer'in kuzeyinden geçen çizgidir.

3- Padişah İstanbul'da kalabilecek fakat padişahın muhafız kuvvetlerinden başka kuvvet bulunmayacaktır. Müttefikler Avrupa Türkiyesi(Trakya) ile Marmara ve Boğazların güneyindeki bölgeleri işgal etme hakkını mahfuz tutarlar.

4- Boğazlardan geçiş savaşta ve Barışta serbest olacak, bir boğazlar komisyonu kurulacak ve Padişah'ın Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarını Padişah adına bu komisyon kullanacaktır. Bu komisyonda bazı şartlarda Amerika ve Rusya da temsil edilecektir. Komisyonun başkanı ancak büyük devletlerden biri olacaktır.

5-Trakya Türklere bırakılan kısımlarının dışında Yunanistan'a verilecek, Edirne'deki Türkler için özel garantiler sağlanacak ve Bulgaristan'a da Trakya'da bir serbest liman verilecekti.

6- Bağımsız bir Ermenistan kurulacak ve bu devletin denize çıkışını sağlamak için de Trabzon'da kendisine bazı haklar tanınacaktır.

7- Türkiye; Mezopotamya, Arabistan, Filistin, Suriye ve bütün adalar üzerindeki haklarından feragat edecektir.

8- Aydın bölgesi hariç İzmir bölgesi Padişah'a bağlı olarak Yunanistan'ın yönetimine verilecek ve İzmir Limanı'nda Türkiye'ye ayrı bir kısım ayrılacaktır.⁹⁴

Amerika barış konferansından tamamen çekilmiş olmasına rağmen kendisine bildirilen barış esasları ile ilgili görüş bildirmekten çekinmedi. 24 Mart'ta Fransız Büyükelçisine bir nota verildi ve şu görüşler bildirildi:

1- İstanbul bölgesi dışındaki Trakya topraklarının Yunanistan'a verilmesini Amerika kabul etmekle beraber bu bölgenin kuzey kısmı halkı Bulgar olduğundan(!) Edirne ve Kırklareli ile havalisi Bulgaristan sınırları içerisinde

⁹³ Fahir ARMAOĞLU, "Amerika Sévres Antlaşması ve Ermenistan Sınırları", 136.

⁹⁴ a.g.m,s.136-137.

kalmalıdır. Çünkü Bulgaristan'ın tamamen Bulgarlar ile meskun olan batısı Sırbistan'a verildiğinden Bulgaristan'a yapılan bu haksızlık Trakya'da telâfi edilmelidir.

2- Amerika, Ermenistan konusu ile çok yakından ilgilidir. Ermenistan sınırları, Ermeni halkının meşru(!) isteklerini karşılayacak, kolay ve engelsiz bir şekilde denize çıkışı sağlayacak şekilde çizilmelidir. Denize çıkışı sağlamak için Trabzon'da Ermenistan'a özel haklar tanımak yeterli değildir. Venizelos, bu bölge Rumları adına, Trabzon'un Türklere verilmektense Ermenistan'a verilmesini tercih ettiğine göre Trabzon doğrudan doğruya Ermenistan'a verilmelidir.

3- Amerikan hükümeti elinde çok sınırlı bilgi olduğundan İzmir konusunda görüş bildirecek durumda değildir.

4- Eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında ne şekilde bir düzenleme yapılırsa yapılsın, Amerikan vatandaşları ve şirketleri, diğer devletlerinkinden daha az müsait durumda kalmamalıdır. Yani, Amerika ekonomik ve ticarî bakımdan Açık Kapı veya fırsat eşitliği ilkesinin uygulanmasını istiyordu.⁹⁵

Londra Konferansı 10 Nisan'da dağıldı.⁹⁶

⁹⁵ a.g.m, 137-138.

⁹⁶ Ali KARAKAYA, a.g.e, s. 170.

C) SAN REMO KONFERANSI

Türkiye ile yapılacak anlaşmanın şartlarını kesinleştirmek için 18-26 Nisan tarihleri arasında San-Remo Konferansı toplandı.⁹⁷ Amerika'nın Roma Büyükelçisine konseyin oturumlarını izleme yetkisi verilmesine rağmen, Amerika'nın Londra'da olduğu gibi hiçbir resmi rolü olmamıştı.⁹⁸

Amerika'nın 24 Mart'ta verdiği nota Konsey tarafından cevaplandı. Cevapta Türkiye ile yapılacak olan antlaşmayı Amerika'nın da imzalayacağını ümit ettikleri yer alıyordu. Daha önce 12 Mart notasında bildirdikleri barış şartlarını savunuyorlardı. En ilginç de Wilson'un, halkının çoğunluğunu Bulgarların oluşturduğunu iddia ettiği Edirne ve Kırklareli'nde çoğunlukla Türklerin yaşadığını ifade edilmesi idi.⁹⁹ Amerika'nın Edirne ve Kırklareli hakkında eksik ve yanlış bilgiye sahip olduğunu düşünürsek, bu bölgeyi Bulgaristan'a vermek istemesi anlaşılabilir. Müttefik Devletlerin bölge hakkındaki bilgileri yeterlidir. Amerika'ya verilen notada da bölgede Türk çoğunluğun yaşadığı kabul edilmektedir. Buna rağmen bu bölgenin Yunanistan'a verilmeye çalışılması, Avrupa Devletlerinin emperyalizminin önünde hiçbir kuvvetin duramayacağını göstermektedir. Bu durumun Wilson İlkelerine aykırı olduğu da kesindir.

İtilaf Devletleri, Amerika'ya yapılacak olan antlaşmayı imzalatarak, Yakın Doğu'da sorumluluk vermek, yüklerinden kurtulmak istiyorlardı. Bu amaçla Milletler Cemiyeti'de işe karıştırıldı ve cemiyet 27 Nisan'da Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na bir mesaj göndererek Ermenistan konusunda Amerika'nın karar verme zorunluluğu hatırlatıldı.¹⁰⁰ Oysaki bu dönemde Amerika senatosu manda meselesini çoktan reddetmişti. Ama özellikle İngiltere bu konuda çok ısrar ediyordu. Lloyd George'a göre Amerika bir manda kabul etmez ise hiçbir Avrupa devletine bölgede manda verilmemeliydi.¹⁰¹ Lloyd George, 29 Nisan 1920'de İngiliz parlâmentosunda yaptığı konuşmasında bir Ermenistan devletinin kurulmasının yetmeyeceğini, bu devletin kendisini koruyamayacağını, bu nedenle bir mandaya ihtiyacı olacağını vurguluyor ve

Amerika Birleşik Devletleri'ne bir kez daha manda teklif edeceklerini bildiriyordu.¹⁰²

San Remo Konferansı son mesajında büyük bir Ermenistan'ın kurulabilmesi için Amerika'nın mandayı kabul etmesi gerekiyordu. Çünkü sınırları geniş bir Ermenistan Amerikan yardımı olmadan sınırlarını koruyamazdı. Ayrıca Ermenistan sınırlarının Amerika tarafından çizilmesi isteniyordu. Amerika bu isteklere 17 Mayıs'ta cevap verdi. Cevapta manda ile ilgili hiç bir şey söylenmezken Ermenistan sınırlarının Wilson tarafından çizilmesi kabul ediliyordu. Ama Wilson, anlaşma imzalanmadan ve anlaşmada sınırların çizilmesi görevinin kendisine verildiği ibaresi yer almadan harekete geçmek istemiyordu.¹⁰³

10 Ağustos 1920'de İstanbul Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında Sevr Antlaşması imzalandı ve iki ay sonra bu antlaşmanın metni Wilson'a gönderildi. Wilson 22 Kasım 1920 tarihli bir rapor hazırlayarak Ermenistan sınırlarını belirledi. Fakat Kafkasya'da bulunan Ermenistan Anadolu'da hızla büyüyen Milli Mücadele ordusu tarafından yenilip, Gümrü Antlaşması imzalanınca ve Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti olarak ilan edilince kamuoyuna duyurulmadı.¹⁰⁴ Wilson tarafından hazırlanan rapor iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda sınır belilerken hangi ilkeleri göz önünde tuttuğu anlatıyor, ikinci kısımda ise sınır ayrıntıları ile açıklanıyordu. Rapora göre Wilson özellikle Ermeni çıkarlarına dayanarak sınırları belirlemişti. Ticaret merkezlerinin Ermenistan tarafına verilemesine dikkat etmişti. Açıkça "her şey Ermenistan'a ilkesi" Wilson'un tek dikkat ettiği ilke idi. Dolayısıyla Wilson'un kendi koyduğu Milletler ilkesi tamamen ortadan kalmıştı. Wilson'un hazırladığı bu raporun tek dayanak noktası Ermeni iddiaları olmuştur.¹⁰⁵ Kurulması planlanan Ermenistan'ın sınırları Wilson tarafından Karadeniz Bölgesi'nde Giresun'un doğusundan başlatıldı, Erzincan'ın batı ve güneyinden geçirilerek Van Gölü'nü de içine alacak şekilde çizildi.¹⁰⁶

¹⁰² a.g.e, s. 170.

¹⁰³ Fahir ARMAOĞLU, "Amerika Sévres Antlaşması ve Ermenistan Sınırları", s.140-141.

¹⁰⁴ a.g.m, s.141-144.

¹⁰⁵ a.g.m, s.144-146.

¹⁰⁶ Ali KARAKAYA, a.g.e, s.171.

Osmanlı Devleti ile mütareke 30 ekim 1918'de imzalanmıştı. I. dünya Savaşı'ndan sonra barış antlaşması en geç ve güç imzalanan devlet Osmanlı Devleti olmuştur. Antlaşmanın imzalanmasının bu kadar uzun sürmesinin bir çok nedeni vardır. 1919 yılında müttefiklerin daha çok Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan ile yapılacak antlaşmalara öncelik tanımaları ilk sebep olarak sayılabilir. Ama bundan daha önemli üç sebep vardı. Birincisi, Amerika Birleşik Devletleri'nin veya Milletler Cemiyeti'nin, herkesin kurulmasında hem fikir olduğu Ermenistan'ı ve İstanbul-Boğazlar bölgelerini mandası altına almayı kabul edebileceğine ilişkin boş umutlardı. İkincisi ise müttefikleri bölen rekabet ve çıkar çatışmaları, üçüncüsü ise Türklerin kendilerine dayatılan tüm koşulları kabul etmek zorunda oldukları dolayısıyla aceleyle gerek olmadığına dair yaygın inançtır.¹⁰⁷ Müttefik devletler her şeyde olduğu gibi bunda da yanılmışlardı. Türk milletinin idam fermanı olarak hazırladıkları Sevr Antlaşması'nı Türk Milleti'nin hakiki temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi kabul etmedi ve Milli Mücadele sonunda Avrupa Devletleri ile eşit şartlarda Lozan Antlaşması'nı imzaladı.

¹⁰⁷ Matthew Smith ANDERSON, a.g.e, s.370-371.

II.BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLE İLİŞKİLER VE TÜRKİYE'DE MANDA MESELESİ

A) AMERİKAN MANDASI MESELESİNİN TÜRKİYE'DE ORTAYA ÇIKIŞI

Daha I. Dünya Savaşı sonlarında Osmanlı Devleti Amerika'ya ümit bağlamıştı. Osmanlı Devleti İspanya Hükümeti vasıtası ile Amerika başkanı Wilson'a müracaatta bulunarak, mütareke işini üzerine almasını, Wilson Prensipleri esas alınarak bir mütareke yapılmasını ve bu talebin bütün İtilaf Devletlerine bildirilmesini istiyordu. Ama Amerika'ya yapılan bu müracaattan bir sonuç alınmadan Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesini imzalamıştır.¹

Manda konusu Paris Barış Konferansı'nda resmen ortaya atılmış ve Amerika'ya Türkiye üzerinde manda önerilmişti. Amerika'nın Ermenistan ve Boğazlar'da bir manda almasında Lloyd George ısrar etti. İngiltere bu bölgelerde Fransa'nın söz sahibi olmasına karşıydı Fransa'da İngiltere'nin. Dolayısıyla Amerika Orta Doğu'da bir denge unsuru olacaktı. Amerika hem Avrupa devletleri arasında dengeyi koruyacak hem de Bolşeviklere karşı bir tampon olacaktı.²

Bu dönemde Türkleri Amerika'ya yönelten en önemli olaylardan bir tanesi Wilson Prensipleri'dir. Woodrow Wilson Amerika'nın yirmi sekizinci cumhurbaşkanıdır. Wilson iki dönem üst üste başkanlık yapmıştır. Kendisi barış sever, dünya barışını sağlamaya çalışan bir kişi olarak tanınır.³ Dünyayı

¹ Mine EROL, Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi 1919-1920, Giresun, 1972, s.27.

² John A. DeNovo, American Interests and Policies in The Middle East 1900-1939, Minneapolis, 1963, s. 118-119.

³ Maud PETERSHAM, Amerika Cumhurbaşkanları'nın Hikayesi, İstanbul, 1955.

demokrasi için emin bir yer yapmaya çalıştığına inanılmaktadır.⁴ Wilson, her ülkede mutlakiyet karşısında demokrasinin ve anayasal hükümet sisteminin zafer kazanmasıyla uluslar arası ahenk ve devamlı bir barışın olacağına inanmıştı.⁵ Wilson, I. Dünya Savaşı bitmeden 8 Ocak 1918 Salı günü Amerikan Kongresine Wilson Prensipleri diye ünlünen on dört maddelik barış programını açıkladı.⁶ Bu prensipler şunlardır:

1. Bütün barış antlaşmaları açık olacaktır. Bu antlaşmalardan başka uluslar arası gizli antlaşmalar yapılmayacak. Bundan böyle diplomasi açık olacak, gizli diplomasi kaldırılacak.
2. Savaşta ve barışta denizlerde tam serbesti.
3. Barışı kabul eden ve onun idamesi için birleşen bütün milletlerin arasında mümkün mertebe bütün iktisadi engellerin kaldırılması, ticaret alanında eşit hakların tesisi.
4. Milletlerin silahlarını, iç emniyetlerini sağlayabilecekleri en düşük seviyeye indirmeleri hususunda yeter teminat alınması ve verilmesi.
5. Bütün müstemleke talepleri, hakimiyet meselelerinin tayininde ilgili halkın menfaatleri, burayı müstemleke idare edecek olan devletin hakkaniyete uygun talepleriyle aynı öneme haiz olması prensibine sadık kalmak suretiyle serbestçe, açıkça ve tamamen tarafsızca ayarlanacaktır.
6. Bütün Rus arazisinin tahliyesi.
7. Diğer hür milletlerle birlikte hükümranlığı hiçbir surette kısıtlanmaksızın Belçika'nın tahliye edilmesi ve eski haline getirilmesi.

⁴ H. J. MORGENTHAU, *Uluslararası Politika*, C.I, Çev.Baskın Oran, Ankara, 1970.

⁵ A.g.e, S.37.

⁶ Deniz BİLGİN, "Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınında Yansıması", *Atatürk Yolu*, C.5, S.18, Kasım 1996, s.123.

8. Bütün Fransız arazisi taliye edilmeli ve işgal edilmiş kısımları eski haline getirilmeli ve 1871 yılında Alsas-loren meselesinde Prusya tarafından Fransa'ya yapılan haksızlık düzeltilmelidir.
9. İtalya hudutlarının yeniden tespitinde İtalyan milliyetinin açıkça kabul edildiği hat esas olarak alınmalıdır.
10. Milletler arasındaki mevkilerini muhafaza ve teminat altına almak istediğimiz Avusturya ve Macaristan halkları muhtariyete kavuşmalı ve kendilerine geniş gelişme imkanları sağlanmalıdır.
11. Romanya, Sırbistan ve Karadağ tahliye edilmelidir; işgal edilmiş bölgeler eski haline getirilmelidir; muhtelif balkan devletlerinin birbirleri ile olan münasebetleri tayin edilmelidir.
12. Osmanlı İmparatorluğunun Türklerle meskun kısımlarına tam bir hükümlanlık sağlanacak fakat şimdi Türk hakimiyetinde bulunan diğer milletlere tam bir yaşama emniyeti ve muhtar bir gelişme imkanı temin edilecektir. Çanakkale Boğazı milletler arası bir teminat altında bütün milletlerin gemilerine ve ticaretine daima olarak açık bulundurulacaktır.
13. Leh olduğu şüphe götürmeyen ahali ile meskun bölgeleri içine alan bağımsız bir Lehistan Devleti kurulmalı ve bu devletin denizle emin ve serbest bir irtibatı olmalıdır.
14. Küçük büyük bütün devletlere karşılıklı olarak siyasi bağımsızlık ve arazi bütünlüğü sağlamak maksadı ile özel anlaşmalarla bir genel Milletler Cemiyeti teşkil olunmalıdır. ⁷

Görüldüğü üzere 12. Madde doğrudan Osmanlı Devletini ilgilendiriyor. Bu maddeye göre Wilson'un üzerinde durduğu üç konu vardır. Birincisi Türklerin çoğunlukta yaşadıkları bölgeler; ikincisi Türk hakimiyetinde yaşayan diğer milletler; üçüncüsü ise Boğazlar meselesidir. Wilson'a göre çoğunlukta

⁷ Kadir KASALAK, a.g.e., s.6-7.

Türklerin yaşadığı bölgeler tam bağımsızlık verilecektir. Türk hakimiyetinde yaşayan diğer milletler Osmanlı Devletinden ayrılacak ve bağımsız olacaklardır. Boğazlarda geçiş savaşta ve barışta bütün devletlere serbest olacak ve bu milletler arası bir teminat altına alınacaktır.

Wilson “şimdi Türk hakimiyetinde diğer milletlere tam bir yaşama emniyeti ve muhtar bir gelişme imkanı sağlanacak...” sözüyle Ermenileri, Suriye, Filistin, Irak ve Arabistan halklarını kastetmiştir. Wilson, madde içerisine bu halkların isimlerini yazmak istemişse de müşavir Mendell House buna engel olmuştur.⁸

Wilson Prensiplerindeki bu 12.maddede yer alan “Türklerle meskun kısımlarına tam bir hükümrانlık sağlanacak” ifadesi Türkler için bir ümit kapısı oluşturmuştur. Bilindiği gibi Milli mücadele döneminde hazırlanan ve Milli Mücadelenin hedefi haline gelen Misak-ı Milli’nin temelinde de milli sınırlar içerisinde egemenlik şartı vardır. Mustafa Kemal’in de Milli Mücadele esnasında dayandığı temel ilke bu olmuştur. Dolayısıyla Wilson Prensiplerinin bu maddesinin bu bölümü ile Milli Mücadele bir uyum içerisinde. Yalnız Ermenilere bağımsızlık verilmesi Kurtuluş Savaşı ruhuna ve Misak-ı Milli’ye ters düşmektedir.

Ancak özellikle İstanbul’da bulunan Türk aydınlarından bazıları, Amerika’dan farklı bir şekilde yararlanmak istemişler ve Amerikan mandasını kurtuluş çaresi olarak görmüşlerdir.

Amerikan Mandası meselesinin ortaya çıkmasında Paris Barış Konferansı devam ederken meydana gelen üç olay etkili olmuştur. Bunlardan birincisi Ermeni sorunudur. 26 Şubat 1919 günü Ermeniler Paris Konferansı’nda Rusya Ermenistanı’nı, Adana ve 6 Doğu Anadolu vilayetini içine alan bağımsız Ermenistan fikrini ortaya atmışlardır. İngiltere kurulması planlanan bu Ermenistan’ın Amerikan mandasına verilmesini istiyordu. Bunun nedeni ise Irak’a yerleşmek isteyen İngiltere’nin, bu bölgeye kuzeyden yönelebilecek

⁸ A.g.e, s.7

herhangi bir tehlikeye karşı Amerika'yı tampon bölge olarak kullanmak istemesiydi.⁹ Amerika'da Ermenilere karşı büyük bir sempati bulunuyordu. Bunun en önemli sebebi Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya göç etmiş olan Ermenilerin Türk aleyhtarı yaptıkları propagandalar ve misyonerlerin Ermeniler lehine yaptıkları çalışmalarıdır. Amerika'daki bu Ermeni lehine olan havadan dolayı İngiltere, Amerika'nın Ermeni mandasını kabul edeceğini düşünüyordu.

Amerikan mandası meselesinin ortaya çıkmasında etkili olan ikinci olay İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ve bu olaya Türk kamuoyunda gösterilen tepkidir. Daha önce de söylediğimiz gibi Türkler Wilson Prensiplerinin 12. Maddesine ümit bağlamışlardı. Ama İzmir'in işgali ile Wilson Prensipleri hiçe sayılmış oldu. Bu nedenle Amerikan temsilciliğine Anadolu'nun her yanından protesto telgrafları yağmaya başladı. Bu arada da aydınlar arasında Türkler için Amerikan mandası fikri yayılmaya başladı.¹⁰ Yunanlıların İzmir'i işgal ettikleri ilk günlerde yaptıkları şiddet hareketleri ve katliamları konferansa şikayet edilmiş ve konferansta bunu yerinde incelemek için Amerika'nın İstanbul'daki Yüksek Komiserinin başkanlığında bir heyeti bölgeye göndermişti. Bu heyet hazırladığı raporla Yunanlıları haksız buldu. Bu netice zulme uğramış bir millet için büyük bir olaydı. Bir adaletsizlik meydana çıkmıştı. Bu adaletsizliği meydana çıkaran devletin Amerika olduğu kabul ediliyordu. Bu olay Amerikan taraftarlarının fazlalaşmasına sebep olmuştur.¹¹

Üçüncü olay ise İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiserliği'ne Yakın Doğu Amerikan Donanması'nın komutanı Amiral Mark L. Bristol'un getirilmesidir. Amiral Bristol T.B.M.M. açılıncaya kadar Amerika'nın bir bütün olarak Osmanlı Devleti üzerine manda kurması taraftarı olmuştur. Onun bu tutumu bazı aydınların Amerikan mandası fikrine bağlanmalarına sebep olmuştur.¹²

⁹ Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", s.60.

¹⁰ a.g.m, s.60.

¹¹ İsmet İNÖNÜ, *Hatıralar*, I. Kitap, Ankara, 1992, s.173.

¹² Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", s.60

Anlaşılmaktadır ki Amerikan mandası fikri Paris Barış Konferansı esnasında ortaya çıkmış ve bu esnada Türk aydınları arasında yayılmaya başlamıştır.

Konferansta Amerika'ya manda teklif eden İngiltere delegesi Lloyd George olmuştur.¹³ Bunun sebebi daha önce de açıkladığımız gibi İngiltere'nin Orta Doğu'daki çıkarlarını koruma amacıdır. Bu fikri Fransa'da desteklemiştir çünkü Fransa bölgede bir İngiliz hakimiyeti yerine ABD hakimiyetini tercih etmekteydi. Lloyd George, Amerika'ya Türkiye üzerinde manda teklif ederken şu gerekçeleri öne sürmüştür: Bölgede kan ve vahşetin durdurulması, Hristiyan halkın huzurlu yaşaması, Amerikalı misyonerlerin faaliyetlerini sürdürmesi, Yakın Doğu'da Amerikan menfaatlerinin korunması... Wilson'a ilk önce Türkiye'nin tümünü kapsayan manda önerisi daha sonra Ermenistan ile Boğazlar ve İstanbul'u kapsayan bir mandaterlik önerilmiştir. Bu fikir başkan Wilson için ve bu gerekçeler Amerika için geçerli gibi görünse de ABD Senatosu ve halk Yakın Doğu'da bir sorumluluk almak istemeyecekti.¹⁴ Ermenistan üzerinde bir Amerikan mandasını isteyenlerin başında elbette ki Ermeniler geliyordu. 26 Şubat 1919'da Paris Konferansı'na sundukları muhtırada Ermenistan üzerinde manda sistemi kurulması istenmiş, mandater devletin de Amerika olması ya da kurulacak olan Milletler Cemiyeti'nin garantisi altına alınması teklif edilmiştir.¹⁵ Amerika Birleşik Devletleri başkanı Wilson, manda taraftarı olmasına rağmen tek başına karar veremediği için bölgeye komisyonlar göndermiştir. Bunların birincisi King-Crane Komisyonu'dur ki bu komisyonun tam adı Türkiye Mandaları Komisyonu Amerika şubesidir.¹⁶ Bölgeye gönderilen bir diğer komisyon ise General Harbord Komisyonu'dur.

Bu komisyonların çalışmalarına ayrıca değinilecektir.

¹³ Kadir KASALAK, *Milli Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi*, Ankara, 1993, s. 78.

¹⁴ a.g.e, s. 78-79.

¹⁵ Esat URAS, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul, 1987, s. 658.

¹⁶ Kadir KASALAK, a.g.e, s. 80.

B) AMERİKAN MANDASI FİKRİNİN TÜRKİYE'DE YAYILMASI

Daha önce de söylediğimiz gibi Amerika Birleşik Devletleri ve Wilson Prensipleri Türkler için bir ümit kapısı olmuştur. Mondros Mütarekesinden sonra vatanı kurtarmak için çeşitli öneriler ortaya atılmıştır. Bunlar bölgesel kurtuluş çareleri, İngiliz himayesi ve Amerikan mandasıdır. Milli Mücadelecileri en çok uğraştıran konulardan bir Amerikan mandası olmuştur. Kongreler esnasında özellikle Sivas Kongresi'nde bu konu hakkında büyük tartışmalar gerçekleşmiştir. Bir önceki bölümde açıklamaya çalıştığımız gibi Amerikan mandası meselesi Paris Batış Konferansında İtilaf Devletleri tarafından ortaya atılmıştır. Daha sonra Türk aydınlarından bazıları bu konuyu benimsemişler ve bir çoğu bunu gerçekleştirmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Özellikle İstanbul'daki aydınların pek çoğu Amerikan mandasını istemişlerdir.

Bu dönemin havasını Ali Fuat Paşa şöyle anlatıyor: *"İngilizlerin, Fransızların ve İtalyanların derece derece, fakat aynı yolu takip eden siyasetleri, Osmanlı İmparatorluğu'nu mütarekeden sonraki hudutları içinde dahi parçalamak ve paylaşmak esası üzerinde birleşmişti. Bunu gizli ve açık bütün hareketleriyle göstermişlerdi. Amerika'ya gelince diğer üç galip devletin müstemlekeci zihniyetine karşı daha insanî gıttığı anlaşılmıştı. Başkan Wilson'un 18 Ocak 1918'de ilân ettiği meşhur beyannamesi her milletin kendi mukadderatını kendisi tayin etmek prensibini ortaya koymuştu... İstanbul'daki devlet ricalinin ve münevverlerinin ekseriyetinin gözleri Amerika'ya çevrilmişti. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın hazırladıkları korkunç akıbet karşısında kurtuluş yolunu Amerikan himayesinde aramışlardı. Bunu diğerine nazaran daha ehven-i şer buluyorlardı."*¹⁷

Amerikan mandasının istenmesinin bir çok sebebi vardır:

¹⁷ Ali Fuat CEBESÖY, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, 2000, s.204.

1. Amerikan mandasını kabul ederek Türkiye'nin toprak bütünlüğünü sağlayıp parçalanmasına mâni olacaklarını, böylece bu endişeden kurtulacaklarını düşünmüşlerdir.
2. Başkan Wilson'un harp sonrası ortaya attığı adil barış formülleri ve nutukları, harpten ve batmaktan kurtuluş için bir yol arayan Türk aydınlarında Amerika'ya karşı büyük bir hayranlık ve umut yaratmıştır.
3. Amerikan mandasının azınlık faaliyetlerini önleyeceğine böylece dış müdahalelerin önlenebileceğine inanıyorlardı.
4. Artık Osmanlı Devleti'nin kendini savunacak gücü olmadığına ve emperyalist devletlere karşı haklarını koruyacak bir devlete ihtiyaç olduğunu düşünüyorlardı bu da emperyalist olmayan Amerika olabilirdi.
5. Maddi yönden Osmanlı Devleti'nin yardıma ihtiyacı olduğuna inanılıyordu. Maddi yardımı da ancak Amerika verebilirdi.
6. Osmanlı Devleti üzerinde gerçekleşen dış rekabeti önleyecek bir hamiye ihtiyaç vardır. Bu devlette Avrupa dışında, Avrupa'dan daha güçlü olmalıdır. Bu da Amerika'dır.
7. Türklerin artık adaletli ve devamlı bir rejim kuramayacaklarına inanılmaya başlanmıştı. Bunu yapacak olan devlette Amerika idi.
8. Amerika hiçbir zaman Osmanlı Devleti'ne karşı sömürgeci bir siyaset gütmemiştir. Amerika sayesinde İtilaf Devletleri'nden kurtulunca, yalnız Amerika ile karşı karşıya kalınacaktır. Sadece Amerika ile uğraşmanın daha kolay olduğuna inanılıyordu.
9. Amerika Birleşik Devletleri laik bir devlettir ve içerisinde farklı milletlerden insanları kaynaştırmayı başarmıştır. Osmanlı Devleti'nde azınlıklar sorununu ancak o çözebilir.

10. Amerika Birleşik Devletleri'nin hayır sever ve zararsız olduğu düşünülüyordu.
11. Amerika Orta Doğu'da herhangi bir toprak isteğinde bulunmamıştır.
12. Amerika'nın dine saygılı bir devlet olduğu, dolayısıyla halife ve Müslüman toplum için sorun teşkil etmeyeceği düşünülüyordu.¹⁸

Rauf Orbay, hatıralarında o dönem aydınlarının mandayı nasıl algıladığını şöyle açıklamaktadır: "...o günkü şartlar içinde, kendi gücümüzle derlenip toplanamayacağımız mülâhazasıyla İngiltere ve Amerika gibi bir büyük devletin geçici bir zaman için himaye şeklinde yardımını isteyip kabul etmek."¹⁹

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasında sonra Avrupa'daki Jön Türkler Prens Sabahattin Bey liderliğinde Cenevre'de bir kongre topladılar. Kongrede Wilson Prensipleri incelendi ve bazı kararlar alındı. Bir beyanname hazırlandı. Bu beyanname Wilson'a, İtilaf Devletlerine, İsviçre'deki elçiliklere ve gazetelere gönderildi. Bu beyanname şöyledir:

- Gizli görüşmeler olmaması hakkında: Türkiye daima diplomatik entrikaların ve gizli muahedelerin kurbanı olmuştur. "yabancı siyaseti demokratlaştırmak" diye bilinen prensiplere kendisini tatbik etmekten başka yapacak bir şeyi olmadığı anlaşıyor. Bunun yanında harp esnasında Osmanlı İmparatorluğu'nun sayısız gizli planlara hedef olduğu görülmüştür. Güpe gündüz hazırlanan sulh müzakerelerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcudiyetine karşı yeni entrikaları canlandıracağını ümit etmek lazımdır. Kaydı ihtiyatla bunu tamamıyla kabul ediyoruz.
- Denizleri serbestisi hakkında: Diğer bütün devletler gibi Türkiye denizlerin serbestisinden ve beynelmilel mukavelelerde dikte ettirilen tedbirlerden memnun olabilir. Hiç kimse Osmanlı İmparatorluğu'nun Bu

¹⁸ Kadir KASALAK, a.g.e, s. 75-77.

¹⁹ Rauf ORBAY, *Cehennem Değirmeni(Siyasi Hatıralarım)*, C.I, İstanbul, 1993, s.249.

samimiyetinden şüphe edemez. Berlin muahedesi ile ihdas edilen beynelmilel kanunu ifa ederek üç büyük devletin koalisyonuna karşı Boğazları korumamış mı idi? Ve gerçekten bu müdafaası, Başkan Vilson'un takdirini kazanmamış mıdır? Bu noktada biz de tamamıyla mutabıkız.

- İktisadi engellerin kaldırılması hakkında: Bu da, şimdiye kadar çok zaman gösterdiğimiz gibi Türkiye'nin savaş amaçları ile tam bir uygunluk halindedir. Türkiye'nin, bütün dünyaya eşit iktisadi şartlar sağlamayı ve bilhassa Osmanlı İmparatorluğu'nu istismar eden ve kendi kendinin gelişmesine engel olan büyük devletler tarafından zorla kabul ettirilen kapitülâsyonları kaldırma isteğinde olduğu bilinmektedir. Bütün milletler için siyasi bağımsızlık durumunun bildirisine candan seviniriz. Mutabıkız.
- Milli silâhların azaltılması hakkında: Bu durum Türkiye için hayati bir meseledir. Çünkü bu madde sayesinde Türkiye büyük bir ferahlığa kavuşacaktır. Unutulmamalıdır ki Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi mevcudiyetini koruması için silâhlanma yükünü üstüne almasına, onu büyük devletlerin takip ettiği dış siyaseti icbar etmiştir. Bundan başka, rapor edilen zararı kapatmak için Türkiye'ye borç para verildi, bu da harp malzemeleri satın alınmasına ait bazı hususi şartları ihtiva ediyordu. Bu durumu başta bildirdiğimiz gibi biz açıkça tasvip ediyoruz.
- Müstemlekelerin mülkiyeti hakkında: Bu madde ekseriyetle Türkiye'yi ilgilendirmez, çünkü Türkiye'nin müstemlekesi yoktur. Fakat büyük devletlerin müstemlekecilik tecrübelerin sonuçlarını dikkat nazarına alarak fevkalâde siyasetin bu kaidesini Başkan Wilson'un daha fazla yazmış olmasını arzu edecektik. Müstemleke tabiri, hakikatte ekonomik esaret sistemini, kavimlerin utanç duymadan bir birinin istismarını ve hatta hükümet namına nüfuz ve zenginliğe haris olan halkı kapsar. Wilson programının 3. paragrafının sağladığı faydalar bizce bahis konusu olan bölgelere şimdi teşmil edilmelidir. Keyfiyet daima böyle olmamıştır

ve hali hazırda büyük devletler muhakkak bu maddeye uyduklarını ispat etmekte zorluk çekeceklerdir.

- 6,7,8,9,10 ve 11inci paragraflar belli bölgelerin boşaltılmasına aittir. Türkiye'ye taallük etmez çünkü Türkiye komşu devletlere tecavüz etmemiştir. Bazı Osmanlı alaylarının İran'da Kafkasya'da olduğu doğrudur, fakat her iki halde de durum hususi mahiyettedir. Ruslar ve İngilizler Osmanlı orduları İran hudutlarını aşmadan evvel İran'ın bitaraflığını ihlâl ettiler ve eğer Türk alayları Kafkasya'da henüz teşekkül etmiş bazı küçük devletlerde mevcutsa, Osmanlı muavenetinin Bolşevik boyunduruğunu silkip atmak arzusunda olan bu milletler tarafından rica edildiği anlaşılmalıdır. Bu bölgede bundan dolayı Türk kuvvetlerinin mevcudiyetleri haklı görülür. Diğer taraftan Brest-Litowsk barışı imzalandığından beri, Türkiye İran'a ait taahhütlerini titizlikle yerine getirmiştir ve muhalifler ordularını çeker çekmez Türkler de ordularını geri çağırmağa tamamıyla uydular. Gerçek bir adaletle bu prensibi, muharip devletler tarafından işgal edilmiş bütün bölgelere ve hatta yaşayan halkın nazarı itibara alınması şartıyla İngilizler tarafından işgal edilen yerlere teşmil etmek için sebep vardı onların mukadderatı müttefikler ve Wilson tarafından doğru olarak kabul edilen milletler prensibine uydurularak hazırlanmalıdır. Bu istisna ile muhtelif paragraflarda sizinle tamıyla mutabıkız.
- Türkiye İmparatorluğu hakkında: Bu madde doğrudan Türkiye'yi ilgilendirmektedir. Bu prensip, İngiliz kıtalarının işgal ettikleri Türk topraklarını terk etmeleri ve burada oturan insanların kendi mukadderatlarını kendilerinin tayin etmeleri şartı ile devamlı bir antlaşmanın temelini teşkil etmektedir. Osmanlı siyasi birliğini muhafaza etmeleri şartı ile, azınlıklar ileride kuracakları muhtariyetin şeklini seçebilirler. Bu Osmanlı Federalizmi ayrıca İmparatorluğun Hristiyan kavimlere tanıdığı dini muhtariyet ve hürriyet geleneğinin tabii bir

tekâmülü olacaktır. Bu hürriyet sayesinde bahis konusu kavimler dinlerini, adetlerini ve kendi müesseselerini muhafaza etmişlerdir.

Filistin hakkında Türkiye'nin 20 sene evvel, o topraklarda yerleşmeyi ve koloni kurmayı arzu eden Yahudilere muhtariyet imtiyazı vermeyi teklif ettiği bir hakikat değil midir?

Diğer taraftan Suriye ve Irak halkı arasında Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak başka bir devletin hakimiyeti konulması lehinde hiçbir sesin katiyen çıkmayacağına eminiz.

Her halde meselenin esasına bitaraf gözle bakmak ehemmiyetlidir. Çünkü şimdiye kadar Türkiye 1839 da Gülhane Hattı Hümayunu'ndaki ıslahatı tahakkuk ettirememiştir çünkü hükümranlığı ve bütünlüğü daima tartışılmıştır. Eğer başkan Wilson'un programındaki bağımsızlık ve teminat evvelce Osmanlı Devleti'ne tanınsaydı, Türk hakimiyeti altındaki kavimler hiçbir şekilde taciz edilmeden muhtar olarak gelişebilirlerdi. Yukarıda 1 ve 3 üncü paragrafta görüldüğü gibi programın bu durumu göz önünde tutulan kaydı ihtiyatla, tamamıyla bizim tasvibimizin lehindedir.

Çanakkale Boğazı meselesine gelince halihazır harp içinde boğazlar kapatılsa idi, bu sadece Türkler tarafından titizlikle riayet olunan beynelmilel bir antlaşmanın yerine getirilmesi şeklinde yapıldı. Neticede serbest geçitlerin muhafazasına karar verebilen beynelmilel mukavelelerin bütün maddelerindeki uygunluk üzerinde onun kabiliyeti münakaşa edilemez.

Sulh zamanında Boğazlardan geçiş beynelmilel teminata lüzum kalmadan serbest olarak sağlanıyordu. Harp halinde belirli bir hükümet bu işten sorumlu olmadıkça bu şartın yerine getirilmesi bir hayalden ibarettir. İşte halihazırdaki harpte böyle bir durum meydana gelmişti. Boğazların koruyucusu, Avrupa'ya karşı vazifesini ifa etmiştir.

İmparatorluğun bağımsızlığı ve bütünlüğü bu meseleye dayanırken onu vazifesinden uzaklaştırmak adaletsizlik olacaktır.

Bu sebeple Başkan Wilson'un 12 inci maddedeki bu iki tabir arasında bulunan tenakuzu dikkat nazarına almasını arzu ederiz. Çanakkale Boğazı meselesinin bu iki ciheti birbiriyle çok yakından ilgilidir, ayrı mütalaa edilemez.

- Polonya'nın bağımsızlığı hakkında: Polonya'nın bağımsızlığı sadece Türkiye'de sevinçle hoş karşılanabilirdi. Hatta Osmanlı İmparatorluğu bütün Avrupa Devletleri arasında Polonya'nın parçalanmasını istemeyen yegâne devletti. Sabık Polonya Cumhuriyeti bir çok harplerde padişahın müttefik idi. Büyük hükümdar Polonya'nın ikinci taksiminde silâhlanarak onun lehine araya girmişti. Anane mucibince Türkler Polonya'ya samimi olarak bağlıdırlar ve o da bunu nazarı itibara alarak Türkiye'ye yüksek hizmette bulundu. Bizim yegâne arzumuz en sadık dostlarımızdan olan bu devletin yeniden kurulmasıdır. Orta Avrupa için ehemmiyeti hiç kimsenin gözünden kaçmaz. Türklerin İstanbul'daki mevcudiyeti gibi bağımsız Polonya'nın Avrupa'nın muavenesi için lüzumludur ve taksimin küllerinden ihya edilecek anka kuşunu biz şevkle karşılarız. Biz daima Polonya'nın bağımsızlığını desteklemeye çok istekliyiz.
- Milletler cemiyetinin kurulması hakkında: Biz Wilson ile bu maddede tamamıyla hem fikiriz. Türkiye gizli muahedeler, siyasi entrikalar vesaireyi sona erdirmek için teşkil olunan milletler Cemiyeti'nde tanınırsa, kendisinin siyasî ve iktisadî bakımdan büyük menfaatleri olacaktır. Türkiye her çeşit entrikalara daima hedef olmuştur ve şikayetlerinin kabul edilip doğru ve samimi bir hakkaniyetle tartışılacağı bir adalet makamının tesisi fikrini sevinçle karşılar.²⁰

²⁰ Mine EROL, a.g.e, s.28-32.

Bu beyannamede görüldüğü üzere Wilson Prensipleri tek tek incelenmiş ve Osmanlı Devleti açısından değerlendirilmiştir. Bizi ilgilendiren beyannamenin 12. madde ile ilgili olan kısmıdır. Bu beyanname ile Wilson'un azınlıklara vermek istediği muhtariyet kabul edilmektedir. Ama bunun Osmanlı siyasî birliği içerisinde olması gerektiği söylenmekte ve bu Osmanlı Federalizmi olarak adlandırılmaktadır. Buna uygun olarak muhtariyet tanınanlar Suriye, Filistin ve Irak halkı ile Rumlar ve Ermenilerdir. Boğazlar konusunda hassasiyetle durulmuş, Osmanlı Devleti'nin Boğazlar konusunda antlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirdiği hatırlatılmıştır. Beyannamede bu konuda dikkati çeken husus Boğazlar meselesinin Osmanlı hükümrانlığına bağlı olduğunun söylenmesidir.

Jön Türklerin bu faaliyetleri dışında Wilson Prensiplerine bağlı olarak İstanbul'da Kasım 1918'de Wilson Prensipleri Cemiyeti kurulmuştur. Kurucuları Halide Edip, Celâleddin Muhtar, Ali Kemal ve Hüseyin Avni Beylerdir.²¹ Resmi kuruluş tarihi 14 Ocak 1919 olan bu cemiyetin kuruluş yeri Zaman gazetesinin idarehanesidir.²² Kurucularında Halide Edip bilindiği gibi dönemin en ünlü kadın yazarıdır. Halide Edip'in Amerikan mandası taraftarı olmasında en önemli etken Amerikan kolejinde okumuş olmasıdır. Bundan dolayı da İstanbul'da bulunan Amerikalılar arasında çok yakın dostları olmuştur. Celâleddin Muhtar, eski İaşe Nazırıdır. Ali Kemal Sabah gazetesi baş yazarıdır. Hüseyin Avni'nin kim olduğu kesin belli değildir.²³ Cemiyetin ilk idare heyetinde ise Halide Edip, Refik Halid, Ali Kemal, Hüseyin ve Ragıp Nurettin vardır.²⁴ Kurucularının ve üyelerinin çoğunlukla gazeteciler olduğu göze çarpmaktadır.

Halide Edip bu cemiyet hakkında şunları söylemiştir. *"Bütün dünyada kuvvetli bir tesir yapan ve yenilmiş milletlere biraz ümit veren Wilson Prensipleri bizde de büyük bir tesir yaptı. İstanbul'da Wilson Prensipleri*

²¹ A.g.e, s.35.

²² Kadir KASALAK, a.g.e, 54.

²³ Mine EROL, a.g.e, s.35.

²⁴ a.g.e, s.36.

*Cemiyeti tanınmış yazar ve avukatlar tarafından kuruldu. Taksim faciasına uğrayan Türkiye tabii olarak dikkatini Wilson gibi hiçbir ülkeye dikmeyen adamın tarafına çevirdi.*²⁵ Görüldüğü gibi Halide Edip cemiyetin kurucularının ismini vermediği gibi cemiyet ile kendisi arasında bir ilişki bulunduğu hakkında da her hangi bir şey söylememektedir. Wilson'a yönelmelerine sebep olarak da Wilson'un sömürgeci olmamasını göstermektedir.

Atatürk bu cemiyeti Nutuk'unda milli varlığa düşman cemiyetler arasında saymaktadır.²⁶ Gazetelerde çıkan beyannamesi, Wilson'a ve Fransa cumhurbaşkanı Clemenceau'ya gönderdikleri muhtıralar cemiyetin en önemli faaliyetleridir.

6 Aralık 1918'de gazetelerde yayınlanan beyanname aynen şöyledir: *Muhtelif Türkçe gazetelerin mümessillerinden ve memleketin diğer bazı mütefekkirlerinden mürekkep heyet istikbale ait mesâil-i vâsi bir nokta-i nazardan tetkik etmek ve bu meseleler hakkında tevhid-i mesâiyi mümkün kılacak müşterek bir esas aramak maksadıyla bir araya gelmişler ve uzun uzadıya müdavele-i efkârda bulunmuşlardır. Bu müdavele-i efkâra âtideki nikat-ı nazar hâkim olmuştur.*

1. *Memleketin Akvam Cemiyetinde müsavi hukuku haiz bir uzuv ve beynelmilel mücadeledede belli başlı bir âmil olabilmesi için ihtisaskâr bir hükümet mekanizmasına mazhar olması, kendi ihtiyaçlarına göre metin ve salim bir surette inkişaf edebilmesi.*
2. *Bütün ahalinin Osmanlı vatandaşı sıfatıyla hayat-ı memlekete iştirak hususunda müsavi hukuk vazaiife mazhar olmasına ve istirahat, itimat ve saadetlerinin temin edilmesini kâfil bulunacak şerait ihdası.*
3. *Efkâr-ı umumiyesinin bir kısmında hakkımızda adem-i itimat ve su'î teveccüh bulunan İtilaf Devletleri ile Amerika'ya itimat ilkası.*

²⁵ a.g.e, s.36.

²⁶ M. Kemal ATATÜRK, *Nutuk*, C.I, İstanbul, 1996, s. 7.

4. Haricen siyasî ve iktisadî istiklalimizin temini, ecnebî sermayesinin memlekete siyasî değil iktisadî bir esas üzerine girmesi. İktisadî menatık-ı nüfus tefrikine mahal kalmaması ve umur-ı dahiliyemize müdahale ihtiyatlarına karşı kavi bir sed vücuda getirilmesi.
5. Hariçten izzet-i nefsimizi cerihadar edecek murakebe ve vesayet teklifleri serdine mahal bırakmaksızın sırf kendi ihtiyaçlarımızı ve arzularımız nokta-i nazarından haysiyetimize muvafık ve İtilaf Devletleri ile Amerika için şayân-ı kabul bir millî programla ortaya çıkmak ihtiyacı, müstakil ve asrî bir millet sıfatıyla idâme-i mevcudiyet etmemiz için temini mutlaka icabeden bu noktayı cami bir tarzı-ı tevsiye bulmak maksadı ile Avrupa'da bugün mevcut vaziyet-i umumiyei göz önünde bulundurmak suretiyle muhtelif şuabat-ı idarede esaslı ıslâhat icra etmek üzere memleketimize muayyen bir zaman için Amerikalı mütehassıslardan mürekkep heyet-i ıslahiyeler celbi ve bu nokta-i nazarın sulh müzakeratından evvel Amerika'ya ve Avrupa Devletleri'ne ismai muvafık görülmüştür.

Islahat için kabul olunan esaslar dokuz madde halinde gösterilmiştir. Bu maddeler şunlardır:

1. Hukuk-ı saltanat ve meşrutiyet idaresi masun kalacaktır.
2. Her nevi intihabat için ekalliyetlerin hukukunu muhafaza edecek bir temsil-i nisbî esası kabul olunacaktır. Meclis-i vükeladan en küçük idare şubeleri kadar bütün faaliyet-i idareye bilcümle Osmanlı unsurları müsavi hukuka haiz vatandaş sıfatıyla iştirak edecektir.
3. Umum nezaretlere vâsi selahiyeti haiz bir müşavirin riyaseti altında kendisinin tensip edeceği mütehassıslardan mürekkep bir heyet-i ıslahiye tâyin edilecektir. Islahat heyetleri ziraat, nâfiz, sanayi, ticaret, maarif, muavenet-i umumiye işlerini münasip göreceği vesaitle yeni esaslara göre tanzim edecek memleketin maddi mevcudiyeti ve inkişafını temin edeceklerdir.

4. *Adliye teşkilatının eski muhtelif mütehalif tesiratından mütevellit mahzurlarını bertaraf ederek bütün vatandaşlar için muasır ve umumi bir şekilde âdalet temin edecek ıslahat memleketimizin istidat ve ihtiyacına göre vücuda getirmek üzere her hangi memlekete mensup olursa olsun bu hususta selâhiyette hukuk ulemasından mürekkep bir adliye heyet-i ıslâhiyesini gelecek adliye müşaviri vücuda getirecektir.*
5. *Polis ve jandarma teşkilatı selâhiyettar bir müfettiş nezaretinde vasî bir heyet-i ıslâhiyeye tevdi edilecektir. Pek iptidai bir halde olan hapishane teşkilatının ceza hakkında elyevm kabul edilen yeni nazariyeler ve esaslar dairesinde ıslah vazifesi mütehassıslarından mürekkep bir heyete tevdi edilecektir.*
6. *Her vilayette vâsi selahiyetli bir müfettişle muhtelif sahalardaki mütehassıslardan mürekkep bir heyet-i ıslahiye bulunacaktır.*
7. *Umum memleket için müşterek bir mahiyete haiz olan mesâilin haricinde her vilayetin şahsi surette inkişafını temin edecek selahiyettar bir idare-i mahalliye kabul olunacaktır.*
8. *Bu lâhiyada hudut-ı esasiyesi çizilen terbiye ve irşat sistemi asgari on beş, azamî yirmi beş sene devam edecektir.*
9. *Yirmi beş sene için beynelmilel bitaraflığımızı kabul ve temin ettirmek.²⁷*

Görüldüğü gibi bu beyannamede hiçbir şekilde manda kelimesi kullanılmamıştır. Beyanname ile Osmanlı Devleti'nin neler yapması gerektiği üzerinde durulmuştur. Buna göre ihtisasa dayanan bir hükümet meydana getirilmeli, bütün vatandaşlar eşit olmalı, İtilaf Devletleri ve Amerika'ya güven verilmeli, bunun için de milli olan fakat İtilaf Devletleri ve Amerika'nın kabul edebileceği bir program hazırlanmalıdır. Bu beyannamede dikkatimizi çeken en önemli husus hazırlanan ıslahat programını gerçekleştirmek için Amerika'dan mütehassısların getirilmesinin istenmesidir. Beyannamenin

²⁷ VAKİT, 6 Aralık 1918.

ikinci kısmında ıslahat için kabul edilen esaslar gösterilmiş ve bu esaslarda devletin yönetimi bu mütehassıs heyetlerine bırakılmıştır. Buna göre saltanat ve meşrutiyet devam edecek, en küçük kademedan en yükseğine kadar bütün memuriyetlere ayırım yapılmadan bütün azınlıklar kabul edilecek, bakanlıklara ıslahat heyetleri tayin edilecektir. Bütün idare bu heyetlerin elinde olacaktır. Adliye teşkilatı, polis ve jandarma teşkilatları da buna dahildir. Beynamede bu durumun en az on beş en fazla yirmi beş yıl devam etmesi gerektiği söyleniyor.

Bu beyannameden anlaşıldığı üzere, manda veya himaye kelimesi kullanılmasa da cemiyet Amerikan mandasını istemektedir.

Wilson'a gönderilen muhtıra da beyanname ile aynı içeriktedir. Yine manda kelimesi kullanılmamakta Amerika'nın Türkiye'ye rehberlik ve yardım etmesi istenmektedir.

Bu muhtırada özetle "amaçlarının belirli bir zaman için devlet işlerine vakıf yabancı bir devletin yönetimi altına girmek olduğu bunun bağımsızlığımızı sınırlandıracak bir durum olmayacağı, geçici bir zaman için eğitim olacağı anlatılmaktadır. Bu eğitimi de Amerika'nın sağlayacağı söylenmektedir.²⁸

Halide Edip bu muhtıra hakkında "... Gazete mümessilleri Vakıf matbaasında toplanarak Paris'te bulunan Wilson'a bir muhtıra göndermeye karar verdiler. Bu muhtıranın esası, Amerika'nın Türkiye'ye evvela muayyen bir zaman için barış temin etmesi, yani taarruzdan korunmasını sağlaması, aynı zamanda Türkiye'ye iktisadî yardımda bulunması, bu yıllar esnasında Türkiye'ye mütehassıslar göndererek yeni bir rejim kurması ve iç kalkınmayı sağlamasından ibarettir."²⁹ demiştir. Yani Halide Edip'e göre cemiyet manda istememekte, yalnızca bir süre için yardımı istenmektedir.

²⁸ Mine SÜMER, "Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'a Gönderdiği Bir Muhtıra", Tarih Araştırmaları Dergisi, C.II, S.4-5, s.237

²⁹ Mine EROL, a.g.e, s.39.

17 Aralık 1918'de Clemenceau'ya gönderilen mektup da yaklaşık olarak aynı şeyleri ihtiva etmektedir. Mektupta Amerikalı uzmanlardan oluşacak geniş bir komisyonun belirli bir süre Türkiye'de reformlarda bulunması istenmiştir. Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve siyasal bozukluklar içinde olması ve bu nedenle kendi kendini düzeltemeyeceği fikri, bu isteğe gerekçe olarak gösterilmiştir.³⁰

Wilson Prensipleri Cemiyeti Osmanlı Devleti'nin bir bütün olarak Amerikan mandasına girmesini istemektedir. Aksi taktirde devletin bağımsız kalamayacağına veya parçalanacağına inanmaktadırlar. Bize göre Wilsoncular Amerikan mandasını daha çok iktisadi ve kültür bakımından ülkeni geliştireceğini düşündükleri için istemektedirler. Beyanname ve muhtıralar bunu göstermektedir.

Gerek bahsettiğimiz beyanname ve muhtıraların, gerek cemiyet mensubu olan yazarların yazdıklarının, gerekse daha ayrıntılı bir şekilde göreceğimiz Halide Edip'in, Kara Vasıf'ın Mustafa Kemal'e gönderdikleri mektupların ışığında cemiyetin Amerikan mandasını isteme sebeplerini şöyle sıralayabiliriz.

- a) Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak, yani parçalanmasını önlemek
- b) Türklerin kendi başlarına âdil ve istikrarlı bir rejim kurup ülkelerini geliştiremeyecekleri fikri.
- c) Azınlıkların bundan sonra da yabancı müdahalelerine sebebiyet verecekleri
- d) Türklerin iktisâden geri kalmış olması
- e) Kapitülasyonlar ve devletin ağır bir borç altında olması

³⁰ Tank Zafer TUNAYA, a.g.e, s.246.

- f) Türkiye'nin kalkınması için yabancı sermayeye ve her saha da yabancı mütehassıslara ihtiyaç olduğu fikri.³¹

Gazete yazılarından mandater devlet olarak neden Amerika'nın seçildiği konusunda şöyle bir sonuç çıkarılabilir. Amerika sömürgeci bir devlet değildir. İyi niyetli hayır sever bir devlettir. Amerika laikdir ve bünyesinde farklı milletlerden insanları bütünleştirmiştir. Amerika her yönden zengin bir devlet olup, Osmanlı Devleti'nin ihtiyacı olan maddi yardımı ancak o sağlayabilir. Amerika'nın Yakın doğuda çıkarı yoktur.

Ahmet Emin 8 Kanunuevvel 1918'de Vakı'te yazdığı makalede Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin Amerikan mandası istemediğini ispat etmeye çalışmış ve şöyle demiştir. *"Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni teşkil eden zevat bir ecnebi devletin himayesini istemek şöyle dursun bilâkis her türlü himaye tekliflerinin önünü almaya ve istiklâlimizi ve serbet-i inkişafımızı temin etmeyi maksad-ı esas ittihaz etmişlerdir."*³² Bu fikrini ispat etmek için aynı makalesinde himayeyi şu şekilde kötülemektedir. *"... Bir ecnebi devletin himayesi altına girmeyi istemek düvel-i mahmiye diye tefrik olunan düşkün devletler sırasına girmeyi kabul etmek demektir. Böyle bir arzu hiçbir Türk'ün aklının kenarından geçmeyeceği gibi derin düşünür gayr-ı Müslim Osmanlılar da bu fikre taraftar olamazlar çünkü, vesayet altına giren bir millet kendi kendinden ümidi keserek her şeyi vâsilerinden beklemeye başlar ve milleti, mazhar-ı itibar edebilecek yegane kuvvet olan azm ve iman-ı milliyeden mahrum kılar. Ecnebi vasiler memleketi maddeten cennete çevirseler bile yerli ahali bu cennete gönüllü bir surette merbut olmayan bir misafir vaziyetinde bulunurlar."*³³ Ahmet Emin Cemiyetin üyesi değildir. Fakat görülüyor ki ateşli bir taraftarıdır. Ahmet Emin cemiyetin mandacı olmadığını ispat etmeye çalışırken kendisinin de mandacı olmadığını anlatmaya çalışmaktadır. Ona göre bir milletin başka bir milletin himayesine girmesi, o milleti küçültmekte, kendi ülkelerinde misafir haline getirmekte ve

³¹ Mine EROL, a.g.e, s.42

³² Vakı't, 8 Kanunuevvel 1918.

³³ a.g.g.

pasifleştirmektedir. Yine aynı makalede yazar Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin amacını şöyle açıklamaktadır. *"Wilson Prensipleri Cemiyeti himaye ve vesayet fikrini reddetmekte fakat bu memleketi asri ihtiyaçlara muvafık ve cidden kabili sükna bir hale koymak için pek çok mütehassıs dimağların muavenetine muhtaç olduğumuzu derğış ettiği için muayyen bir müddetle idaremiz ve her vilayetimiz için mütehassıslardan mürekkep bir heyet-i ıslahiye davet edilmesine taraftar bulunmaktadır."*³⁴ Ahmet Emin'e göre Wilsoncuların amacı devleti Amerikan mandasına sokmak değil yalnızca ülkenin ilerlemesini sağlayacak mütehassısları getirmektir.

Amerikan mandası taraftarları oldukça ümitsiz, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına tek başına ulaşamayacağını, ulaşsa bile gelişebilmesi için yardıma ihtiyacı olduğunu düşünen insanlardır. Ali Kemal'in 6 Aralık 1918'de Sabah gazetesinde yazdığı şu yazı bunu açıkça ortaya koymaktadır. *"Biz Türkler şahıs itibariyle bir çok faziletlere malikiz, safız, kanaatkarız, naziğiz, hile nedir bilmeyiz, deruhte ettiğimiz vazifeleri gücümüz yettiği kadar hüsni ifa ederiz. Fakat şarkın ezelden beri bozuk köşelerinde gömüldüğümüzden midir nedir? Hükümetçe daima perişanız, berbatız. Asırlardan beri hiçbir devirde âdil, muktedir, muntazam bir hükümete malik olamadık. Bu mazhariyet için bütün ümitlerimiz meşrutiyette idi. O da boş çıktı..."*³⁵

Aydınlar arsında yaşanan bu ümitsizliğe bir örnek de Rauf Ahmet'in 4 Haziran 1919'da İstiklal gazetesinde yazdığı şu satırlar örnek verilebilir. *"Biz de memleket-i hüsni idare edebilecek esbab ve evamilin, hükümet adamlarının kâfi miktarda mevcut olduğuna kail değilim. Son beş senelik idare-i müstakilemiz meydandadır. Hep bu mülâzaatın sevkıyla sulh konferansında her şeyden evvel siyasî, iktisadî ve harsî birliğimizin, milli vahdetimizin müdafaâ ve siyasetine taraftarım. Ondan sonra da Cemiyet-i Akvam'ın tahtı tekeffülünde sarîh ve mazbut şeraitle muvakkat bir Amerikan vekâleti tayin olunmalıdır. Amerikan mandasını tercih ettiğimiz sebebi, iki*

³⁴ a.g.g.

³⁵ Sabah, 6 Kamunuevvel, 1918.

*sene yakından gördüğümüz bu memleketin tarih-i siyasiyesinin emniyet bahş olmasıdır.*³⁶ Bu yazısından anlaşılacağı üzere Rauf Ahmet Osmanlı Devleti yöneticilerine güvenmemekte, devleti iyi yönetebilecek insanların olmadığını söylemektedir. Bu nedenle Amerikan mandasını istemekte, mandater devlet olarak Amerika'yı seçmesine sebep olarak da iki sene bu ülkede kalmış olmasını ve dolayısıyla bu ülkenin idaresini tanımasını göstermektedir.

Halide Edip, cemiyetin kasım 1918'de kurulduğunu ve iki ay içerisinde de ortadan kaldığını söylemektedir. Halide Edip'e göre cemiyetin ortadan kalmasının sebebinin Doğu Anadolu halkının başından beri bu düşünceye karşı olmasıdır.³⁷ Halide Edip'in dediği gibi Wilson Prensipleri cemiyeti ortadan kalkmış olsa da manda tartışmaları sona ermedi. Özellikle Mayıs 1919'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurulunca Amerikan mandasını savunanların sayısı arttı. Bir çok kişi İngilizler yerine Amerika'yı tercih ediyordu. Gazeteler arasında Amerikan mandası İngiliz mandası tartışmaları çoğaldı.

26 Mayıs 1919'da padişah Vahdettin'in emri üzerine Şûra-yı Saltanat adında bir kurul toplandı. Bu toplantıya fırkaların, gazetelerin, darülfünunun, temyiz mahkemesinin, divan-ı muhâsebaâtın temsilcileri katıldı. Saltanat şurasında devletin içinde bulunduğu durum ve bu durum karşısında neler yapılacağı tartışıldı. Bu arada manda fikrinden de oldukça bahsedildi.³⁸

Saltanat Şûrası'nda hiç kimse açıkça mandaya karşı olduğunu söylememiş, genelde manda taraftarı konuşmalar yapılmıştır. Bu konuşmalarda mandacıların çoğunda bulunan ve daha önce söz ettiğimiz ümitsizlik ve devletin parçalanması korkusu vardır. Şûrada Milli Ahrar fırkası, Vahdet-i Milliye, eski Moskova büyükelçisi Galip Kemalî Bey ve gazete temsilcileri manda taraftarı konuşmalar yapmışlardır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası İngiliz mandasını savunmuştur. İstiklal gazetesi baş yazarı Rauf Ahmet açıkça manda fikrini savunmuş ve Amerika mandayı kabul etmez ise İngiltere

³⁶ İstiklâl, 4 Haziran 1919.

³⁷ Mine EROL, a.g.e, 50.

yada başka bir devlete teklif edilmesi gerektiğini söylemiştir.³⁹ Rauf Ahmet devletin çok zor bir durumda hatta acz içinde olduğunu düşünmüş olmalı ki illaki manda istemektedir. Onun için manda olsunda, mandaterin hangi devlet olduğu önemli değildir. Bu noktada diğer Amerikan mandası taraftarlarından ayrılmaktadır. Onlar yalnızca Amerikan mandasını isterlerken, Rauf Ahmet için devlet önemli değildir. İngiltere dahi olabilir.

İstanbul'da bulunan fırka ve gazetelerin çoğunluğu çaresizlik içinde Amerikan yada İngiliz mandasını isterken Anadolu'da çıkan gazeteler, müdafaa-i hukuk cemiyetleri ve halk istiklal fikrinde hem fikir idiler. Erzurum'da çıkan Albayrak, Sivas'ta çıkan İrade-i Milliye gazeteleri İstanbul gazetelerinin fikirlerine şiddetle karşı çıkmışlardır.⁴⁰

Saltanat Şûrası'ndan sonra İstanbul'a King-Crane Komisyonu geldi. Bu Amerikan heyetinin gelmesiyle birlikte Amerikan mandasını savunanlar faaliyetlerini arttırdılar. Özellikle Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal olmak üzere Milli Mücadele'nin önde gelen liderlerini etkilemek için çalıştılar.

Kurmay Binbaşı Hüsrev Bey, Kazım Karabekir'e gönderdiği 7 Haziran 1919 tarihli mektubunda, İstanbul'daki manda cereyanını ve Amerikan mandası konusundaki kendi fikrini açıklıyordu. Hüsrev Bey, Rauf Ahmet'in Cemiyet-i Akvam'ın kontrolü altında bir manda istediğini söylüyordu. Rauf Ahmet'e göre millete hiçbir zaman tam bağımsızlık nasip olmayacak, ismen dahi olsa bunun esaretten farkı bulunmayacaktı. Bu nedenle de Amerika gibi tarafsız ve prensiplerine sahip bir hükümetin himayesini değil de murakebe tarzında olan mandasını ileri sürüyordu. Rauf Ahmet'in bu görüşlerine karşı Hüsrev Bey'de Amerikan mandasının tek çare olabileceğini mektubunda vurguluyordu.⁴¹

Mandacıların İstanbul'daki faaliyetlerinden İsmet(İnönü) Bey'de etkilenmiş görünüyordu. 27 Ağustos 1919'da Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal'e

³⁸ M. Tayyip GÖKBİLGİN, *Milli Mücadele Başlarken*, C.I, Ankara, 1959, s.103-107.

³⁹ a.g.e, 107.

⁴⁰ Mine EROL, a.g.e, s.52.

yazdığı mektubunda İstanbul'da farklı iki cereyanın olduğunu bildiriyordu. Bu cereyanlar Amerika ve İngiliz taraftarlığı idi. Daha önce Amerika Birleşik Devletleri'nin Anadolu'da bir manda isteyeceği şüpheli olduğu için İngiliz taraftarları sakindi. Ama Amerika'nın da bu mandayı istediği ortaya çıkınca İngiliz himayesini isteyenler İstanbul'da propagandalarını artırmışlardır. İsmet Bey mektubunun devamında bu konudaki kendi düşüncelerine yer veriyordu. Ona göre Anadolu halkının Amerikalıları tercih ettikleri Amerika'ya bildirilir ve müracaat edilirse, ülkeyi parçalamadan Amerika'nın murakabesine tevdi etmek mümkündür. İsmet Bey'e göre bu kötünün iyisi bir çaredir.⁴²

Amerikan mandası taraftarlarından en faallerinden bir olan Halide Edip de 10 Ağustos da Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektubunda Amerikan mandasının ehven-i şer yani kötünün iyisi olarak niteliyordu. Halide Edip Hanım'a göre, mandanın nedenleri azınlıklar ve milletin içinde bulunduğu maddi zorluklardır. Yazara göre Hristiyan azınlıklar devamlı karışıklık çıkartacak ve Avrupa Devletleri de bundan yararlanacaktı. Azınlıklar adına istiklâlimizden her yıl kaybedecektik. Yazar dış borçların siyasî esareti arttıracığını, devletin refahını sağlayacak bir hükûmetin olması gerektiğini belirtiyor ve şöyle diyordu: *"On beş yirmi sene zahmet çektikten sonra yeni bir Türkiye ve her ferdi tahsilli zihniyetiyle hakiki istiklâli kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi ancak yeni dünyanın kabiliyeti yaratabilir. Yabancı devletlerin ülkemiz üzerindeki rekabetini uzaklaştıracak tek devlet Avrupa dışında kuvvetli bir ülkedir".*⁴³ Bu sözler ile Halide Edip tam bağımsızlık konusunda ne kadar ümitsiz olduğunu gösteriyor. Ona göre bağımsızlığımızı engelleyen azınlıklar ve maddi bozukluklardır. Bu engelleri ortadan kaldıracak olan ise Amerikan mandasıdır.

Diğer bir mandacı olan Kara Vasıf ise yazdığı mektubunda *"Elbette istiklâlimize az çok mahzuru dokunmakla beraber Amerika, Avrupa boyunduruğundan dahili imtiyazat ve keşmekeşlerden kurtaracak, memlekete*

⁴¹ Kazım KARABEKİR, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul, 1969, s.60.

⁴² a.g.e, s. 172.

⁴³ Mustafa Kemal ATATÜRK, *Nutuk*, C.I, 66-67.

*para serpecek, iş çıkaracak, bizi asrî bir inkişafa mazhar edecek yegâne hükûmettir... İşte bir muharere-i meşruta lüzumu ve bu babda Amerika'yı kazanmak. Bir defa evet derse âh... bir evet derde konferansa bizim dava vekilimiz sıfatıyla gözlerini bereltirse, zannederim ki vatan kurtulmakta hiç te'ahhür etmeyecek."*⁴⁴ Diyerek Amerikan mandasının istiklâli zedelediğini kabul etmiştir. Ama ona göre Amerika barış konferansına Türkiye'nin vekili olarak katılırsa ülke kurtulacaktır. Buda istiklâlin zedelenmesine değer. Mustafa Kemal, Kara Vasıf Bey'in gönderdiği mektubuna karşılık 19 Temmuz 1919'da Ali Fuat Paşa'ya bir mektup göndererek manda konusundaki görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır:

1- Amerikan mandası konusunun çok iyi tahlil edilmesi gereklidir. Milli gayemizle mukayese edilmeli. Amerikan mandası kabul edilirse bu gayeye ulaşılabilir mi? İstiklâl ve hakimiyete hiçbir zarar gelmemek şartı ile Amerikalıların ekonomik ve fenni yardımlarına taraftar olmaktan bir kötülük gelmeyebilir. Bu konular etraflıca tekrar görüşülmeli ve Erzurum kongresi ile Sivas kongresinde müzakere edilmelidir.

2- Milletimizin ve vatanımızın mukadderatı, milletin arzusuna göre belirlenmelidir. Milletin arzusunu belirlemeden hiçbir meselede yetkili görünmemiz doğru değildir.

3- Amerika veya herhangi bir devletle anlaşmaya yetkili olabilecek hükûmet ancak hâkimiyet-i milliye esaslarına göre kurulmuş olan hükûmettir.⁴⁵

Türk aydınları bu dönemde bir bunalım içerisindeydi. Devletin durumu konusunda oldukça kötümser idiler. Tam bağımsızlığın sağlanmasının mümkün olmadığını düşünüyorlardı. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın devleti parçalama planlarına karşılık olarak da Amerika'nın tam olarak tanınmaması ve Orta Doğu'daki siyasetinin bilinmemesi nedeniyle Amerika'ya yaklaşmışlardır. Amerikan mandası kötünün iyisi olarak nitelendirilmiştir. Mandacılar pasif bir mücadele imkanı aramışlardır. Çünkü bütün ülke

⁴⁴ Kadir KASALAK, a.g.e, s.83-84.

Trablusgarp savaşından bu yana harp içerisinde kalmış ve artık yorulmuştu, takatsiz kalmıştı. Mandacılar bu yorgunluk içerisinde, istiklâl için ölümü göze alamayan insanlardır. Hepsinin de tam bağımsızlık istediklerine şüphe yoktur. Ama hiçbiri bu inanç ve kudrete sahip değıllerdi. Ali Fuat Cebesoy'un da dediğı gibi "Bu zatların hamiyetlerinden ve vatanperverliklerinden şüphe edilemez."⁴⁶ Bu insanların çoğı daha sonra milli Mücadele'ye katılmışlar ve Mustafa Kemal'in en yakınında yer almışlardır. Örneğın Halide Edip Milli Mücadele'nin en ateşli savunucusu olmuştur. Sivas Kongresinde manda lehine bir karar çıkartmak için alışan Bekir Sami Bey, Kurtuluş Savaşı boyunca Mustafa Kemal'in yanınında yer almıştır.

⁴⁵ Ali Fuat CEBESoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, s.205-206. Kadir KASALAK, a.g.e, s.124.

⁴⁶ a.g.e, s.204

C) KING-CRANE KOMİSYONU

Mart 1919'da Paris Barış Konferansı'nda Dörtler Konseyi'nde Suriye meselesi görüşülmüş ve İngiltere ile Fransa arasında bu konu yüzünden ciddi fikir ayrılıkları oluşmuştu. Wilson devreye girerek bölgeye bir heyetin gönderilmesini teklif etmiş, bu teklifi de kabul edilmişti. Fakat Fransa, bölgeye bir heyetini gönderilmesini istemiyordu. Bu nedenle heyetin kurulmasını geciktirdi. İngiltere de Fransa heyetini kurmadan harekete geçmek istemiyordu. Wilson bu ülkelerin birlikte bir heyet oluşturamayacağını anlayınca hazırlamış olduğu heyeti bölgeye gönderdi.

Türkiye Mandaları Hakkında Milletlerarası Komisyonun Amerika Şubesi adını taşıyan heyet, Charles R. Crane ve Henry King başkanlığındaydı. A.H. Lybyer, G. Montgomery ve W. Yale'de heyette bulunuyorlardı.⁴⁷ Henry King Oberlin Koleji'nde uzun süre profesörlük yapmış, 1902 yılında da bu koleje rektör olmuştur. Tarih araştırmaları için sık sık Kudüs'e gitmiştir. Charles R. Crane ise Crane şirketinin müdürü yani bir iş adamıdır. 1909'da Amerika'nın Çin Bakanı oldu. Daha sonra Wilson'un kampanya finans komite başkanlığını yürüttü. Genç yaştan itibaren Orta Doğu'ya geziler yaptı. Albert H. Lybyer, Illinois Üniversitesi profesörlerindendir ve heyetteki görevi genel teknik danışmanlıktır. Dr. George R. Montgomery ise Türkiye'nin güney bölgelerinden sorumlu teknik danışmandı. Ayrıca komisyonda tercümanlar ve subaylar da bulunmaktaydı.⁴⁸

Komisyonun asıl görevi Suriye ve Filistin'de incelemelerde bulunmaktır. Ama komisyon seyahatleri esnasında iki defa İstanbul'a uğramıştır. Birincisi bölgeye geçmeden önce 3 Haziran 1919'dadır. Bu tarihte şehre gelen komisyon 7 Haziran'a kadar burada kalmıştır. İkincisi ise Suriye'den

⁴⁷ E. Semih YALÇIN, "Milli Mücadele Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde King-Crane Komisyonu ve General Harbord Heyetleri", Atatürk 4. Uluslararası Kongresi 25-29 Ekim 1999 Türkistan-Kazakistan, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s.950.

⁴⁸ Ali KARAKAYA, a.g.e, s.83-85.

dönüşlerinde yaptıkları 23 Temmuz tarihli ziyaretleridir.⁴⁹ 3 Haziran tarihli gelişlerinde heyetten bir üye şu açıklamayı yaptı: *"Mandalar meselesi halli güç ve ağır bir meseledir. Bunun için Amerika milletinin efkârı umumiyesi yoklanmalıdır. Çünkü bu ilk defa tesadüf edilen müstesna bir hal olmuştur. Mösyö Wilson bu meseleyi Kongreye tavsiye edebilir. Fakat Kongre milletîni fikrini almaya mecburdur. Biz buraya meseleyi derinden tetkik etmeye geldik. Reis Wilson hakayikin neden ibaret olduğunu bilmek istiyor. Bu cidden güç bir meseledir."*⁵⁰ Heyet 7 Haziran'da Suriye'ye hareket etti ve Suriye ile Filistin'de incelemelerde bulundu. Bölgenin halk temsilcileri ile görüştü. Adana ve Mersin'e uğrayan komisyon 21 Temmuz'da dönmek üzere yola çıktı. 23 Temmuz'da da İstanbul'a vardı.⁵¹ Heyet İstanbul'daki asıl görüşmelerini bu gelişinde yaptı. Komisyon İstanbul'da olduğu tarihte Meclis-i Mebusan açık değildi. Bu nedenle fırkalar ile görüşmek zorunda kaldı. Fırkalar komisyona karşı ortak hareket etmek üzere bir araya geldiler. Siyasi partiler halifeliğin devamı ile manda ve himaye yerine milli istiklâlin temini konularında fikir birliğinde idiler ve komisyona da bu beyanatta bulunmaya karar verdiler. Fakat bu fırkalar komisyon ile temasa girince bağımsızlık fikri zayıflamıştır.⁵²

Heyet fırkalar ile görüşmesini 31 Temmuzda yapmıştır. İlk görüşülen fırka Milli Ahrar fırkası olmuştur. Bu fırkayı Câmî Bey ile Kemal Mithat temsil etmiştir. Fırkanın milliyetçi olduğu, Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerin bölünmez bir bütün olduğu üzerinde durmuşlardır. Anglo-Sakson müesseselerinin idare ve eğitim müesseselerine sokulması taraftarı olduklarını bildirmiştir. İkinci olarak Sulh ve Selâmet-i Osmaniye Fırkası ile görüşülmüştür. Bu siyasi parti manda ve Ermeni meselelerine açıkça karşı çıkmıştır. Fırka, Wilson Prensipleri çerçevesinde tam bağımsızlık istediklerini bildirmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda Sulh ve Selâmet-i Osmaniye Fırkası ile

⁴⁹ E. Semih YALÇIN, "Millî Mücadele Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde King-Crane Komisyonu ve General Harbord Heyetleri", s. 950-951.

⁵⁰ Mine EROL, a.g.e, s.61. Vakit, 4 Haziran 1919.

⁵¹ a.g.e, s. 62.

⁵² E. Semih YALÇIN, "Millî Mücadele Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde King-Crane Komisyonu ve General Harbord Heyetleri", s. 951-952.

aynı görüşleri ileri sürmüştür. Bu fırka da Türkiye'nin Wilson Prensipleri'ne göre kayıtsız şartsız bağımsız olması gerektiğini vurgulamıştır.⁵³ Hürriyet ve İtilaf Fırkası aslında İngiliz himayesini isteyen, bunun için çalışan siyasi bir partidir.⁵⁴ Bu nedenle komisyona verdikleri beyanatta söyledikleri gerçek düşünceleri olamaz. Komisyonun Amerika'yı temsil etmeleri nedeniyle, Amerikan mandası fikrine karşı tam bağımsızlık istiyorlarmış gibi görünmek için çalışmışlardır.

Vahdet-i Milliye Heyeti'ni görüşmelerde Ahmet Rıza Bey, Çürüksulu Mahmut Paşa ve Nâbi Bey temsil etmişlerdir. Bu cemiyet Wilson Prensipleri'nin tamamının tatbik edilmesini, işgal edilen bölgelerin boşaltılmasını istemişlerdir. Ayrıca milli hakimiyetin ve devletin istiklâlinin korunması şartı ile bütün ülke ve geçici bir zaman için Amerika müzaharetinin faydalı olabileceğini düşündüklerini bildirmişlerdir. Vahdet-i Milliye, müzaharet kelimesini kullansa da bu açıklamalarıyla Amerikan mandası taraftarı olduğunu göstermiştir. Komisyon ayrıca başta Halide Edip Hanım ve Ahmet Emin olmak üzere bazı gazeteciler ile de görüşmüştür.⁵⁵

Fırkalar ve cemiyetlerin temsilcileri, Amerikan elçiliğinde yapılan görüşmelerden umduklarını bulamadılar. Çünkü komisyon, kendisi için en mühim meselenin Ermenistan meselesi olduğunu açıklamıştı. Anadolu'da tetkik yapmayacağını açıklayarak, doğu illerini temsil edebilecek kişilerin isim listesini istemiştir.⁵⁶ 1 Ağustos 1919 tarihli İleri gazetesinde yayınlanan heyet beyannamesine göre Amerika'nın Avrupa ve Orta Doğu'da hiçbir siyasi emeli yoktur. Eğer mümkün olsaydı, Avrupa, Asya ve Afrika meselelerine karışmayacaktı. Ama daimi bir sulh istedikleri için mesuliyetten kaçmaya imkanları yoktur. Amerikalılar, Orta Doğu meselesi ile barış esasları dahilinde ilgilenmektedir. Komisyonun amacı bölgedeki halkın durumu ve istekleri

⁵³ Mine EROL, a.g.e, s. 62-63.

⁵⁴ Tanık Zafer TUNAYA, *Türkiye'de Siyasal Partiler, C.II Mütareke Dönemi 1918-1922*, İstanbul, 1999, s. 299-301.

⁵⁵ Mine EROL, a.g.e, s. 62-63.

⁵⁶ Ali KARAKAYA, a.g.e, s.86.

hakkında doğru ve kati malumat toplamaktır. Amerika bundan sonraki barış görüşmelerinde ve Cemiyet-i Akvam'da bu bilgilere göre hareket edecektir.⁵⁷

Komisyon İstanbul'daki faaliyetleri sonucunda ilginç bir sonuca varmıştı. İstanbul aydınının, Amerikan mandası konusundaki istekliliği komisyonu şaşırtmıştı. Tarihte istiklâli için yaşamış ve değişik milletleri idare etmiş bir kavmin temsilcilerinin bu tarz bir teslimiyet içinde olması ve bir başka devletin idaresi altında olmayı istemesi Amerikan heyetini hayrete düşürmüştü.⁵⁸ Heyet hazırladıkları raporda mütareke sınırları içinde kalan Osmanlı topraklarının, İstanbul ve çevresi, Ermenistan ve Anadolu'nun geri kalanı olmak üzere üçe bölünüp her üçünün de Amerikan mandasına alınması öneriyordu.⁵⁹

King-Crane Heyeti hazırladıkları raporda Türkler ile Ermenilerin bir arada yaşamasının imkansızlığını belirtmişler, bu nedenle de ayrı bir Ermenistan devletinin kurulmasını ve güçlü bir devletin mandası altına verilmesini önermişlerdir. Raporda kurulacak Ermenistan'ın, Ermeni, Kürt ve Türk karışımından meydana geleceğini, bunun da çoğunluktaki Türklerin azınlık Ermenilerin hakimiyetine bırakılması demek olduğu açıklanıyor ve bu durumun Wilson Prensipleri'ne aykırı bir durum olduğu hatırlatılıyordu. Mandater devletin, Ermenilerin kendi kendilerini idareye ve dış tehlikelere karşı kendilerini koruyabilecek duruma gelene kadar kurulacak olan Ermenistan'da kalması gerektiği Ermenilerin mandater devlet olarak Amerika'yı tercih ettikleri belirtiliyordu. Ayrıca Türklerin bir Ermenistan'ın kurulmasını istemedikleri ama kurulursa Amerikan mandasında olmasını istedikleri açıklanıyordu.⁶⁰ Yine rapora göre Türkler, demokratik bir idareye Cemiyet-i Akvam'ın tayin edeceği bir mandater devlet sayesinde kavuşacaktı. Başka metotlarla böyle bir idareye kavuşmaları mümkün değildi. Eğer Türkler manda rejiminin uygulanmasını istememiş olsalar bile Paris Barış Konferansı

⁵⁷ İleri, 1 Ağustos 1919. Ali KARAKAYA, a.g.e, s. 87-88.

⁵⁸ E. Semih YALÇIN, "Milli Mücadele Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde King-Crane Komisyonu ve General Harbord Heyetleri", s. 954.

⁵⁹ Andrew MANGO, a.g.e, s.242.

⁶⁰ Mine EROL, a.g.e, s.62.

onlar için manda uygulamayı düşünmeliydi. Heyete 54 cemiyetin temsilcilerinden oluşan Milli Kongre'nin, bu kongre dışında kalan Vahdet-i Milliye heyetinin, gazetecilerin çoğunun, birçok üniversite profesörünün, avukatların, mühendislerin ve tacirlerin Amerikan mandası istedikleri bildirilmişti. Ayrıca yakında toplanacak ve Türk milletinin çoğunluğunu temsil edecek Sivas Kongresi'nin de Amerikan mandasını istediğini ilân edeceği söylenmişti.⁶¹

King-Crane Komisyonu İstanbul'daki aydınları oldukça etkilemişti. Onlarda Erzurum ve Sivas Kongresi'ni etkilemeye çalışmışlardır. Başta Mustafa Kemal olmak üzere Milli mücadele önderlerine mektuplar yazarak onları Amerikan mandası konusunda ikna etmeye ve Sivas Kongresi'nde Amerikan mandası lehine bir karar çıkartmayı amaçlamışlardır. Mandacılar Mustafa Kemal'i kendi taraflarına çekebilirlerse, onun nezdinde çok iyi bir taraftar bulmuş olacaktı. Mustafa Kemal, İngiliz himayesi isteyen padişah ve İstanbul hükûmetine karşı iyi bir yandaş olurdu.⁶² Ali Fuat Cebesoy, "Milli Mücadele Hatıraları" isimli kitabında o günlerdeki durumu şöyle açıklamaktadır: *"Wilson Prensipleri'nin tatbiki sırasında Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde bir manda alması fikrini ortaya atılmıştı. Filistin ve Suriye'yi dolaştıktan sonra İstanbul'a gelen bir Amerikan heyeti temaslarda bulunmuş, umumî efkârı mümkün merteye yoklamış ve bazı devlet ricali ile askeri münevverlerimizi Amerika'nın lehinde ve ona mütemayil görmüştü. Heyet azaları, eğer Amerikan mandası talep edilirse bu arzunun senato tarafından nazar-ı itibara alınması ihtimalinden de bahsetmiştir. Milli teşkilatımızın İstanbul mümessili Kara Vasıf Bey bu temayülü Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya arz etmek üzere münasip bir vasıta ile Ankara'ya bildirmişti. Ben de bu mektubun bir hülâsasını derhal şifre ile Paşa'ya arz etmiş, sonra da asıllarını göndermiştim."*⁶³

⁶¹ a.g.e, s.64-65.

⁶² E. Semih YALÇIN, "Milli Mücadele Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde King-Crane Komisyonu ve General Harbord Heyetleri", s. 954-955.

⁶³ Ali Fuat CEBESÖY, *Milli Mücadele Hatıralarım*, İstanbul, 2000, s.202.

King-Crane Komisyonu'nun hazırladığı rapor Amerika'nın görüşmelerden çekilmesi sebebi ile kamuoyuna açıklanmamıştır. Yani bu heyetin hazırladığı rapor Sevr Antlaşması imzalanırken hiçbir etkisi olmamıştır. Basına yansıyan kısmı bile İngiltere ile Fransa ilişkilerinde krize yol açmaya yetmiştir.⁶⁴

King-Crane komisyonu ve onun hazırladığı raporu aslında ölü doğmuştu. Çünkü asıl yetkisi altında olan Suriye meselesi daha bu komisyon yola çıkmadan çözülmüştü. Wilson, Suriye'de bir Amerikan mandası kurulamayacağını anlamıştı. Çünkü ne İngiltere ne de Fransa bu petrol yatağını Amerika'ya bırakmak istemiyordu. Bu bölgenin küçük bir devletin eline bırakılmasını da kimse kabul etmiyordu. Lloyd George, İngiltere'nin hiçbir şekilde Suriye'de manda istemediğini belirtmişti. Böylece bu bölgeyi Fransızlara bırakacağını da açıklamış oluyordu. Bunun sonucunda Suriye Fransızlara kalmıştı. Lloyd George ve Wilson, King-Crane komisyonunun kararına bağlı kalacaklarını söylemişlerse de heyet hareket etmeden bu konu karara bağlanmış tartışmalar sona ermişti. Hatta Faysal'a da komisyonun hiçbir öneminin olmayacağı bildirilmişti.⁶⁵

⁶⁴ E. Semih YALÇIN, *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, s.39.

⁶⁵ Paul C. HELMREICH, a.g.e, s. 59

D) ERZURUM KONGRESİ VE MANDA MESELESİ

Erzurum'da bir kongre toplanmasında İzmir'in işgali üzerine Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Paris'teki Barış Konferansı'na çektiği telgraf etkili olmuştu. Telgrafta "Anadolu'nun şimal ve şimal-i şarkiyesinde Türk vilayetini yalnız Ermenistan'dan vasi muhtariyet idaresi kabul edilmek şartı ile Devlet-i Osmaniye'ye bırakılacağı Paris Sulh konferansı kararı ile müşariçten ilan lazım geldiği bildiriliyordu.⁶⁶ Bu telgrafın Doğu Anadolu'da duyulması büyük bir heyecana sebep olmuştu. Vilayet-i Şarkiyeye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti harekete geçti. Erzurum, Erzincan ve Trabzon halkları sadarete ve Vilayet-i Şarkiyeye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne çektikleri telgraflarla tepkilerini gösterdiler. Doğu vilayetlerinin müdafaası için, doğu vilayetlerinin katılımı ile Erzurum'da bir kongre toplanmasına karar verildi.⁶⁷ Mustafa Kemal Paşa da toplanma hazırlıklarında olan Sivas Kongresi'nden önce başlayan Erzurum Kongresi'ne katılmıştır. Bu kongre Amasya'da oluşan önderlikle, bölgenin müdafaa-i hukukçu hareketini buluşturmuştur. Bu nedenle bölgesel karakterine karşın, ulusallığa giden ilk adımı oluşturmuştur.⁶⁸

Erzurum'da bir kongre toplanmasına 29 Mayıs 1919'da karar verildi.⁶⁹ Bu tarihten itibaren kongre başlayıncaya kadar özellikle basında büyük tartışmalar gerçekleşti. Bu tartışma basınla sınırlı kalmamış Milli Mücadele içerisindeki komutanlar arasında da meydana gelmiştir. Örneğin daha önce de değindiğimiz İsmet Bey'in ve Hüsrev Bey'in Kazım Karabekir Paşa'ya yazdıkları mektuplardır. İsmet Bey, 1 Haziran tarihli mektubunda "Ne karanlık günlerdeyiz." Diyerek durumun vahametini belirtmiş, içinde bulunulan durum hakkında bilgi vermişti. Mandayı "zamanın yıldızlı hâpı" olarak niteliyordu. Daha sonra mektubuna şöyle devam ediyordu. "*İstanbul'da bir müddetten beri hangi mandayı arzu etmeliyiz diye faalâne cereyanlar vardır. Alemdar ile Türkçe İstanbul gazeteleri İngiliz mürevvici İstanbul İngiliz Muhipleri Cemiyeti*

⁶⁶ Mine EROL, a.g.e, s.75.

⁶⁷ Kadir KASALAK, a.g.e, s. 121.

⁶⁸ Bülent TANÖR, *Türkiye'de Kongre İktidarları 1918-1920*, İstanbul, 1998, s. 224.

⁶⁹ Kadir KASALAK, a.g.e, s. 121.

namında bir cemiyet teşkil etti. İmza topluyorlarmış. Galiba İngilizleri isteriz diye. Halbuki Fransızlar, İngilizleri hiç yalnız bırakmak istemiyorlarmış... Hükümet de İngiliz'i, Fransız'ı müştereken istermiş Ekseriyet diye ifade olunabilecek bir kitle de(yahut benim tanıdıklarımın ekseriyeti) Amerika mandasına parçalanmamış Türkiye'yi toptan deruhte etmek üzere tercih ediyorlar. Fakat öte tarafta bu işlere karar verenler de ne bize soruyorlar ne bizi düşünüyorlar.”⁷⁰

Havza'da bulunan Erkan-ı Harp Binbaşı Hüsrev Bey'de 7 Haziran'da Karabekir Paşa'ya yazdığı mektupta Amerikan mandası hakkındaki fikirlerini şöyle anlatıyordu. *“Ehven-i şer olan bu usulün millete ne derecelerde faidesi dokunacağını doğrusu kestiremiyorum. Fakat ihtimal ki bu fikir en son bir çare-i halâs olabilir.”* ⁷¹ Gerek İsmet Bey gerekse Hüsrev Bey Amerikan mandasının doğruluğundan şüphelidirler. Millete ne getireceğini bilemiyorlar. Ama Hüsrev Bey bu yola en son çare olarak başvurulabileceğini düşünüyordu.

İstanbul basınında, bu dönemde manda tartışmaları oldukça artmıştı. Bu konuya gazetelerde her gün rastlamak mümkündü. Bu dönemde King-Crane Komisyonu'nun ülkede bulunması bu artışın en önemli sebeplerinden biridir. Amerikan mandası isteyenler bu komisyon ülkeden ayrılmadan, onları ikna edecek bir şeyler yapmak istiyorlardı. 4 Ağustos 1919 tarihli Vakit gazetesinde Ahmet Emin o kadar ileri gidiyor ki Doğu Anadolu vilayetlerinin bir kısmını Ermenistan'a verilmesini teklif ediyordu. Ermeni Meselesi başlıklı bu makalesinde yazar şunları söylüyordu: *“Arazi meselsindeki ifratkârlıklar bize şimdiye kadar pek pahalıya mal olmuştur. Unutmamalıyız ki Girit adasının bir noktasına bir Osmanlı bayrağı rekzedilmesinde ısrar etmemiz yüzünden Balkan ittifakı ve Balkan Harbi vücuda geldi. Ermeni meselesinde iki tarafın nokta-i nazarını telif ederek devamlı bir tarz-ı tesviye aramalıyız. Bulduğumuz tarz-ı tesviye pazarlık mahiyetini haiz olmamalıdır. Pazarlık şeklinde işe girişecek azdan başlayacak ve adım adım gerileyecek olursak*

⁷⁰ Kazım KARABEKİR, a.g.e, s. 58-59.

*mutlaka biz ziyan ederiz. Evvela şurasını itiraf etmek lazımdır ki Ermeni Cumhuriyeti bizim memleketimizdeki Ermenileri istiap edemez. Ermenileri milli bir yurt sahibi etmek ve Ermeni meselesiyle buna merbut entrika ve gürültüden ilelebet kurtulmak için mutlaka Ermeni Cumhuriyeti'ne biraz arazi ilave etmek lazımdır. Tefrik edilecek arazi ile Ermenilerin miktarı arsında bittabi makbul bir nisbet bulunmalı bu arazi dahilinde kalan Türkler memleketin muhtelif cihetindeki Ermenilerle mübadele olunmalıdır.*⁷² Anlaşıyor ki Ahmet Emin, Amerikan mandasını o kadar çok istemektedir ki bunun karşılığını ödemeye hazırdır. Karşılık olarak da Doğu şehirleri Ermenilere verilecekti.

Erzurum Kongresi 23 Temmuz'da başladı. Erzurum'dan 24, Trabzon'dan 17, Sivas'tan 10, Bitlis'ten 3, Van'dan 2 delege katıldı. Kongre başkanlığına Mustafa Kemal seçildi.⁷³ Manda konusu Kongrede değil de daha çok kongre devam ederken yapılan yazışmalar çerçevesinde tartışılmıştır. 25 Temmuz'da Mustafa Kemal, Amasya'dan 15. Kafkas Kumandanı Vekili Arif Bey'den bir telgraf aldı. Arif Bey, Amasya'ya gelen Bekir Sami Bey'in düşüncelerini iletiyordu. Bekir Sami Bey asıl arzularının istiklâl olduğunu, ama tam bir istiklâl istenildiği takdirde memleketin parçalanacağını, birkaç vilayetle sınırlı kalan istiklâl yerine ülkenin bütününe içine alan bir mandanın daha iyi olduğunu belirtiyordu. Osmanlı ülkelerinin hepsini içine alan meşrûf idare ve hariçte temsil hakkı bâki kalmak şartı ile sınırlı bir süre için Amerikan mandasının en faydalı yol olduğunu ifade ediyordu. Amerikan Yüksek Komiseri olan Amiral Bristol ile görüşüğünü, yüksek komiserin Wilson'a ve Amerikan Senatosuna müracaat edilmesini teklif ettiğini bildiriyordu. Bristol'ün müracaatın bazı şartlarla olması gerektiğini söylediğini, bu şartların da; adil bir hükûmetin kurulması, genel eğitimin yayılması, din ve mezhep hürriyetinin sağlanması, gizli antlaşmaların kaldırılması ve bütün Osmanlı ülkelerini içine almak üzere Amerikan mandaterliğinin istenmesi olduğunu

⁷¹ a.g.e, s.60

⁷² Namık AMBARCIOĞLU, *Mütareke Yıllarından Vesikalar Ahmet Emin Yalman'ın Mütareke Devrinde Yazdıkları*, İstanbul(?), 1946, s.17.

⁷³ Kadir KASALAK, a.g.e, s. 126.

iddia ediyordu. Bunun dışında Amerikan yüksek komiserinin kongrenin seçeceği bir heyeti Amerika'ya bir zırhlı ile yollayabileceğini söylediğini bildiriyordu.⁷⁴ Mustafa Kemal, Bekir Sami Bey'in bu telgrafına karşılık bir cevap gönderdi. Bu cevapta devam eden Erzurum Kongresinde Amerika mandaterliğinin tartışılmasının doğru olmayacağını söylüyor ve bazı konuların izahını istiyordu. Tam bağımsızlık istendiğinde neden ülkenin parçalanacağına inandığı, tamamiyet-i mülkiyeden ülkenin tamamını mı yoksa hakimiyetin tamamını mı kastettiği soruluyordu. Daha sonra Amerikan mandası konusunda şu itirazlarda bulunuyordu: *"Memaliki Osmaniye'nin cümlesine şamil meşrutiyetimiz ve hariçte hakkı temsilimiz baki kalmak şartı ile mandaterlik talebini en nafi bir şekil olarak kabul buyuruyorsunuz. Ancak mümessilin dermeyeran ettiğini bildirdiğiniz mevat ile bu şekil birbirine müterakız görünüyor. Çünkü meşrutiyetimiz baki kalınca hükümet kuvvei teşriyenin itimadına mazhar ve murakebesine tâbi bir heyetten ibaret olur ki artık bu heyetin tesisinde Amerika'nın dahlü tesiri olamaz. Şu halde meşrutiyet bakidir. Âdil hükümetin tesisini Amerika'dan talebe mahal yoktur. Veyahut âdil bir hükümetin tesisi Amerika'dan talep edilince meşrutiyetin bekâsı lâfızdan ibaret kalır."* Mektupta ayrıca Amerikan mümessilinin ileri sürdüğü şartlar da değerlendiriliyordu. Genel eğitimin yayılması şartından bütün ülkede Amerikan okullarının yaygınlaşmasını anladığını bunun da özellikle Ermeniler konusunda sakıncalı olacağını vurguluyor, dolayısıyla Osmanlı ve İslam eğitimi ile bu maddenin bağdaşmadığını söylüyordu. Halen patrikhanelerin yeterli imtiyazlara sahip olduğunu, bu nedenle din ve mezhep hürriyeti şartına gerek olmadığını belirtiyordu. Bekir Sami Bey'e hükümetin takip ettiği siyaset, İngiliz mandaterliği ile Amerika mandaterliği arasındaki fark, hükümetin Amerika mandaterliğine nasıl baktığı, Amerika'nın manda almaya ne kadar istekli olduğu da soruluyordu.⁷⁵ Mustafa Kemal'in sorduğu bu sorulara Bekir Sami Bey, 30 Temmuz 1919'da yine 5. Fırka kumandanı Arif Bey vasıtası ile cevap vermeye çalışıyordu. Bekir Sami Bey'e göre istiklâl-i tam talep edilirse ülke bölünecek ve birkaç mandaya tabi tutulacaktır.

⁷⁴ Mustafa Kemal ATATÜRK, *Nutuk*, C.I, s.90-91.

⁷⁵ a.g.e, s.91-93.

Buna ancak manda talep etmekle karşı konulabilir. Yalnız hukuku hükümet bahis konusu ve memleketin bütünlüğü esas olacaktır. Amerika'dan herhangi bir şekilde hükümet talep edilmeyecek, bu ülkeye adil bir hükümet tesis edemeyeceğimizi temin edeceğiz. Kanun-i Esasi ve hanedanın hükümlerlik hakkı bâki ve mahfuz kalacak, dışarıda temsil heyetimiz mevcut olacaktır. Amerika'dan yalnızca gelişmemiz için yardım talep edeceğiz. Genel eğitimin yayılmasından maksat millî ve İslamî eğitimin yayılması konusunda çalışacağımıza onları inandırıp bu konuda yardım istenmesidir. Amerikan kamuoyu Türkiye'deki din ve mezhep özgürlüğünden haberdar olmadığı için bu konuda teminat verilmelidir.⁷⁶ Bekir Sami Bey'in bu uzun telgrafına karşılık Mustafa Kemal 1 Ağustos'ta oldukça kısa bir cevap vermiş ve Amerika'nın kendilerinin söylediği gibi bir manda karşılığında ne talep ettiğini sormuştur.⁷⁷ Bu soruya Bekir Sami Bey 3 Ağustos'ta cevap vermiş daha doğrusu vermemiştir. Bu konuda herhangi bir bilgisi olmadığını bildirmiştir.⁷⁸ Bekir Sami Bey'in gönderdiği bu telgraflar kongreye intikal ettirilmemiştir.⁷⁹

Kongrede Ömer Fevzi, İbrahim Hamdi, Ali Naci, Yusuf Ziya kongreye doğu için geniş bir özerklik öngören 22 maddelik bir program sundular. Bu programın bir maddesi şöyledir. "Doğu Anadolu illerinde Türk soyunun yaradılıştan en kolay kabul edebileceği Anglosakson uygarlığının rehberi olan Amerikan ve İngiliz milletlerinden herhangi birinin bilimsel, ekonomik ve uygarca olan göstericiliğini ve yardımını iyi karşılar."⁸⁰

Öyle anlaşıyor ki manda taraftarları Erzurum kongresi için fazla hazırlanamadılar. Veya bu kongreyi fazla önemsemediler. Hazırlıklarını daha çok Sivas Kongresi'ne yönelik yaptıkları anlaşıyor. Çünkü Erzurum Kongresi bölgesel bir kongre olarak toplanmıştı. Buna karşılık Sivas Kongresi bütün ülkeyi kapsayacaktı. Onların isteği de bütün ülkeyi kapsayan bir manda idi.

⁷⁶ a.g.e, s.93-94.

⁷⁷ a.g.e, s.94.

⁷⁸ a.g.e, s.94-95

⁷⁹ Mazhar Müfit KANSU, Erzurum'dan Ölümlüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.I, Ankara, 1988, s.180.

⁸⁰ Doğan AVCIOĞLU, Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e, C.III, İstanbul, 1998, s.1189.

Ayrıca kongrede daha çok Ermeni meselesine ağırlık verilmesi nedeniyle de manda konusu ile fazla ilgilenilmemiştir.

Kongre 7 Ağustosta sona ermiş ve bir beyanname yayınlanmıştır. Bu beyannamenin 7.maddesi mandanın kabulü gibi yorumlanmış ve manda taraftarlarına ümit kaynağı olmuştur. Bu madde aynen şöyledir: *"Milletimiz insanî, asrî gayeleri tebcil ve fennî, sınaî ve iktisadî hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahili ve harici istiklâl ve vatanımızın tamamısı mahfuz kalmak şartıyla 6.maddede musarrah hudud dahilinde, milliyet esaslarına riâyetkâr ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin fennî, sınaî, iktisadî muavenetini memnuniyetle karşılırsınız ve bu şerait-i âdik ve insaniyeyi muhtevi sulhun da acilen takarrürü selâmeti beşer ve sükun-ı âlem namına ahass-ı âmâl-i milliyemizdir."*⁸¹ Bu maddedeki "herhangi bir devletin fennî, sınaî, iktisadî muavenetini memnuniyetle karşılırsınız" cümlesi manda taraftarları için büyük bir zafer gibi göründü. Bu cümle ile mandanın kabul edildiğini ilan ettiler.⁸² Mustafa Kemal ise Nutuk'ta bu madde ile mandanın reddedildiğini bildirmektedir.⁸³

Mustafa Kemal bu madde hakkında şöyle demektedir: *"... bu maddenin tarzı tahririnde ihtimal ki mandacılıkta pek ileri giden ve namüstenafî propagandalarıyla efkar-ı umumiyyeyi duçarî zaif edenleri iskât ve belki bundan daha ziyade onların müddealarına bir cevap olmak üzere bir nevi hususiyet vardır. Madde mutevîyatı mantık dairesinde tetkik ve mütalââ olunca ne manda ne de Amerika'nın mandaterliğini talep fikri mevcut olmadığı tahakkuk eder."*⁸⁴ Gerçekten de bu madde incelendiğinde manda ile bir alakası olmadığı anlaşılmaktadır. Bu maddede yer alan "devlet milletimizin dahili ve harici istiklâl ve vatanımızın tamamısı mahfuz kalmak şartı ile"

⁸¹ Zekâi GÜNER-Orhan KABATAŞ, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Ankara, 1990, s.83.

⁸² Mine EROL, a.g.e, s. 80.

⁸³ Mustafa Kemal ATATÜRK, a.g.e, s.66.

⁸⁴ a.g.e, s.111-112.

cümlesi ile aslında kongre mandayı reddetmiştir. Çünkü bu şartlar mandaya aykırıdır.

Erzurum Kongresi aldığı karar ile Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'a bir muhtıra gönderdi. Bu muhtıra da Wilson Prensiplerinin 12.maddesi hatırlatılıyor ve İzmir'in Yunanlılara verilmesinin bu maddeye aykırı olduğu çünkü bu vilayetin halkının %80'inin Türk olduğu bildiriliyordu. Wilson'un sonuna kadar savunduğu milletler prensibinin Fiume'de İtalyanlara karşı uygulanıp, bu bölgenin İtalyanlara teslim edilmediği hatırlatılarak bu prensibin Türk milletine karşı neden uygulanmadığı soruluyordu. Bundan sonra muhtıra da Türk milletinin kendisine hazırlanan sona boyun eğmeyeceği söyleniyordu. Muhtıra da Türk milletinin son kararı şöyle açıklanıyordu: *"... son karar ise şeref ve namusla ölmek ecdadımızın hunu celâdetiyle yoğrulmuş olan bu topraklar üzerindeki hakimiyeti bizim ve evlatlarımızın kaniyle müdafaa eyleyerek cihana yeni bir fedakarlık ve kahramanlık misali terkeylemektir."*⁸⁵ Wilson'a gönderilen bu muhtıra da herhangi bir şekilde manda veya muavenet kelimeleri geçmemektedir. Bu da Erzurum Kongresi'nin mandayı reddettiğine bir başka delildir.⁸⁶

⁸⁵ Kazım KARABEKİR, a.g.e, s.102-103.

⁸⁶ Bkz. Ek 1

E) SİVAS KONGRESİ VE MANDA MESELESİ

Sivas'ta bir kongre toplanması kararı Amasya'da verilmişti. 21/22 Haziran 1919'da hazırlanan Amasya Tamimi'nin beşinci maddesinde Anadolu'daki en güvenli yer olan Sivas'ta milli bir kongrenin toplanacağı söyleniyordu.⁸⁷

Erzurum Kongresi'nin bitiminden Sivas Kongresi'ne kadar olan zaman içerisinde basında, aydınlar ve subaylar arasında manda tartışmaları yoğun bir şekilde yapıldı. Erzurum Kongresi kararlarının 7.maddesi mandacıları ümitlendirdi. Onlar Sivas Kongresi'nde manda lehine bir karar çıkartmaya çalışacaklardı. Özellikle Mustafa Kemal'i ikna etmeye çalışıyorlardı. Çünkü Mustafa Kemal Anadolu'daki hareketin lideri konumundaydı ve onun desteği mandacılar için çok önemli idi. Erzurum kongresi devam ederken Bekir Sami Bey'in yazdığı mektuplar bu konuda etkili olamamıştı. Ama vazgeçemediler.

9 Ağustosta Çanık mutasarrıfı Hamid Bey'in mektubu geldi. Hamid Bey, Kara Vasıf Bey'den bir mektup aldığını söylüyor ve bu mektubun içeriğini anlatıyordu. Hamid Bey şöyle diyordu: *"Vasıf'tan aldığım mektubun hılasasını size naklediyorum. Geçende Amerikan mandasından bahsetmiştim bu hemen tahakkuk etti. Amerika Kongresi de kabul ediyor. İstiklâl ve hizmet-i milliye ve mülkiye esasları var. Şu kadar ki Anadolu'nun kendilerini isteyeceğine Amerikalılar mütereddit bulunmaları için Erzurum ve Sivas kongresi vasıtasıyla İstanbul'daki mümessile müracaat ederek Amerikalılara yalnız bu kabulü tahrir için ona da yazdığım gibi Erzurum ve Sivas Kongrelerinden buradaki mümessili ve Amerika heyet-i tahkikiyesine müracaatla Türkiye'nin vahdet-i milliye ve tamamıyla mülkiye ve istiklali mahfuz kalmak üzere bize mütalâa arz etmesini memnuniyetle bütün memleket kabul eder tarzında yazılması muhakkak lüzumlu ve sûrat ibrazı elzemdir. Bir de buradan Amerika'ya bir heyet göndereceğiz. Buna vilayattan birer murahhas istiraki pek şayan-ı arzudur. Buradaki münevver kimselerden biz intihap edelim. Siz vilayat namına bizim intihabımızı kabul ettiriniz."*⁸⁸ Görünüşe göre Vasıf bey Amerikan Kongresi'nin Türkiye mandasını kabul

⁸⁷ Mustafa Kemal ATATÜRK, a.g.e, s.31.

⁸⁸ Kadir KASALAK, a.g.e, s.130.

edeceğine kesin gözü ile bakmakta ve etrafındakileri de buna inandırmaya çalışmaktadır. Ayrıca bu mektupta kongrelere ne kadar önem verdikleri de açıkça ortaya çıkmaktadır. Kongrelerde manda istenmesi, Amerika'nın mandayı kabul etmesinin tek şartı olarak görülmektedir. Hamid bey mektubunda Kara Vasıf'ın düşüncelerini bu şekilde açıkladıktan sonra kendisinin de Vasıf Bey'e tamamıyla katıldığını da ekliyordu.⁸⁹

Bu konuda Mustafa Kemal'i etkilemek için bir diğer mektup Halide Edip tarafından yazılmıştı.⁹⁰ 10 Ağustos 1919 tarihli ve oldukça uzun olan bu mektupta memleketin kötü durumu, itilaf Devletleri'nin güttükleri siyaset anlatıldıktan sonra kendilerinin eski ve yeni Türkiye hudutlarını içine alacak şekilde bir Amerikan mandasını ehven-i şer olarak gördüklerini söylüyordu. Bunun nedeni de maddeler halinde açıklanıyordu.

1-Aramızda herhangi şerait altında Hristiyan ekalliyetler kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı tebaası hukukundan istifade edecekler hem de hariçte bir Avrupa devletine dayanarak şuriç çıkaracaklar, mütemadi müdahaleye sebebiyet verecekler. Zaten surî olan istiklâlimizden ekalliyetler namına her sene parça parça kaybedeceğiz. Muntazam bir hükümet ve asri bir idare tesisi için patrikhanenin siyasi imtiyazlar, ekalliyetlerin kuvvetli devletler vasıtasıyla mütemadi tehdidi ortan kalkmalıdır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

2-Birbirini ifna eden menfaat, hırsızlık veyahut sergüzeşt ve şöhret namına yaşayanların hırsını tatmin eden hükümet nazariyesi yerine milletin refah ve inkişafını temin halkı köyleri sıhhati ve zihniyeti ile asri bir halk haline koyabilecek bir hükümet nazariyesine ve tatbikatına ihtiyacımız var. Bunda lazım gelen para, ihtisas ve kudrete sahip değiliz. Siyasi istikrazlar siyasi esareti tezyid ediyor. Tarafgirlik, cehalet ve çok konuşmaktan başka müspet bir netice veren yeni bir hayat yaratamıyoruz. Bugünkü hükümet adamlarını takdir etmese bile halkı ve halk hükümeti tesisini müfit bilen Filipin gibi vahşi bir memleketi bugün kendi kendini idareye kâdir asri bir makine haline koyan Amerika bu hususta çok işimize geliyor. Onbeş, yirmi sene zahmet çektikten

⁸⁹ a.g.e, s.130.

⁹⁰ Bkz. Ek 2

sonra yeni bir Türkiye ve her ferdi tahsili, zihniyeti ile hakiki istiklâli kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi ancak yeni dünyanın kabiliyeti vücuda getirebilir.

3-Harici rekâbetleri ve kuvvetleri memleketimizden uzaklaştırabilecek bir zahire ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa haricinde ve Avrupa'dan kuvvetli bir elde bulabiliriz.

4-Bugünkü emrivakiler için lazım gelen kuvveti haiz bir devletin müzaheretini istemek lazımdır. İstilacı Avrupa'nın bir bir vesaiti ve melûn siyasetine karşı böyle bir vekil sıfatıyla Amerika'yı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek Şark meselesini de Türk meselesini de âti için kendimiz halletmiş oluruz. Halide Edip arkasından Amerikan mandasının mahzurları da olduğunu itiraf ediyor ve *"izzetinefsimizden epeyce fedakarlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz"* diyordu. Daha sonra da Amerika'yı öven sözler sarf ediyor onun laik bir devlet olduğunu anlatıyordu.⁹¹ Halide Edip'in mektubunda dikkat çekici bir nokta da Ermeni meselesi ile ilgilidir. Yazar "resmi Amerika bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan yapmaya mütemeyil görünmüyor. Eğer manda alırlarsa bütün milletleri müsavi şerait altında bir memleket evladı olarak telakki edip alacaklarını en mühim mehafilinden haber aldım" diyordu.⁹² Halide Edip bu konuda oldukça yanılıyordu. Şu bir gerçek ki Amerika birleşik Devletleri başkanı Wilson Anadolu'da bir manda düşünmediklerini, çünkü bu bölgede kendilerinin bir menfaati olmadığını Paris Barış Konferansı'ndan ayrılmadan açıkça söylemişti. Onun istediği yalnızca Ermenistan ve İstanbul-Boğazlar Bölgesi'nin mandası idi.

13 Ağustosta Mustafa Kemal'e Selahattin imzalı bir telgraf geldi. Bu telgrafta İstanbul'da bulunan fırkaların Amerika heyetine verilmek üzere kabul ettikleri kararlar bildiriliyordu. Bu kararların birinci maddesinde Doğu Anadolu'daki bazı arazilerin Ermenistan'a verilmesinin kabul edilebileceği yer alıyordu. Bunun karşılığında da Amerika'nın Türkiye üzerinde müzaheretini Cemiyet-i Akvam'a karşı taahhüt etmesi isteniyordu.⁹³ Mustafa Kemal bu

⁹¹ Mustafa Kemal ATATÜRK, a.g.e, s.95-98.

⁹² a.g.e, s.97.

⁹³ a.g.e, s.98-99.

telgrafta 21 Ağustosta cevap verdi. Bunda bu kararların teessürle karşılandığını çünkü bu bölgede Ermenilere verilecek bir karış toprağın olmadığını söylüyordu.⁹⁴

Ali Fuat Paşa'nın 14 Ağustos ta Ankara'dan gönderdiği telgrafta Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet, Cevat, Çürüksulu Mahmut Paşalar, Reşat Hikmet, Câmi, Reşit Sadi Beyler, Esat Paşa gibi bir çok insanın Halide Edip'in ve Kara Vasıf'ın fikirlerini paylaştıkları bildiriliyor ve bu fikirleri içeren uzun bir mektubun geldiği söyleniyordu.⁹⁵ Bu mektuplar Mustafa Kemal'e iletili. Kara Vasıf tarafından yazılan bu mektupta Erzurum Kongresi veya Sivas Kongresi'nin Amerika mandasını istediğinin açıklanması isteniyordu. Ayrıca Mustafa Kemal'in Amerika mandasını istediğini ilan etmesi arzu ediliyor, aksi taktirde kendilerinin İstanbul'daki faaliyetlerinin devam edeceği söyleniyordu.⁹⁶

Basındaki faaliyetler de devam ediyordu. Ahmet Emin 31 Ağustos 1919'da Vakit'te *"Farz edelim ki bizim arazimize kimse el sürmek istemiyor, bize kapitülasyonlar kalktı, kimse sizin işlerinize müdahale etmeyecek, istediğinizi yapınız diyorlar. Acaba bu vaziyette biz kaç gün istiklâl-i tam sahibi olabiliriz ve kaç gün sonra mevcudiyetimizi kaybetmek tehlikesine maruz kalırız."* diye soruyordu.⁹⁷ Sulh-ü Selamet Fırkası manda ve müzaheret propagandalarının Anadolu'daki Milli Mücadele'ye zarar vermesini önlemek için 18 Ağustos'da gazetelerde bir beyanname yayınlamak zorunda kaldı. Beyannamede hangi isim altında olursa olsun istiklâle az yada çok zarar verecek planları kabul etmedikleri söyleniyordu. Ayrıca bütün dünyanın kabul ettiği Wilson Prensipleri'ne manda sisteminin Osmanlı Devleti'ne uymadığı bildiriliyordu.⁹⁸

Sivas Kongresi'nden önce Amerikan mandası hakkında yazılan en ilginç mektuplardan birisi de İsmet(İnönü) Bey'in 27 Ağustos'ta Kazım Karabekir'e yazdığı mektuptur. Bu mektupta İsmet Bey "Eğer Anadolu'da halkın Amerikalıları herkese tercih ettikleri zemininde Amerika milletine müracaat

⁹⁴ a.g.e, s.100.

⁹⁵ a.g.e, s.101.

⁹⁶ a.g.e, s.101-102.

⁹⁷ Namık AMBARCIOĞLU, a.g.e, s.9-10.

⁹⁸ a.g.e, s.12-13.

edilse pek ziyade faydası olacaktır deniliyor ki bende tamamen bu kanaattayım. Bütün memleketi parçalamadan bir Amerika'nın mürakabesine tevdi etmek yaşayabilmek için yegane ehven çaredir. Fakat bugün bu kanaatin kıymeti onun izharındadır. Avrupa'nın Amerika'nın pazarlık ettikleri bir zamanda Amerika lehine bir koz göstermektir.” diyordu.⁹⁹ Yani İsmet Bey de diğerleri gibi Sivas Kongresi'nde Amerikan mandası lehine bir karar çıkmasını istiyordu. Amerika lehine gösterilmesi istediği koz Sivas Kongresi'nde Amerika Mandasının istenmesiydi. İsmet Bey de diğer mandacılar gibi düşünüyor ve Kazım Karabekir Paşa'yı etkilemeye çalışıyordu. İsmet Bey Kazım Karabekir'e bir de lâyiha göndermişti. Bu lâyihayı İzzet Paşa hazırlamıştı.¹⁰⁰ İzzet Paşa'nın lâyihasının esaslarından biri de Amerika mandası ile ilgiliydi. Paşa'ya göre Sivas Kongresi'nde Amerikan mandası lehine bir karar çıkarsa İtilaf Devletleri bunu kabul edecek, işgaller son bulacak ve işgal edilen yerler de tahliye edilecektir.¹⁰¹ Kazım Karabekir bu lâyihayı Sivas Kongresi'ne iletmedi. Çünkü kongreye İstanbul'dan Amerikan mandası taraftarı bir çok kişi gelmişti. Bu lâyihanın da etkisi ile kongrede manda lehine bir karar çıkabilirdi.¹⁰² İzzet Paşa sevilen, taktir edilen bir kişi idi. Onun fikirleri kongreyi etkileyebilirdi.

Sivas kongresi 4 Eylül'de toplandı. Amerikan mandası taraftarlarından Kara Vasıf Bey, İsmail Fazıl Paşa, Bekir Sami Bey, İsmail Hami Kongreye delege olarak katılmışlardı. E.L. Browne adlı bir Amerikalı gazeteci de onlara eşlik ediyordu.¹⁰³ Charles R. Crane Sivas Kongresine delege olarak davet edilmişti. Fakat zamanında kongreye yetişmesine imkan olmadığından yerine Browne gönderilmişti.¹⁰⁴

Kongrede manda meselesi 8 Eylülde tartışılmaya başlandı. Kongre başlamadan önce Sivas'a erken gelen murahhaslar kongrede konuşulacak konuları tespit etmek üzere bir hazırlık komisyonu (İzharî Encümeni) kurdular.

⁹⁹ Kazım KARABEKİR, a.g.e, s.171-173.

¹⁰⁰ a.g.e, s.173.

¹⁰¹ a.g.e, s.170.

¹⁰² a.g.e, s.166.

¹⁰³ Kemal ARIBURNU, Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Olaylar ve Anılarla, Ankara, 1997, s.105.

¹⁰⁴ Mine EROL, a.g.e, s.84.

Bu encümen İsmail Hami(Danışmend), İsmail Fazıl Paşa, Bekir Sami Bey, Osman Nuri ve Şükrü Beylerden oluşuyordu. Yani çoğunluğunu manda taraftarları oluşturuyordu. İhzarî Encümeni kongrede şu konuların konuşulmasını karara bağladı. 1-Manda meselesi 2-Kuvva-i Milliye Teşkilatı 3-Kongre heyetinin mali durumu 4-Hariç ile münasebetlerin tesisi 5-İstanbul'daki hükümetin düşürülmesi 6-Seçim yapılmasının temini 7-içte ve dışta propaganda yapılması.¹⁰⁵ Manda meselesinin esasları tespit edilmiş, manda veya istiklâlden birinin kabulü kongreye bırakılmıştı. Tespit edilen esaslar, açıklama ve genişletme yetkileri de verilerek İsmail Hami Bey tarafından bir muhtıra şeklinde yazılmıştı. Bu muhtıra üç kısımdan oluşuyordu. Birinci kısımda kongrenin hilafete ve saltanata bağlılığı vurgulanırken ikinci bölümde mandanın gerekliliği üzerinde duruluyordu. Bu bölümde bütün mandacıların ileri sürdüğü nedenler anlatılıyordu. Yani devletin içerisinde bulunduğu mali bozukluklar ve ülkenin kalkınabilmesi için ihtiyacımız olduğuna inanılan yardım... Üçüncü kısımda mandater devlete teklif edilecek şartlar belirleniyordu. Bunlar a) Bir manda komisyonu teşkil edilecek,

b) mandaterin memleketin işgal edilmiş kısımlarının tahliyesinde yardım etmesi,

c) Eski ahitlerin ilgasının teyidi,

d) Adlî istiklalın masuniyeti

e) Boğazlardaki istihkamların yıkılması veya milletlerarası bir işgalle bu meselenin halli

f) Mâli istiklal,

g) Mandada milliyet esasının kabulü

h) Mandanın muayyen bir zaman için tahdidi,

i) Öksüzler ile dul kadınların hukukunun korunması

j) Sınırların milliyet esasına göre âdilane tahdidi,

k) Unsur meselesinin nüfus mübadelesi ile halli,

l) Devletin tarafsızlığının temini

¹⁰⁵ Mine EROL, a.g.e, s.87-88.

- m) Rum ve Ermeni asıllı Amerikalılara Türkiye’de vazife verilmemesi
- n) Milli hakimiyet müesseselerinin bekası,
- o) Devletin haricen temsil hakkının bekası,
- p) Patrikhanelerin ait oldukları memleketlere nakli
- q) Türkiye’nin Cemiyet-i Akvam’a girmesinin sebeplerinin hazırlanması¹⁰⁶

Muhtıranın okunmasından sonra kongre başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal bir konuşma yaptı. Mustafa Kemal, delegeleri etkilememesi için Browne hakkında kongreye bilgi verdi. Mustafa Kemal şöyle diyordu: *“Bu muhtıra muhteviyatı hakkında müdavele-i efkara başlamadan önce evvel bazı noktalara nazar-ı dikkatinizi celbetmek isterim. Bu raporda mesela Mr. Browne’dan bahsedilmekte ve elli bin kişilik bir ameale ordusu getirileceğini söylediği zikredilmektedir. Efendiler, Mr. Browne “ben hiçbir sıfat-ı resmiye ile görüşmüyorum. Tamamiyle hususî bir surette görüşüyorum” diyor ve hatta Amerika’nın mandayı kabul edeceğini değil, belki etmeyeceğini söylüyor! Onun için sözleri Amerika namına değil kendi namınadır. Bu husus nazır dikkate alınmalıdır. Fazla olarak Mr.Browne’nun ifadesine nazaran mandanın ne olduğunu kendisi de bilmiyor! “manda siz ne dersiniz odur” diyor.”¹⁰⁷ Bu konuşma ile Mustafa Kemal, delegeleri Mr. Browne’un etkisinden kurtarmak istemişti.*

Daha sonra muhtıranın tartışılmasına geçildi. Bu muhtıra önce teklif encümenine sunulmuştu. Fakat orada kesin bir karara varılamadığı için bir de heyet-i umumiyenin düşüncesini öğrenmek için genel kurulda tartışmaya açılmıştı.¹⁰⁸ Muhtıra konusunda ciddi tartışmalar yaşandı. Önce muhtıranın muhteviyatı konusunda konuşmalar yapıldı. Muhtırayı hazırlayanlar bile kendi aralarında anlaşıyorlardı. Kara Vasıf, İsmail Hami Bey, Osman Nuri Bey, Şükrü Bey, İsmail Fazıl Paşa manda lehinde konuşmalar yapmışlardı. Bunlara karşılık Mazhar Müfit Bey ve Erzurum Delegatesi Raif Efendi manda aleyhinde konuştular. Refet Bey, mandanın istiklâli ihlal etmeyeceğini iddia ettikten sonra manda meselesinin muhakeme edilebilmesi için bu konu ile

¹⁰⁶ Uluğ İGDEMİR, Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, 1999, s.50-51. Mine EROL, a.g.e, s.88-89.

¹⁰⁷ Uluğ İGDEMİR, a.g.e, .47.

¹⁰⁸ a.g.e, s.52-53.

ilgili muhtıranın Heyet-i Umimiye’de müzakere edilip edilmeyeceğine karar verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunun üzerine Fazıl Paşa “su-i tefehhümü mucip olduğundan biz üçümüz(Bekir Sami, İsmail Hami ve kendisi) bu muhtırayı istirda ediyoruz, keenlemyekûn addettik.” diyerek muhtırayı çektiler. Mustafa Kemal hiç vakit kaybetmeden muhtıranın görüşmelerden çekildiğini açıkladı. Fakat, Refet Bey manda lehinde uzunca bir konuşma yapınca tartışmalar yeniden başladı. Daha sonra celseye on dakika ara verildi. Celse açılınca Ahmet Nuri Bey yine manda lehine bir konuşma yaptı. Amerika’ya bir heyet gönderilmesini istedi. 8 Eylülde tartışma sonuçlanmadı ve celse kapandı. 9 Eylülde kongrenin konusu yine manda idi. Bekir Sami Bey, yeterli tartışmanın yapıldığını Erzurum Kongresi beyannamesinde yer alan 7.maddenin aynen kabul edilmesini teklif etti. Bu madde aynen kabul edildi. Daha sonra Rauf Bey yaptığı konuşmasında “...memleketimize karşı en bîtaraf vaziyette bulunan Amerika’nın müzaheretini kabule mecburuz.” diyordu. Daha sonra gazeteci Browne ile yaptığı konuşmayı anlattı. Browne’nun da teklif ettiği gibi Amerika’ya bir telgraf çekilip, ülkedeki durumu incelemek üzere bir heyet davet edilmesini istedi. Heyet-i Umumiye tarafından bu teklif kabul edildi. Rauf Bey’in bu konuşması ile tartışma sona erdi.¹⁰⁹ Mustafa Kemal Nutuk’ta bu telgrafın gönderilip gönderilmediğini hatırlamadığını çünkü buna önem vermediğini söylüyor.¹¹⁰ Ama bu telgraf 11 Eylülde Amerika’ya gönderilmiştir.¹¹¹ Telgraf metninde Sivas Kongresi’nin Rumeli ve Anadolu Müslüman halkının tamamını temsil ettiği bildiriliyor ve kongrenin amaçlarının memleket halkının ekseriyetinin arzularının yerine getirmek, bütün azınlıkları himaye altında bulundurmak, bütün vatandaşlara can ve adalet yolundaki haklarını teminata bağlamak olduğu söyleniyordu. Sivas Kongresi kararlarına göre Birleşik Amerika Devletleri Ayan Meclisi’nden bir komiteyi Osmanlı İmparatorluğu’nun her köşesine göndermesi istenmekte, komitedeki kişilerin özel menfaatleri ve alakaları olmayan kişilerden seçilmesi rica edilmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu’nda fiilî surette hüküm süren hal ve

¹⁰⁹ a.g.e, s.47-75.

¹¹⁰ Mustafa Kemal ATATÜRK, a.g.e, s.114.

¹¹¹ Mine EROL, a.g.e, s.94.

şartları incelemesi ama bunun barış konferansı keyfi bir karar vermeden önce yapılması isteniyordu. Telgraf metninin altında Sivas kongresi adına reis Mustafa Kemal Paşa, reis vekili Hüseyin Rauf Bey, ikinci reis vekili İsmail Fazıl Paşa, katipler İsmail Hami ve Mehmet Şükrü'nün imzaları vardı.¹¹²

Bu telgrafın yazılmasında Browne'un oldukça etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir telgrafın yazılmasını teklif eden Rauf Bey'e, bu telkini Browne yapmıştır. Chicago Daly News'in Avrupa muhabiri olan E. L. Browne'ı Sivas'a, kongreyi izlemek üzere Crane göndermişti.¹¹³ Edgar Louis Browne, Sivas'ta 15 gün kaldı. Mustafa Kemal, Rauf Bey ve eski Washington büyükelçimiz Rüstem Bey ile görüştü. Amerikan senatosuna gönderilen telgraf metninin İngilizcesini bu gazeteci yazmıştır. 20 Eylülde Sivas'tan ayrılırken imzalı bir nüshayı da yanında götürmüştür. Bu metni Amerika'ya Amerikan Kongresi'ne verecek idi. Yedi ay Türkiye'de kaldıktan sonra Browne Paris'e gitti ve hazırladığı raporları Crane'ne sundu. Bu gazetecinin Mustafa Kemal'i ve Milli Mücadele'yi öven yazıları Chicago Daily News'de çıktı.¹¹⁴

¹¹² Ali Fuat CEBESOY, a.g.e, s.207-208. Kemal ARIBURNU, a.g.e, s.124-125. Telgrafın İngilizce metni için bkz. Ek 3.

¹¹³ Kemal ARIBURNU, a.g.e, s. 125.

F) GENERAL HARBORD HEYETİ

Türkiye’de manda idaresi ve Ermeni meselesi konularını incelemek üzere Amerikan Senatosu kararı ve Wilson’un emriyle General James G. Harbord başkanlığında 15’i asker 31’i sivil 46 kişiden oluşan bir heyet meydana getirildi. Heyetin adı American Military Mission to Armenia idi.¹¹⁵ Bu heyetin gönderilmesinde Herbert Hoover’in etkin bir rolü olmuştur. 27 Haziranda Wilson, Paris Konferansından ayrılırken Hoover’ı Osmanlı mandaları ile ilgili konular ile ilgilenmek üzere görevlendirmişti. Hoover, bölgeyi iyi tanıdığı için bir manda sisteminin kurulmasındaki zorluğu biliyordu. Bu nedenle mandayı kabul etmeden önce bölgeye bir heyet gönderilmesini Wilson’a önerdi. Heyet başkanının da Genelkurmay Başkanı General Harbord’u teklif etti.¹¹⁶ Amerika’nın daha önce gönderdiği King-Crane Komisyonu’nun görev alanı Arap toprakları iken Harbord heyeti Türkiye’nin esas Türklerin yaşamakta olduğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi’nde kesin karar sahibi olabilmek için gönderildi.¹¹⁷

Fethi Tevetoğlu, Milli Mücadele’de Mustafa Kemal Paşa General Harbord Görüşmesi başlıklı makalelerinin birincisinde bu görüşmeyi anlatmadan önce Sivas Kongresi’nde Amerikan Senatosu’na gönderilen telgrafı açıklamakta, General Harbord Heyeti ile bu telgraf arasında bir bağlantı kurmaya çalışmaktadır. Oysaki telgrafın senatoya ile General Harbord’un Türkiye’ye gelmesi arasında kısa bir süre vardır. Telgraf 9 Eylülde gönderilmiş General ise 20 veya 22 Eylülde Sivas’ta Mustafa Kemal ile görüşmüştür. Bu kadar kısa bir süre içerisinde Senato’nun telgrafı görüşüp karara bağlaması ve General’i Türkiye’ye göndermesi mümkün değildir. Zaten heyet 22 Eylülden önce Türkiye’ye gelmiş ve Anadolu’nun bir çok vilayetini gezdikten sonra Sivas’a geçmiştir.¹¹⁸ Ayrıca Paris’teki Amerikan delegasyonunun teklifi

¹¹⁴ Mine EROL, a.g.e, s.95.

¹¹⁵ Fethi TEVETOĞLU, “MİLLÎ Mücadele’de Mustafa Kemal Paşa General Harbord Görüşmesi I”, *Türk Kültürü*, S.76, Şubat 1969, s.257.

¹¹⁶ Seçil AKGÜN, *General Harbord’un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Mesclesine Dair)Raporu*, İstanbul, 1981, s.58-59.

¹¹⁷ a.g.e, s.61.

¹¹⁸ Fahir ARMAOĞLU, “Harbord Misyonu Nasıl Ortaya Çıktı”, *Belleten*, C.61, S.232, Aralık 1997, s.701-702.

üzerine Wilson, General Harbord başkanlığında bir heyetin bölgeye gönderilmesine¹¹⁹ Ağustosta onay verdi.¹¹⁹

General Harbord, Türkiye'ye gelmeden önce de Ermeni meselesi ile ilgilenmiştir. 22 Haziran 1919'da Hughes Komitesi, başkan Wilson'a bir mesaj göndererek Ermenilerin sıkıntılarının giderilmesini istemişti. Bu mesaj Paris'te bulunan Amerikan delegasyonuna gönderilerek görüş istenmişti. Delegasyon bu mesaja 3 Temmuzda cevap verdi. Hazırlanan bu cevaba Harbord'da katkıda bulunmuştur. Bu mesajda Doğu Anadolu'da kurulacak olan yeni Ermenistan'ın hem kurulmasındaki hem de korunmasındaki zorluklar açıklanmıştır. Bu muhtıranın altında Hoover'ın imzası vardır.¹²⁰ Bu muhtıradan sonra Amerikan delegasyonu General Harbord ile Ermenistan sorunu hakkında bir görüşme yaptı. Harbord'a göre Ermeni mültecilere yardım ayrı bir konuydu. Asıl sorun Ermenilerin eski yurtlarına yerleştirilmesi ve ayrıca bunların yurtlarını işgal edenlerin kovulmalarının sağlanmasıydı.¹²¹

Dikkat çeken bir husus da heyetin Amerika adına değil Barış konferansı adına gönderilmiş olmasıdır. General'in gezi dönüşü hazırladığı raporunun imzalı nüshasını Paris Barış konferansına sunması bunun bir göstergesidir. Amerikan Senatosu'na ise imzasız bir nüsha sunulmuştur.¹²²

General Harbord Heyeti, 24 Ağustos 1919'da Amerikan donanmasına ait olan Martha Washington gemisi ile İstanbul'a hareket etti. Heyetin Fransa'dan yola çıktığı haberi İstanbul'daki gizli gruplar tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya bildirildi. 20 Ağustosta Mustafa Kemal'e basın özeti olarak gönderilen raporda şöyle deniyordu: *"Ermenice gazeteler General Pershing'in Erkan-ı Harbiye Reisi bulunan General Harbord'un Ermenistan'a müteveccihen Brest'den hareket eyleyeceğini yazıyor. General Harbord, Reis Wilson tarafından Ermenistan'daki varidatı tedkik ederek mufassal bir rapor vermek üzere memur edilmiştir. Mûmaileyhin refakatinde bir torpito filosu*

¹¹⁹ a.g.m, s.705.

¹²⁰ a.g.m, s.704-705.

¹²¹ a.g.m, s.705.

¹²² a.g.m, s.707.

bulunduğu halde Amerika sefinesiyle şehrimize gelecektir. Maiyetinde zabitan ve erbab-ı ihtisastan mürekkep bir heyet bulunacaktır."¹²³

General Harbord Heyeti yola çıkmadan üç gün önce yani 21 Ağustos'ta Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson, Osmanlı Devleti sadrazamı Damat Ferit Paşa'ya bir nota gönderdi. Bu notada Kafkasya ve başka bölgelerde Ermenilerin öldürülmesi engellenmez ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk bölgelerine Wilson Prensipleri'nin 12.maddesiyle verilen bağımsızlığın geri alınacağı bildirilmekteydi.¹²⁴ Bu nota Wilson'un Ermenilere verdiği önem ve Türklere karşı ön yargılı tavrı açıkça görülmektedir. Wilson, Ermeniler için kendi koyduğu prensiplerden de vazgeçecektir. Başkan, Rus Ermenistanı'nda meydana gelen olaylardan da Osmanlı Devleti'ni sorumlu tutmaktadır.

Rus Ermenistanı, Gürcistan ve Azerbaycan'da yaşayan Ermeniler arasında açlık ve sefalet çekildiği haberleri Hoover'a ve Wilson'a sürekli bildiriliyordu. Bu nedenle Harbord heyetine büyük önem veriyorlardı.¹²⁵ Harbord'a şu emirle görevi bildirildi. *"Vakit geçirmeden bir devlet aracılığıyla İstanbul, Batum ve Ermenistan'ın çeşitli bölgelerine, Rus Transkafkasyası'na ve Suriye'ye gitmek üzere daha önce görüşülmüş olan talimatlara ilişkin incelemeler yapmak üzere yola çıkılacaktır. Bu bölgelerde Amerika'nın siyasi askeri, coğrafi, idari ve ekonomik açıdan karşılaşılabileceği sorumluluk ve yarar sağlayabileceği hususlar üzerine araştırma yapıp rapor vermeniz istenmektedir.*"¹²⁶

Heyet 2 Eylül 1919'da İstanbul'a vardı.¹²⁷ Heyet İstanbul'da dört gün kalarak çeşitli görüşmeler yaptı. Sadrazam ile Harbord'un resmi ziyaretlerde bulunduğu ilişkin gazetelerde haberler yayınlandı. İstanbul Patriği ve Ermeni Cemaat Reisi ile görüştü. Amiral Bristol ile de görüşen Harbord, Türk hükümetine resmen baş vurmamayı kararlaştırdı. Bristol, heyete seyahat süresince Anadolu'daki milli mücadeleçilerden herhangi bir zorluk

¹²³ Fethi TEVETOĞLU, "Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi III", *Türk Kültürü*, S.80, Haziran 1969, s.527-528.

¹²⁴ Seçil AKGÜN, a.g.e, s.63.

¹²⁵ a.g.e, s.64.

¹²⁶ a.g.e, s.65.

gelmeyeceğini de bildirdi.¹²⁸ Bu konuda Bristol çok haklıydı. General Harbord'un seyahati ve kendilerinin iyi bir surette karşılanması için Mustafa Kemal bir tamim yayınlamıştı. Tamimde şöyle denmekteydi: *"Amerikalı General Harbord, Mardin, Diyarbakir, Harput, ve Malatya, Sivas, Erzincan, Erzurum üzerinden Anadolu'ya seyahate başlamıştır. Heyetten bir binbaşı ve bir yüzbaşı bugün Sivas'a geldi. General'in Sivas'a muvasalatına kadar maahazâ yolu ve hâli keşfetmek üzere Erzincan'a gidip tekrar General'e mülâki olmak üzere Sivas'a avdet edeceklerdir. Gerek askeri kumandanlar ve gerekse me'murîn-i mülkiye ve bilhassa eşraf ve mütehayyızân-ı teshilât olması ve memleketimiz ve milli cereyanlar hakkında doğru kanaatlarla avdet eylemesi esbâbına son derece ehemmiyet verilmesi rica olunur. Mûdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Heyet-i Merkeziyeleri'nin haberdar edilmesi müsterhamdır."*¹²⁹

Heyet İstanbul'da ikiye ayrıldı. Bir kısmı Karadeniz yolu ile Tiflis'e geçerken diğer bir kısmı ise demiryolu ile Anadolu'ya geçecekti.¹³⁰ Bu arada heyet İstanbul'dan ayrılmadan sağlık sorunlarını inceledi. İstanbul vilayeti sıhhiye müdürü Ekrem Bey ile yapılan görüşmede doktor, hastane sayıları, savaş öncesi ve savaş sonrası durumları hakkında bilgi aldılar.¹³¹ Heyetin Anadolu'ya geçen kısmı trenle İzmit, Konya, Adana üzerinden Tarsus, Mersin, İskenderun, Halep'ten Mardin'e; oradan otomobille Diyarbakır, Harput, Malatya, Sivas, Erzincan, Erzurum, Kars, Erivan ve Tiflis'e gidecekti.¹³²

Heyet 13 Eylül'de Mardin'den hareket ederken, Malatya'dan 18 Eylül'de yola çıktı. 20 Eylülde Sivas'a varan heyet Mustafa Kemal hariç tüm sivil ve asker yetkililer tarafından karşılandı.¹³³ Harbord heyeti İstanbul'dan hareket ederken Sivas Kongresi toplantı halindeydi. Gezi Sivas'ı da kapsayacağına göre toplantı başkanına yani Mustafa Kemal'e başvurması resmi olmayan bir

¹²⁷ Gotthard JAESCHKE, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, C.I, Ankara, 1983, s.61.

¹²⁸ Seçil AKGÜN, a.g.e, s.70-71.

¹²⁹ Fethi TEVETOĞLU, "Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi III, s.531.

¹³⁰ Seçil AKGÜN, a.g.e, s.74.

¹³¹ *İleri*, 11 Eylül 1919.

¹³² Seçil AKGÜN, a.g.e, s.75.

şekilde önerilmişti.¹³⁴ Mustafa Kemal, Nutuk'ta General ile görüşmesinin 22 Eylülde gerçekleştiğini söylüyor. Mustafa Kemal Nutuk'ta bu görüşmeyi şöyle anlatmaktadır: "22 Eylül günü General Harbord ile uzun uzadıya mukalemede bulunduk. Generale, harakatı milleyitin maksat ve gayesi ve teşkilat vahdeti milliyenin sebebi zahumu anasırı gayri müslimeye karşı olan hissiyat ve ecnebilerin memleketimizdeki menfi propagandası ve icraatı hakkında nufassalan ve müdellehen beyanatta bulundum. Generalin bazı garip suallerine de muhatap kaldım. Mesela, millet kabili tasavvur her türlü teşebbüsat ve fedakârlıkta bulunduktan sonra dahi muvaffak olunamazsa ne yapacaksınız? Verdiğim cevapta hatıramda aldanmıyorsam demiştim ki: bir millet mevcudiyet ve istiklalini temin için kabil-i tasavvur olan teşebbüsat ve fedakarlığı yaptıktan sonra muvaffak olur. Ya muvaffak olamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Binaenaley millet berhayat oldukça ve teşebbüsatı fedakarhanesine devam eyledikçe adem-i muvaffakiyet mevzuu bahis olamaz. Generalin sorduğu sualden maksudu aslinin ne olabileceğini araştırmak istemedim. Fakat verdiğim cevabın tarafından takdirle karşılandığını bugün bir vesile zikretmek isterim.¹³⁵ General Harbord ise Mustafa Kemal ve Onun ile yaptığı görüşme hakkında hatıralarında şunları yazmaktadır: "Biz İstanbul'dan ayrılmadan önce seyahat yolumuz üzerinde Sivas'ın da bulunduğunu gören bir çok yere bunun gayet tehlikeli olduğunu düşünmediniz mi diye sormuşlardı. Mardin ile Sivas arasında rastladığımız Memurlar da Kongre reisi hakkında büyük saygı beslemekle beraber biraz da korku hissi duyduklarını gizlemiyorlardı. Türk köylerinde "paşa" denildi mi her yüzde büyük manalar ifade eder. İşte bu görgü ve duygu üzerinedir ki Mustafa Kemal ile görüşmeyi büyük bir alaka ile beklemeye başladık... Mustafa Kemal Paşa 38 yaşlarında zayıfça boya bosu yerinde, asker tavırlı genç bir zattı. Bıyıkları kestane renginde, gözleri mavimsi, hafif kumral saçlarını hep arkaya doğru taramış, elmacık kemikleri çıkık pek itina ile güzel bir sivil kostüm giyinmişti. Bütün görüşmemiş

¹³³ a.g.e, s.108-110.

¹³⁴ a.g.e, s.107-108. Fethi TEVETOĞLU, "Milli Mücaade' de Mustafa Kemal Paşa-General Harbord Görüşmesi III", S.533.

süresinde başı açık durdu. Halbuki Türkler öteden beri, evde ve dışarıda başlarına fes giyerlerdi. Kemal Paşa'nın Çanakkale'de ordu kumandanı iken tehlikeden sakınmak bilmeyip pervasızca davranışlarda bulunduğunu, Kumandan olduğu halde tehlikeye uğramaktan çekinmeyip, ateş hattında ataklıklar gösterdiğini, maiyeti de ister istemez böyle davranmak zorunda kaldığından Alman olan Erkan-ı Harbiyesi'nin şikayetini davet ettiğini işitmiştik. Bu sebeple de kendisine ayrı bir alaka ile bakıyorduk. Mustafa Kemal Paşa ile görüşmemiz 2,5 saat sürdü ve en çok o konuştu. Tercümanımız Hüseyin bey vasıtasıyla sözü ben başladım ve milli mücadele taraftarlarının maksatları hali hazır durum ve tutumları hakkında dış aleme pek telaş verici haberler yayılmış olduğundan bu konuda bize gerçek bilgi verilmesini istedim. Cevapları gayet açık ve akarsu gibiydi. Tercüman vasıtasıyla hadiseleri ve gerçekleri muntazam ve mantıki suretle tertipli ve izahlı anlatıyor ve kendini zapt ve cebretmekte büyük sıkıntı çektiği asabi halinden ve elinde tuttuğu oldukça güzel tespihi hiç durmayıp mütemadiyen çekmesinden belli oluyordu. Fakat sonradan öğrendim ki bir müddet önce sıtmaya yakalanmış ve bizimle görüştüğü sırada kendisi rahatsız sıtma nöbeti içinde bulunuyormuş. Şahsiyeti ile bütün arkadaşlarına kolayca hakim olmuştu. Bu milli mücadelenin Yunanlılar tarafından İzmir'de yapılan vahşetler üzerine başladığını ve imparatorluğun her köşesinde küçük küçük milli savunma birlikleri kurulduğunu ve kongrenin bu grupların birleştirilip tek kuvvet ve hareket haline getirilmek maksadıyla yapıldığını anlattı. Hülasa olarak maksat: Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğünü tarafsız bir büyük devlet ve hepsine tercihle Amerika devletinin müzahareti altında muhafaza etmek olduğunu söyledi. Topladıkları kongrede verdikleri karar Cumhurbaşkanımıza telgrafla bildirilmiş ve Senato tarafından buraya bir tahkik heyeti gönderilmesi rica edilmiş. Lakin onların manda hakkındaki fikirleri bizimki gibi değil. Onlar bunu yalnız bir büyük kardeşin nasihati veya yardımı gibi düşünüyorlar. İç idareye veya dış münasebetlere hiç müdahale etmemek üzere hafif bir ağabeylik hakimliğini tanımak istiyorlar. Konuşmamız

¹³⁵ Mustafa Kemal ATATÜRK, a.g.e., s. 172-173

arasında paşaya memleketinin dünya nazarındaki mevkiini hatırlattım ki onu Clemanceau 1919 Haziranında Paris'de Türk delegelerine pek kızdırıcı kelimelerle söylemiş ve Türklerin hiçbir vakit savaşta kazandıklarını barışta sağlamlaştırmayı beceremediklerini ve tahakkümleri altında kurtulan kavimlerden hiçbirinin daha iyi hale geldiğinin görülmediğini anlatmıştı. Ona kendi mevkiini bilen hiçbir devletin eline tam selahiyet ve hakimiyet almadan iç ve dış idarelerini düzeltmek ve yürütmek sorumluluğunu kabul etmeyeceğini söyledim. O vakit bana dedi ki: Amerika, Fransa ve İngiltere'de adam öldürmeler ve başka cinayetler oluyor ve hiçbir millet suçlandırılmıyor. Yalnız Türkler kendi ahalisinden 800.000 kişinin katlinden sorumlu oluyor. Ermine kıtalını o da yeriordu. Lakin, buna karşı İzmir'de Yunanlının yaptığı öldürme vb. Vahşetleri ileri sürüyor ve bu cinayetlerin İngiliz, Fransız ve İtalyanların gözleri önünde ve yine müttefiklerinin harp gemilerinin memlekete çevrilmiş topları karşısında yapıldığını, Ermenilerin katledilip sürülmelerinin ise hükümeti ele geçiren küçük bir komitenin eseri olduğunu söyledi. Aynı zamanda Türkiye'de olan bu faciaların sorumluluğunun ecnebi entrikaları olduğunu tekrar ve ısrarla ifade etti ve o vakit iktidarda bulunan Damat Ferit Paşa kabinesinin sorumlu olduğunu ve onun pek ziyade İngiliz taraftarlığı yaptığını ileri sürdü. Vaktiyle yaveri bulunduğu Padişaha tamamiyle bağlı bulunduğunu ifade ediyor ve fakat kabinenin mutlaka düşmesini istiyordu. Mustafa Kemal Paşa, eğer sulh konferansı İmparatorluğu parçalamaya çalışmakta ısrar ederse bu zilleti asla kabul etmeyip milli şeref uğrunda ölmeyi tercih ederek karşı duracaklarını söyledi. Ben de buna karşılık olarak fertlerin yaptığı gibi milletlerin de intihar edebileceğini ileri sürdüm ve Almanya-Avusturya ile ittifak ederek kazanamadıklarına göre yanlış başlarına bütün müttefiklere karşı ölüm-kalım mücadelesine girip bunu kazanmaları ümidinin pek az olduğunu hatırlattım. Bu görüşme son derece ilci çekici oldu. Şunu söylemek mecburiyetindeyim ki, bu görüşmenin neticesi olarak bende Mustafa Kemal Paşa ile yakın arkadaşlarının gerçek vatanseverler oldukları intibai hasıl oldu. Mustafa Kemal Paşa bu milli hareketin Müslüman olmayanlara karşı asla tecavüz etmek ve şiddet kullanmak demek olmayacağını bana kat-i suretle temin etti ve Ermeni vatandaşların bu yüzden

düştükleri korku ve telaşı gidermek de Amerikan umumi efkarını yatıştırmak için bir beyanname yayınlayacağını söyledi ve bunu yayınlayarak sözünü yerine getirdi. Heyetimizin Hükümetimize vereceğimiz resmi rapora eklenmek üzere bütün söylediklerinin bir muhtıra şeklinde kısaca yazılıp bana verilmesini rica ettim. Birkaç hafta sonra Kafkasya'dan dönüşümde Samsun'a uğradığım vakit istediğim muhtırayı oraya göndereceğine söz verdi. Bu vaadini de tamamiyle yerine getirdi. Hülasa anlaşılıyor ki Türkiye meselesini halletmek için Milli Mücadelecileri hesaba katmak gerekiyor.¹³⁶

Mustafa Kemal ile General Harbord arasındaki görüşmeyi anlatan bir başka metin de Mustafa Kemal'in Kazım Karabekir Paşaya 21 Eylül'de gönderdiği telgraftır. Telgrafta heyetin 20 Eylül'de geldiği ve Harbord'ın isteği ile kendisiyle çok gizli bir görüşme yaptıkları, görüşmeye Harbord dışında Amerika tarafından iki generalin ve tercüman Hüseyin beyin katıldığı, kendisinin yanında ise Rauf bey, Bekir Sami bey ve Rüstem beylerin bulunduğu bildiriliyordu. Harbord'un Kuva-i Milliye, başta Ermeniler olmak üzere gayri Müslimlerin durumu ve muavenet ve müzaharet konularında sorular sorduğu, kendilerinin de uzun uzadıya bu sorulara cevap verdikleri söyleniyordu. Bu telgrafta Mustafa Kemal'in açıklamaları ile Harbord'un yazdıkları birbiriyle örtüşmektedir. Telgrafta üçüncü madde olarak belirlenen muavenet ve müzaharet konularına gelince Harbord, Mustafa Kemal'in Amerika müzaharetini istediğini fakat bunun manda ile eşdeğer olmadığı, bir ağabeyin kardeşine yaptığı gibi bir yardım olduğunu söylerken, telgrafta Mustafa Kemal'de "bitaraf kuvvetli bir devlet ve milletin beyannamemizin birinci maddesi ahkamı mucibince muavenetine ihtiyacımızı itiraf ve bunu memnuniyetle kabul ederiz." dediğini bildiriyor. Yani iç ve dış hakimiyete dokunulmaması şartı ile yardım kabul edilebileceği söylenmişti. Ayrıca, telgrafta generalin "bir Türk olsaydım ben de aynı şekilde hareket edecektim"

¹³⁶ Fethi TEVETOĞLU "Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa General Harbord Görüşmesi III", s.531-545

dediği anlatılmaktadır. Anlaşıldığı üzere Harbord'un yazdıkları ile Mustafa Kemal'in telgrafı birbiriyle uyumaktadır.¹³⁷

Mazhar Müfit Kansu'da kısaca görüşmeden bahsetmektedir. Mustafa Kemal ona da yaklaşık olarak aynı açıklamalarda bulunmuştur.¹³⁸

General Harbord Sivas'tan sonra Erzincan ve Erzurum'u da ziyaret etti. Erzurumda kendisini Kazım Karabekir karşıladı. Kazım Karabekir Paşa heyete Ermenilerin yaptığı zulümlerin izlerini gösterdi. Şehrin her yönüyle bir Türk şehri ve nüfusun büyük çoğunluğunun Türk olduğunu anlattı. Halk tarafından Wilson Prensipleri hatırlatıldı. Harbord "Amerika sermayesiyle Türkiye'ye yardım etmek ister. Bunun hüsnü kabul edeceğiniz şimdiye kadar görüştüğümüz ricalinizden ve halkınızdan anladık fakat bu sermayeyi himaye için bir miktar da asker getirmek ister" demiştir. Kazım Karabekir askere neden ihtiyaç olduğunu sorunca da "sermayeyi korumak için" diye cevap vermiştir. Karabekir Paşa buna karşı çıkarak sermayeyi kime karşı koruyacaklarını sordu ve Türklere karşı korumayı düşünüyorlarsa yanlış kanaatte olduklarını çünkü Türklerin her zaman sözlerinde durduklarını ve yüzyıllardır bağımsız yaşayan bir milletin kolayca zapt edilemeyeceğini bunun için milyonlarca asker gerektiğini vurgulamıştır. Paşa heyete bir rapor sunmuştur. Raporda Ermeni zulümleri ve entrikaları yer almıştır.¹³⁹ General Harbord heyeti 26 Eylül'de Türkiye sınırlarından çıktı. Rus Ermenistanı'na geçti. Burada incelemelerini de tamamladıktan sonra Karadeniz yoluyla İstanbul'a döndü. Bu arada Samsun'a uğrayarak Mustafa Kemal'in Harbord'a vermeyi vaat ettiği muhtırayı aldı. Mustafa Kemal bu muhtıranın yerine ulaşip ulaşmadığını sürekli takip ediyordu.¹⁴⁰ Bu muhtıra 24 Eylül 1919 tarihli olup, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluş sebepleri ve teşkilatı ile son durum, Ermeniler, Amerikan yardımı ve Bolşevizm ile

¹³⁷ Kazım KARABEKİR a.g.e. s.217-218

¹³⁸ Mazhar Müfit KANSU, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.II, Ankara, 1988, s.345-346

¹³⁹ Kazım KARABEKİR, a.g.e., s. 289-292

¹⁴⁰ Seçil AKGÜN, a.g.e. s.130 - 131

bolşeviklere karşı görüşleri yer almaktadır. Muhtarı General Harbord'un Başkan Wilson ve Amerikan Senatosuna sunduğu resmi raporuna aynen eklenmiştir.¹⁴¹

General Harbord'un 16 Ekim 1919 tarihini taşıyan raporunun başlığı "Ortadoğu'da durum"dur. 29 sayfa rapor kısmı 15 sayfa da ekler kısmı bulunmaktadır.¹⁴² Rapor Mustafa Kemal tarafından kendilerine anlatılan milli mücadelenin esasları bilinciyle yazılmıştır. Heyet manda konusunda tüm Türk toprakları üzerinde eğer kurulursa tek bir manda teklif etmektedir. Türkiye'nin Avrupa yakasının önce manda altına sonra uluslararası statüye sokulması önerilmektedir. İstanbul gibi büyük bir ganimetin ortadan kalkmasıyla Avrupa'da barışın sağlanacağı savunulmaktadır. Anadolu'da da uzun yıllar mandaya ihtiyaç duyulduğu öne sürülmektedir.¹⁴³ Heyet üyeleri manda konusunda görüşlerini bu raporla bildirmişlerdir. Hepsi de mandanın lehinde ya da aleyhinde noktalar vurgulamışlardır. Raporda manda lehinde ve aleyhindeki konular 13 karşılaştırmalı madde halinde yer almıştır. Bu maddeler şöyle sıralanmıştır:

OLUMLU NEDENLER

1. Milletler Cemiyetinin kurucularından olan Amerika mandater ülke olmanın zorunluluk ve sorumluluklarını manen yüklenmek durumundadır
2. Tarihin başlangıcından beri dünyanın kavşak noktası olan bu bölge savaş tohumlarının atıldığı yöredir.

¹⁴¹ Fethi TEVETOĞLU, "Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa General Harbord Görüşmesi IV" Türk Kültürü, S. 81, Temmuz 1989, s.593-594

¹⁴² Seçil AKGÜN, a.g.e. s.133

¹⁴³ A.g.e. s. 135 - 136

3. Ortadoğu devrimizin en büyük insancıl atılım olanağını temsil etmektedir. Böyle bir görev için de Amerika en uygun ülkedir. Materyalist gelişme yanısıra halkın gelişmesini de sağlayan düşünceli politikamız Küba, Portoriko, Filipinler ve Hawaii örnekleriyle de kanıtlanmıştır.
4. Sözü edilen halkların tümü Amerika'yı tercih etmekte ve ümitlerini Amerika'ya bağlamaktadır.
5. Amerika zaten Türkiye ve Transkafkasya'nın aklıktan kırılan halkına yardım için milyonlar harcamaktadır ve bu yardımı kontrollü bir şekilde yürüttüğü takdirde çok daha iyi olanaklar sağlayabilir. Bu bölgede mandater devlet her kim olursa olsun, bizden yine de bu yükümlülükleri sağlamamız bekleneyecektir ve büyük bir olasılıkla maddesel gelişmenin sermayesi de tarafımızdan sağlanacaktır.
6. Amerika Ermenilerin tek ümididir. Düşündükleri ikinci devlet İngiltere'den de topraklarında milyonlarca Müslüman barınması nedeniyle kendi çıkarlarının bunlara feda edilebileceği kuşkusuyla korkmaktadırlar. Ötekiler de İngiltere'nin emperyalist siyasetinden ve bayrağını dalgalandırdığı her yerde yerleşmeye kalkmasından korkmaktadırlar. Amerika'nın mandater devlet olması yalnız bölge halkının değil büyük devletlerin de –kendilerinden sonra- tercihidir. Amerika'nın kuvveti yeterli, sicili temiz ve harekatı kuşkuya yer vermeyecek biçimdedir.
7. 5 yılı geçmeyecek bir başlangıç döneminden sonra manda kendi mali yükümlülüklerini yükleneyecektir. Tren yolları yapımı sermayemize yeni olanak yaratacaktır. Ayrıca, yalnız manda bölgesinde değil, yakınlığı dolayısıyla Rusya ve Romanya ile de ticaret çıkarları sağlayacaktır. Amerika Küba ve Panama'da yaptığı gibi bu mikrop ve kir yatağını da temizleyecektir.
8. Bu müdahale halkımıza bir tür eğitim olacak Dünya siyasetini tanıttacak ve Türklere, Kürtlere, Yunanlılara ve geri kalan halklara adalet getirecektir.

9. Mutlaka Ermeni ve öteki Hristiyan unsurların katliamını durduracak, anayurtta da Orta Doğunun yeniden kurulmasına duyulan ilgi alevlenecektir.
10. Harekat Amerika'nın yurtdışında kuvvet ve prestijini artıracaktır.
11. Amerika misyonerlerimiz ve kolejlerimiz dolayısıyla bölgeye duygusal bağlarla da bağlıdır.
12. Amerika bu bölgede sorumluluk yüklenmezse Türklerin ağıza alınamayacak kötü yönetimini sürdürmelerine neden olacak uluslararası kıskançlıklar türeyecektir.
13. İşte bütün dünyanın Amerikanın gerçekleştirmesini istediği önemli bir iş. Üstelik Amerika bunu başaracak para ve insan gücüne de sahip. Kendi halkını da yoksul bırakmayacak. Geleneksel kabuğuna çekilme politikası Amerika'yı büyük savaşa katılıp başarmaktan alıkoymadı. Şimdi ülkemiz için Amerika yeni ve güç görevler yüklenmekten çekiniyor dedirtmeli mi?

OLUMLU NEDENLER

1. Amerika hem daha önemli ve yakın dış sorunlarla karşı karşıyadır. Hem de savaş sonucu ortaya çıkmış olan iç sorunlarını çözümlmek zorundadır.
2. Yüzyıllardır bu bölge militarizm ve emperyalizmin savaş alanı olmuştur. İhtiraslı ülkelerin bu bölgenin kontrolünü ele geçirmeye çabalayacakları kesindir. Bu çabalara karşı bir atılım bizim Monroe Doktrini'ni çiğnememiz, hem de Rusya ile karşı karşıya kalmamız olacaktır. Bu bölgede manda sahibi olmak Amerika'yı eski dünyanın siyasetine karıştıracak, böylece

geleneksel doğu yarımküresi sorunlarına uzak kalma siyasetine de ters düşecektir.

3. İnsancılık anavatanda başlamalıdır. Amerikan yarı küresinde zaten var olan pek çok sorun uzun zamandır Amerika'nın bunları çözömlemesi için eyleme geçmesini beklemektedir.
4. Amerika bu bölgenin siyasal, sosyal ve ekonomik çöküşünü ne etkilemiştir ne de bundan sorumludur. Kendisine yapılan çağrışı reddetmesi uygundur.
5. Amerikan hayırseverliği ve yardımı dünyaya yayılmıştır. Böylesine bir siyaset gütmek bu özelliğimizi zorlayıcı boyutlara ulaştıracak ve bizi de karıştıracı duruma getirecektir.
6. Başta İngiltere ve Rusya olmak üzere, öbür güçler Ermeni sorununa devamlı ilgi göstermişlerdir. İngiltere, hem tecrübe hem de hükümet olarak uygundur ve gerek maddi olanakları gerekse eğitilmiş personeli açısından yeterlidir. Ermenilerin yüksek emellerine yeterince anlayışlı görünmemekle birlikte yönetimi güvenlik ve adalet sağlayacaktır.
7. Ülkemiz her halde ordu ve deniz gücünü sayıca da geliştirmesini gerektiren pek çok mali külfet yüklenecektir. Tehlikeli ve mikroplu hastalıkların yaygın olduğu bir bölgede birçok Amerikalı görev yapacaktır. Demiryollarının da yapımı çok zor olacak, karşılığının alınması ise yıllar sürecektir. Hükümet garantisi olmazsa Demiryolları için gerekli sermaye bölgeye gidemez. Rusya ve Romanya ile ticaret ümidiyle harçayacağımız güç ve para bize kendimize yakın ölkelerle ticaret yaparsak çok daha büyük karşılıklar getirecektir. Yakınlık ve rekabet bizim şimdi dost olduğumuz ölkelerle rakip olmamıza ön ayak olacak aramızın açılması olasılığını doğuracaktır.

8. Enerji ve canlılığımızla hem içişlerimizde hem de güney ve batımızdaki topraklarda yeni sahalar bulabiliriz. Ortadoğu'ya karışmak bizim Atlantik'te belirebilecek kuvvetlere karşı sahip olduğumuz stratejik avantajlardan yoksun bırakacaktır. Adillik konusundaki ünümüz zedelenecektir. Böylesine uzak yerden manda kontrolü güç veya olanaksız olacaktır. Ayrıca Dünya sorunları konusunda daha fazla eğitime ne gereksinimimiz ne de isteğimiz vardır.
9. Büyük devletlerin herhangi birisi de barış ve adalet kurabilir.
10. Amerika kıtasındaki ve uzak doğudaki çıkarlarımız için saklanması gereken kuvvetimiz harcanacaktır. İstanbul'la bağlantımız büyük devletlerin deniz kuvvetlerinin hizmetinde olacaktır.
11. Bu örgütlere gerek savaş sırasında gerek katliamlarda Türkler bile saygı göstermişlerdir. Dolayısıyla öteki mandacı devletler de gösterecektir.
12. Barış konferansı Türkiye'yi manda altına girmesi olanağının bulunduğu konusunda uyarmıştır. Milletler Cemiyetinin burada değerini yitirmiş bir hükümetin yönetiminin süregelmesini hoş görmeyeceği kesindir.
13. Amerikanın birinci derecede görevi kendi milletlerine ve komşularınadır. Ülkemiz bu maceraya karışırca en azından bir nesil bu işle ilgili olacaktır. Maliyeti konusunda da Türk ve Transkafkasya vergilerini karşılayabilecek kadar bir meblağı kongre en azından ilk beş yıl için göndermeye hazırlıklı olmalıdır.¹⁴⁴

Heyet raporunda Ermenistan mandası için 5 yılda toplam 756.014.000 Dolar harcanacağını belirlemiştir.¹⁴⁵ Heyetin görevlerinden biri de Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan'ın kurulabilirliğini araştırmaktır. Heyetin

¹⁴⁴ A.g.e. s. 137-141

¹⁴⁵ A.g.e. s. 143

vardığı sonuç bölgede Ermeni çoğunluğunun olmadığıydı. Burada bir Ermeni devleti kurulursa göçmüş olanlar geri dönseler dahi çoğunluk oluşturmayacaklardı. Bağımsız bir Ermenistan kurulursa Türk çoğunluğa Ermeni azınlığı hakim olacaktı. Ayrıca buralarda iki kavim birlikte yaşayacak dolayısıyla da sorunlar tükenmeyecekti. Ayrıca Ermenistan sınırlarının Karadeniz'den Akdeniz'e kadar olan kısmında Amerika büyük ölçüde asker bulundurmak zorunda kalacaktır. Heyet incelemeleri sonucunda Ermenilere karşı bir soykırım veya buna hazırlık görmemişti. Türklerin Ermenilere saldırıya hazırlandıklarına ilişkin en ufak bir ip ucuna rastlanmamıştı. Erzurum'un Türk Selçuk mimarisi özelliği taşıdığı belirtilmekte mezarlıklardaki Türk ve Müslümanlara ait kısımların çokluğu bölgede Türk çoğunluğuna bir delil olarak sunulmaktaydı. Heyette Türklerin de Ermeniler tarafından pek çok kötü davranışlarla karşılaştığı inancı da kesinleşmişti. Türklerin daha çok korunması gerektiği çünkü haksızlığa uğradıklarını düşünen Ermenilerin fırsat bulurlarsa Türklere karşı eylemlere geçebilecekleri vurgulanmaktaydı. Harbord Anadolu'yu da içine alan tek bir manda önermekteydi. Adil bir plebisit yapılırsa, halkın mandater devlet olarak Amerika'yı tercih edeceğini savunuyordu.¹⁴⁶

General Harbord'un hazırladığı rapor dışında heyet üyelerinden Tuğgeneral George van Horn Moseley'in hazırlamış olduğu, "Ermenistan Mandaterliği" başlığını taşıyan bir rapor daha vardır. 19 Ekim 1919 tarihlidir. Raporda bölgede Ermeni çoğunluğunun bulunmadığına değinildikten sonra Türkiye'nin askeri durumu anlatılmaktadır. Bab-ı Âlî'nin gerçeklikten uzak yönetimin derhal dikkati çektiği, özellikle Anadolu'da işgallerle başlayan ve gitgide kuvvetlenen Milliyetçe hareketi görmezlikten gelmenin yanlış olacağı vurgulanmaktadır. Mustafa Kemal'in silah bırakışma hükümlerini hiçe sayarak askere silahlarını bırakmama emri verdiği söylenmektedir. Ama bölgede Ermenilere karşı herhangi bir hareketin olmadığı da açıklanmaktadır.¹⁴⁷

¹⁴⁶ A.g.e. s. 143-145

¹⁴⁷ Seçil AKGÜN, "Ana Hatlarıyla General Moseley Raporu: Türkiye'deki Amerikan Mandası" Belleten, c.48, s. 189, Ocak-Nisan 1984'den ayrı basım, Ankara, 1985, s. 98-100

Moseley görüştüğü Mustafa Kemal ve arkadaşlarını tehlikeli kişiler olarak anlatmaktadır. General raporunda şöyle demektedir. *"Mustafa Kemal ve yardımcıları Rauf ve Rustin (Seçil Akgün, bu kişinin Refet bey olabileceğini söylese de Harbord Mustafa Kemal görüşmesine Refet bey katılmamıştır. Bizce bahsedilen kişi, eski Washington büyükelçimiz Rüstem bey'dir.) beyler tehlikeli kimselerdir. İlk ikisi kuvvetli kişilikler diğeri ise zayıftır. Bu üçü de kendilerini Türk halkı ve yabancı gözlemcilerle bütünleştirmek için mutlaka her şeyi yapacaklardır. Fakat bu kimselere yetki verilirse inancım odur ki bu kuvvetleri istismar edecekler ve amansız yöneticiler olacaklardır."*¹⁴⁸

Anlaşıldığı üzere Moseley Milli Mücadeleyi ve Milli Mücadelecileri Harbord kadar anlayamamış, hatta yanlış anlamıştır. Oysaki Harbord, Mustafa Kemal'den basit bir maceraperest değil, başarısını kanıtlamış iyi bir askeri lider diye söz etmekteydi.¹⁴⁹ Moseley raporunda milliyetçi hareketin herhangi bir siyasal parti olmayıp, ülkenin bütünlüğünü korumayı hedeflediğini bu kadarının bilimsel, endüstrisel ekonomik yardım kabul etmeğe hazır olup egemenlik ve bağımsızlıktan ödün vermediği, vermeyi asla düşünmediklerini söylüyordu.¹⁵⁰

¹⁴⁸ A.g.e. s. 100 - 101

¹⁴⁹ A.g.e. s. 97

¹⁵⁰ A.g.e. s. 97

G) MANDA MESELESİNİN SONU

Mondros Mütarekesinden sonra işgallerin başlaması ve barış konferansında Osmanlı Devletinin parçalayacak kararların alınacağı haberlerinin yayılması, Türk insanının bir kısmını Amerikan mandası ister hale getirmişti. Mandacılar daha çok ümitsiz yorgun kişilerdir. Daha önce de üzerinde durduğumuz gibi onları Amerikan taraftarlığına yöneltten şey parçalanma korkusundan çok ülkenin içerisinde bulunduğu maddi zorluklar ve perişanlık olmuştur. Türk insanını etkileyen diğer bir konu da Wilson Prensipleri olmuştur.

General Harbord İstanbul'u Ekim'de terkettikten sonra, yavaş yavaş manda taraftarlarının propagandaları azaldı. Kasım 1919'de yani Wilson prensipleri Cemiyeti'nin kurulduğu zamandan tam bir yıl geçtikten sonra bu cereyan eski hızını ve ehemmiyetini kaybetmiş ve çok geçmeden adı anılmaz olmuştur.¹⁵¹ Bizce bunun iki nedeni vardı. Birincisi yavaş yavaş, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'de manda kabul etmesinin zorluklarının anlaşılmasıdır. Amerika'nın mandayı reddettiği konusunda haberler basında çıkmaya başlamıştır. 25 Kasım'da Tasvir-i Efkar "Amerika Mandayı reddetti mi?" başlıklı makalesinde Amerikan senatosunun mandayı reddettiği konusunda haberlerin ulaştığı ama bunun kesinleşmediği anlatılıyordu.¹⁵² Amerika kamuoyunda artık mandaya karşı özellikle Ermeni propagandalarına karşı bıkkınlık vardı. New York Heral gazetesi 13 Aralık'ta Amerika'nın Türkiye'de bir Ermenistan mandası kabul etmeyeceğini bildiriyordu.¹⁵³ Elbette bu durumda Amerikan Senatosu'nun Milletler Cemiyeti Paktını ve Versay Antlaşması'nı reddetmesi de etkili olmuştur. Senato, bu paktı ve anlaşmayı Kasım 1919, Ocak ve Mart 1920 olmak üzere üç defa reddetmiştir.¹⁵⁴ Amerika mandası meselesinin unutulmasının ya da etkisini kaybetmesinin bir diğer sebebi ve en önemlisi de Mustafa Kemal ile Milli Mücadelenin rolüdür.

¹⁵¹ Mine EROL, a.g.e., s. 101

¹⁵² Kadir KASALAK, a.g.e., s. 150

¹⁵³ A.g.e., s. 150

¹⁵⁴ Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", s. 70

Mustafa Kemal'in mandaya karşı olan tutumu etrafındakileri etkilemiştir. Mustafa Kemal hiçbir zaman mandayı kabul etmemiş, iç ve dış hakimiyetimize dokunulmaması şartı ile yardımı kabul etmiştir ki bu durumun da uzaktan yakından manda ile alakası yoktur. O, "ya İstiklal ya ölüm" parolasını kendisine hedef olarak seçmiştir. Nutuk'da kendisi bu konuda şöyle söylüyor. *"Esas Türk Milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas ancak istiklali tamme malikiyle temin olunabilir. Ne kadar zengin müreffeh olursa olsun istiklalden mahrum bir millet beşeriyeti mütemeddime muvacehesinde uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye kesbi liyakat edemez. Cenabi bir devletin himaye ve sahabetini kabul etmek insanlık evsafından mahrumiyet cüzü meskeret itiraftan başka bir şey değildir. Filhakike bu dereceye düşmemiş olanların isteyerek başlarına bir ecnebi efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez. Halbuki Türk'ün haysiyet ve izzetinefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evladır. Binaenaleyh ya istiklal ya ölüm! İşte halası hakiki isteyenlerin parolası bu olacaktı. Bir an için, bu kararın tatbikatında ademi muvaffakiyete duçar olunacağı farz edelim. Ne olacaktır Esaret! Peki efendim. Diğer kararlara mutavaat halinde netice bunun aynı değil miydi?"*¹⁵⁵

Amerika mandasını savunanlar onun kararlılığından etkilenererek ve Kuvva-yi Milliye'nin etkinliğini fark ederek Milli Mücadeleye inanmışlar ve bir çoğu Mustafa Kemal'in yanı başında savaşmıştır. Manda taraftarlarının en başında gelen liderlerinden biri olan Halide Edip, onbaşı rütbesiyle Milli Mücadele'ye katılmıştır.¹⁵⁶

Manda meselesini tamamen ortadan kaldıran olay ise Amirikan Senatosu'nun Ermenistan mandasını reddetmesi olmuştur. Wilson, Harbord'un raporunu Türkiye'deki olaylar kesinlik kazanıncaya kadar bekletmiş, ancak 24 Nisan 1920'de yani TBMM'nin açılışından bir gün sonra

¹⁵⁵ Mustafa Kemal ATATÜRK, a.g.e., s. 13

¹⁵⁶ Mine EROL, a.g.e., s. 103

raporu senatoya bir bildiriyle sunmuştur. Bildiri de Ermeni halkına yapılan katliamın kanıtlandığı, Amerikan halkının Ermenilere yardım edilmesini istediği savunuluyordu.¹⁵⁷ Ama Amerikan Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson'un bir buçuk yıldır üzerinde uğraştığı Ermenistan mandası isteği gerçekleşmedi. Çünkü 24 Mayıs 1920'de Amerika Senatosu 52'ye karşı 23 oyla Ermenistan mandasını reddetti.¹⁵⁸ Böylece zaten Türkiye'de yavaş yavaş ortadan kalkan Amerikan mandası meselesi, tamamen ortadan kalkmış oldu.

¹⁵⁷ Seçil AKGÜN, a.g.e. s. 154 - 155

¹⁵⁸ A.g.e., s.158

III.BÖLÜM

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ İLE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Mondros Mütarekesi'nden sonra Türkiye'de görevlendirilen ilk ABD temsilcisi Lewis Heck oldu. Heck Aralık 1918'de İstanbul'da göreve başladı. Bu diplomattan sonra yine Aralık 1918'de Tuğamiral Mark Lambert Bristol İstanbul'a atandı. Amerika'nın Doğu Akdeniz Donanması Komutanı olan Bristol 12 Ağustos 1919'da Amerika'nın İstanbul'daki yüksek komiseri olarak görevlendirildi. Bristol 1927 yılına kadar Türkiye'deki en yetkili Amerikan temsilcisi olarak kaldı. Ayrıca Heck'in yerine G. Bie Ravndal isminde yeni bir diplomat atandı. ¹ Amiral Bristol, Türk hükümeti olarak yalnız İstanbul Hükümeti'ni tanıyordu. TBMM kurulduktan sonra da İstanbul Hükümetini tanımaya devam etti. Bu, Amerika'nın Anadolu'daki milli mücadele ile ilgilenmediği anlamına gelmemektedir. Daha TBMM açılmadan Mustafa Kemal'in Anadolu'daki faaliyetleri hakkında bilgiler Washington'a ulaşmaya başlamıştı. Mustafa Kemal'in Anadolu'daki çabalarıyla ilgili ilk telgraf 1 Temmuz 1919'da Washington'a gönderildi. Bu telgraf Ravndal'ın imzasını taşıyordu. Telgrafta şöyle deniliyordu. "Güvenilir kaynaklardan belirtildiğine göre, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey, etraflarına bir ordu alarak, Amasya'da askeri bir hükümeti kurmuşlardır. Padişaha bağlıdırlar ama onun dışında bugünkü Türkiye Hükümetini tanımıyorlar. Yunan sızmasına karşı savaştıklarını belirtiyorlar. İkisi de Türkler arasında tanınmış kişilerdir. İlki Çanakkale'de komutan olarak ün yapmıştır. Rauf Bey ise Balkan Savaşında Hamidiye Zırhlısını yönetmiştir. Bu gelişmeye karşı hükümetin durumu zayıf gözüküyor."² Bu telgraf gösteriyor ki daha Temmuz 1919'da Amerika,

¹ Bilal N. ŞİMSİR, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği (1920-1927)" s. 278

² Orhan DURU, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, İstanbul, 2001, s. 25-26

temsilcileri Anadolu hareketi karşısında İstanbul Hükümetinin zayıf durumda olduğunu fark etmişlerdi.

Özellikle Amiral Bristol, Türkiye'ye geldikten sonra Milli Mücadele'nin galip geleceğine ve Ankara Hükümetinin Türkiye'deki tek hakim olduğuna inanmıştır. Gerçi, Bristol'de göreve başladığı ilk zamanlarda Ermeni propagandasının etkisindeydi. Hatta 1919 Ağustosunda Amerika'da bir süre yaşamış olan Süreyya Sami (Berkem) Bey kendisini ziyaret edince Türklerin ellerinde Ermenilerin kanı olduğu gerekçesiyle onunla tokalaşmamıştı.³ Daha sonra Bristol, tek taraflı olmaktan vazgeçmiş ve ülkedeki gerçekleri görmeye başlamıştır. Bristol, bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasını imkansızlığını görmüştü. Bir telgrafında Bristol "Türkiye'de bağımsız Ermenistan fikrini kabul etmediğim için Ermeni propagandistleri Türk dostu olduğumu söylüyor." diyordu.⁴ Amiralin bu çizgisi Türkiye'deki Amerikan misyoneler tarafından eleştiriliyordu. Bristol, misyonerlerin tıp ve eğitim alanında yaptıkları hizmeti takdir ederken, dini faaliyetleri ile Müslüman halk arasında şüphe ve düşmanlık yarattığına inanmıştır. Bristol, sürekli olarak Amerikalılara politikaya bulaşmamalarını tavsiye etti. İşadamları bu isteğe uyarken, misyonerler özellikle Ermeniler safında politik mücadeleye girmekten çekinmiyorlardı. Bağımsız Ermenistan fikrine karşı çıkan Bristol, bu sebeple misyonerlerin düşmanlığını kazanmış ve misyonerler ile onların etkiledikleri bazı politikacılar onu görevden aldirmek için yoğun çalışmalar yapmışlardır. Fakat istediklerini elde edememişlerdir.⁵

Amerika'nın Anadolu'yla ilişkisini gösteren ilk haber, 1920 Kasım başında, Samsun'dan gelmiştir. 4 Kasım'da Samsun Mutasarrıf Vekili İsmail Bey, Ankara'ya gönderdiği telgrafta, Samsun'da bir Amerikan mümessilin olduğunu bildiriyordu. İsmail Bey şöyle diyordu: "...bunların mahiyeti

³ Süreyya Sami BERKEM, *Unutulmuş Günler*, İstanbul, 1960, s. 72-73

⁴ Dinç YAYLALIER, "Türk-Amerikan İlişkilerinde Amiral Mark Bristol'un Rolü. 1919 – 1927", *Türk Yurdu*, S. 25, Ocak 1998, s. 39

resmiyeleri tahkik edildiğinde kendilerinden haiz oldukları sıfatı resmiyeyi müsbet evrak-ı resmiyeyi talep ettim. Bervechi ati cevap ita ettiler. Amerikan Konsolosu İskenderiye’de iken Kanunusani 1920 tarihinde Washington Hükümetinden almış olduğu bervechi ati şifreli telgraf üzerine Samsun’a geldiğini beyan etmiştir. Türkiye’ye mensup Konsolos olarak İstanbul tarihiyle Türkiye’de Samsun’a hareket ediniz.” İçişleri Bakanlığı bu telgrafı, Dışişleri’ne bildirdi. Haber Dışişleri’nin canını sıktı. Bir Amerikan Konsolosu Türkiye’nin bir yerine sessizce gelip yerleşebiliyor ve Ankara’nın bundan zamanında haberi olmuyordu. Bu kişiler görevlerine başlamak için yalnızken hükümetlerinden ya da üstlerinden aldıkları buyrukları yeterli görüyorlardı. Bu, Ankara hükümetini yok saymak gibi bir davranıştı. Bu durum, Sevr Antlaşmasının imzalanmasından sonra gerçekleşiyordu. Bu antlaşmanın imzalanmasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu topraklarında eskiden görevli olan yabancılar yeniden görevleri başına dönüyorlardı. Bu antlaşmayı reddetmiş olan Ankara hükümeti bu kişileri topraklarına kabul edemezdi. Görevlerine başlamalarına izin vermek demek TBMM’nin dolaylı biçimde Sevr Antlaşmasını kabul etmesi demektir. Dışişleri bu fikrini İçişlerine bildirdi. Dışişleri ayrıca yerel makamların tutumlarını da eleştiriyordu. Samsun Mutasarrıf Vekili resmen görevli olduklarını anladıktan sonra bu kişilerle ilişki kurmakta sakınca görmüyordu. Bu da TBMM’nin siyasetini tam olarak anlayamamış olduğunu gösteriyordu. Dışişleri bu bilinçsiz, kayıtsız ve gevşek Türk görevlilerini toptan uyarmayı gerekli görmüştü. İçişleri de hemen bütün vilayetlere ve bağımsız livalara bir genelge göndererek itilaf devleti ve Amerika temsilcileriyle hiçbir ilişki kurulmamasını, kurulmuş olan ilişkilerin de hemen kesilmesini istedi. Böylece Ankara Hükümeti ile dolaylı biçimde usulsüz olarak ilişki kurmak yolundaki bu ilk Amerikan denemesi engellenmiş oldu.⁶

⁵ A.g.m., s. 39

⁶ Bilal N. ŞİMSİR, “Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Muhtar Bey’in Washington Büyükelçiliği (1920-1927)”, s. 279 - 282

Bu ilk teşebbüsün ardından ikinci teşebbüs de Amerika'dan geldi. 26 Kasım 1920 günü Samsun limanına bir Amerikan torpidosu ulaştı. Gemi komutanı, Mutasarrıf İbrahim Ethem Bey'le görüştü ve Amiral Bristol tarafından gönderildiğini bildirdi. Samsun'daki Amerikan temsilcisinin yarı resmi sıfatla görev yapmasına müsaade edilip edilemeyeceğini soruyordu. Mutasarrıf, Ankara'nın isteğine uygun olarak cevap verdi. Gemi komutanı Mutasarrıf ile ikinci bir görüşme talebinde bulundu. Bu talep kabul edildi. Mutasarrıf bu görüşmeyi Ankara'ya şöyle rapor etti: "Ricası üzerine bugün (30 Kasım) tekrar ziyareti kabul edilen mumaileyh:

1. Amiral Bristol'ün Türk muhribi olduğu ve Amerikalılardan hiçbir ferдин propagandasına... katiyyen rıza ve müvafakatlari bulunmadığı ve hilafı harekette bulunduğuna muttali olacağı her Amerikalıyı bir dakika dahi Anadolu'da tutmayıp şiddetle tecziyesine itina edilmesi,
2. Fimabad Türk muhibbi olmayan hiçbir Amerikalının Anadolu'ya gönderilmeyeceğini
3. Burada ve Anadolu'da sefirin (Bristol'ün) bu arzusunu hilafına harekette bulunmuş olanlara karşı derhal ihraç ve tecziye edilmek üzere isimlerinin bildirilmesini ve
4. Evvelce Şark-ı Karib Heyeti Müdürü Miralay Combs zamanında da postadan bazı muzır mektuplar çıkmış ise de bunda Combs'un dahli ve alakası olmayıp ankasden bazı kesen tarafından gönderildiğini kendisinden izahat alındığını
5. Torpidonun münhasıran Hükümeti mahalliye ile Amerikalılar arasında da tahaddüs edebilecek her türlü müşkülâtı izalede Hükümeti mahalliye

müzaharet için Samsun limanında kalmakta bulunduğunu ve başka hiçbir maksat olmadığına itimat buyurulmasını istiyordu.⁷

Bu torpidoyu, Samsun'a Bristol göndermişti. Yani, Amerikan yüksek komiseri Ankara'ya dostluk elini uzatıyordu. Bristol'ün Ankara Hükümeti ile yakınlaşmaya çalışmasının sebebi elbette ki Amerika'nın Türkiye'deki çıkarlarını korumak istemesidir. Savaş yıllarında bile ticari ilişkiler devam etmiştir.

Amerika'nın Anadolu'daki milliyetçi hareket karşısında bazı şüpheleri vardı. Bunlar, bu hareketin ittihat ve Terakki'nin bir devamı ve Bolşevizm yanlısı olabileceği konusunda idi. Milliyetçiler de Amerika'nın misyoner okullarına şüphe ile bakıyorlardı. Bristol, Milli Mücadele'nin başarılı olabileceğini, Ankara hükümetinin Anadolu'daki tek hakim olduğunu, en baştan beri biliyor ve hükümetini buna ikna etmeye çalışıyordu. Ayrıca Bristol, Milli Mücadele'nin "İttihat ve Terakki'nin devamı ve Bolşevizm yanlısı olmadığına da inanıyordu. Ekim 1919'da Ermeni ve Yunan kilise liderleri Bristol'e sundukları iddialarında Enver, Talat ve Cemal taraftarlarının şimdi Kemalistler safında mücadele verdiğini, iki hareket arasında ideolojik bağlar olduğunu söylüyorlardı. Heyet Hristiyanların durumunun harp sonrasında daha iyileştiğini kabul etmekle beraber mevcut sessizliği "fırtına kopmadan önceki durgunluğa" benzetiyordu. Bristol o anda heyetin bu iddialarını sempati ile dinlemiş iken aynı yılın Aralık ayında Milli Mücadeleciler konusunda kesin kararını vermişti. Amiral şöyle diyordu: *"Batı ülkelerinin işgali Türkleri bir araya getiriyor. Bence milliyetçi hareket Türkiye için son derece olumlu bir gelişme... İç Anadolu'da şimdi sakinlik var. Milliyetçi hareketin başında iyi insanlar var. Hükümetleri de iyi."*⁸ Bristol Milliyetçilerin İttihat ve Terakki'nin bir devamı olmadığına Ankara Hükümetinin Genç Türkler gibi macera peşinde koşmayıp kendi bağımsız milli devletini kurmak

⁷ A.g.m., s. 282-283

⁸ Dinç YAYLALIER, "Amerika'nın Türkiye'de Politika Oluşturma Süreci 1919-1923 II", *Türk Yurdu*, S.134, Ekim 1998, s.166

istediklerine inanmıştı. Mustafa Kemal'in 12 Ocak 1920'de Yeni Gün'de yayınlanmış olan konuşmasını tercüme ettirip, Washington'a yolladı. Mustafa Kemal bu konuşmasında paniğe kapılan Damat Ferit Paşa hükümetinin kendilerini İttihatçı ve Bolşevik sempatzanı ilan ettiğini söyleyip her iki ideolojiyi kesinlikle reddettiklerini söylüyordu. 1921 Martında Bristol, İttihatçılık iddiaları konusunda Washington'a tekrar bilgi verdi. "İngiliz ve Amerikan basınının iddia ettiği gibi Kemalistler ve Genç Türkler arasında bir ilişki yok. Anadolu'da toplanan halkın tek isteği var. Yunanlıları ülkeden çıkarmak." diyordu.⁹ Amiral Bristol 2 Eylül 1920 tarihinde Washington'a gönderdiği yazısında Mustafa Kemal ve Milli Mücadeleyi haklı buluyor, bunun yanında Yunan işgallerini ve Sevr Antlaşmasını haksız buluyordu. Aynı yazısında Amiral milliyetçilerin Bolşevik olduğu iddiaları hakkında da bilgi veriyor ve şöyle diyordu: "...Büyük Britanya ile Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı birlikte giriştikleri hareket, bugün bu ülkeye anarşi koşullarını getirmiştir. Bugünkü durumda, Türkler Bolşevik yardımını aramaya mahkum edilmiştir. Elde edebildiğim bilgiye göre, Türkler Bolşevikliğe sempati beslemiyor, Bolşeviklere katılmak istemiyorlar, ancak Yunan ve Avrupa saldırganlığına karşı kendilerini korumak için son çare olarak Bolşevik yardımını arıyorlar. Bolşeviklik, Türkiye'de yayılırsa sanıyorum bunun suçluları başta Büyük Britanya ile Yunanistan daha az derecede Fransa ve İtalya olacaktır."¹⁰ Bristol yine bu yazısında, Yunan işgalinin yanlışlığını, bu işgalin Wilson Prensiplerine aykırılığını şu sözleri ile vurguluyordu. "... Türkiye'yi ve Türk halkını bilen herkesin genel inancı odur ki, barış getirmek için bir anlaşmayı uygulama görevini Türkiye'de Yunanlılara vermek izlenebilecek en kötü politikadır. Türkler ancak tamamen fethedilirlerse Yunanlılara boyun eğerler. Öyleyse Yunan işgali, işgalden öte, ancak bir fetih sayılabilir. Bunun ise Amerika'nın Büyük Savaş'a katılması ilkelerine tamamen ters düştüğünü belirtmek isterim. Başkan Wilson'un 14 ilkesine de aykırıdır."¹¹ Bristol, Sevr konusundaki fikirlerini de şöyle anlatıyordu: "... barış imzalanmış olmakla

⁹ a.g.m., s. 166-167

¹⁰ Orhan DURU, a.g.e. s. 101

¹¹ a.g.e. s. 101-102

*beraber, bu barışı yürürlüğe koymak için Yunanlılarla Müttefiklerin işbirliği gerekecektir. Bu kuvvetler ise Türkiye'yi ancak fethederek boyun eğdirebilirler. Sorun şudur: Bu barış mıdır? Savaş mı? Gerçekten bir barış anlaşması görüşülmüş müdür?*¹²

Amerikalıların Milliyetçiler hakkındaki diğer şüpheleri de azınlıklar özellikle Ermeniler konusunda idi. Daha önce de söylediğimiz gibi Amiral Bristol, Türkiye'de bir Ermeni Devletinin kurulmasının imkansızlığını görmüştü. Kurtuluş Savaşı yılları boyunca da Ankara Hükümeti'nin azınlıklar konusundaki çabalarını fark etmişti. Ocak 1922'de Bristol, Ankara Temsilcisi Hamid Bey ile İstanbul'da özel bir görüşme yaptı. Amiral, Fransızların Adana'dan çekilmesiyle milliyetçilerin en kısa zamanda bölgede kanun hakimiyeti kurup, Müslüman-Hristiyan bütün vatandaşların can güvenliğinin sağlanmasını temenni etti. Aksi durum Türkiye aleyhinde üretilen haberleri körüklemeye yardım edecekti. Hamid Bey ayırım yapmadan herkesin hakkını koruyacaklarını vurguladı. Aynı yılın Şubat ayında Amiral ile Ankara Hükümetinin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey arasında yapılan toplantıda, Yusuf Kemal Bey, Ankara'nın Amerika'nın teknik ve mali yardımına ihtiyacı olduğunu söyleyince, Bristol, Amerikan kamuoyunun azınlıkların güvencesi konusunda ciddi endişesi olduğunu böyle bir ortamda Washington'un yardım konusunu ele alamayacağını bildirdi. Son günlerde Samsun'da sürülen Yunanlılar ve Merzifon Kolejinde azınlıkları hedef alan olaylar kamuoyunu endişelendirmişti. Yusuf Kemal Samsun'dan sadece Pontus Cumhuriyeti kurmak isteyen Yunan çetelere yardım edenlerin sürüldüğünü anlattı. Bristol, Ankara'nın Adana bölgesinde sağladığı barışın diğer şehirlerde de kurulmasını temenni ettiklerini belirtince Yusuf Kemal İçişleri Bakanı Fethi Bey'in bu amaçla Anadolu'yu dolaştığını haber verdi. Amiral bu girişimi çok olumlu bir hareket olarak niteledi.¹³

¹² a.g.e., s. 102

¹³ Dinç YAYLALIER, "Amerika'nın Türkiye'de Politika Oluşturma Süreci 1919. 1923 II", s. 165

1922 sonbaharında Bristol'ün yardımcılarında Robert Imbrie azınlıkların durumunu incelemek için Anadolu'ya geçti. Dolaştığı şehirlerde Hristiyanları hedef alan bir politikaya rastlamayan Imbrie, Ankara ile Ermeni ve Yunanlılar arasında hakim olan havaya da değindi. Ankara güvenlik nedeni ile bu gruplara seyahat sınırlaması koyarken, azınlıklar bu konuda işbirliğine yaklaşmıyordu. Gözlemci bu durumun yarattığı sürtüşmenin Ankara tarafından büyütülmeden olgunluk ile çözümlenmesini temenni etti.¹⁴

Levan Maraşlıyan kitabında Türk tarihçilerin iddia ettikleri gibi, Amiral Bristol'ün Ermeni iddialarına karşı çıkmadığını, Türk dostu olmadığını ve Türk-Ermeni ilişkilerindeki sorunlar konusunda Türkleri suçladığını iddia ediyor. Buna delil olarak da Amiral'in Türkiye'ye geldikten bir iki ay sonra yani Şubat 1919'da Tasvir-i Efkar gazetesine verdiği demeci gösteriyordu. Gazeteci, Bristol'e Türkler hakkındaki görüşlerini sormuş Amiral ise kaçamak cevap vermişti. Bristol, *"Milletler hakkında çabucak bir kanaat ifade etmek doğru olmaz. Prensipde bir milletle daima iyi ve kötü unsurlar vardır. Bu suali bana iyi bir cevap olma niyetiyle tevci ettiğinizi ama ben ne söyleyeceğimi hakikaten bilmiyorum. Zannedirim ki, sualinize cevaben, bu hususu başka bir zamana bırakmak daha iyi olacak. Ama dünya kamuoyunda kötü bir itibarınız var. Filvaki Ermeni katliamları temizlenmesi zor bir ayıp olarak tezahür etti. Böyle şeyler yapmamanız lazımdı, evet, bunu yapmamalıydınız. İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından tehcirle ilgili olarak verilen yazılı emirlere bakmak gerekiyor. Bulunamadıklarını söylemeyin, çünkü dünyada sonuna kadar gizli kalmış hiçbir vesika yoktur... Her halükarda şimdi üzerinizdeki lekeyi silmeniz lazım"*¹⁵ Amiral'in bu sözlerini dikkate alırken unutulmaması gereken bir konu vardır. Bu da bu sözlerin Amiral'in Türkiye'ye gelişinden hemen sonra, yani gerçeklere tamamıyla vakıf olmadan söylenmiş olduğudur. Bizce Amiral Bristol, bu konuda tarafsızlığını korumuştur. Türklere karşı Yunanlılar, Ermeniler ve İtilaf Devletlerince yapılan vahşet olaylarını da

¹⁴ a.g.e., s. 166

¹⁵ Levon MARAŞLIYAN, *Ermeni Sorumu ve Türk-Amerikan İlişkileri 1919-1923*, İstanbul, 2000, s.16-17

her zaman açık ve net olarak değerlendirmesi ve Washington'a bildirmesi de bunu kanıtlamaktadır. 22 Temmuz 1921'de Bristol Yunan Patriği ile bir toplantı yaptı. Patrik Karadeniz'den çok sayıda Yunanlı'nın Kemalistler tarafından İç Anadolu'ya sürüldüğünü, tedbir alınmadığı takdirde vatandaşlarının 1915'de Ermenilerin öldürüldüğü gibi öldürüleceğini iddia etti. Amiral aldığı raporlara göre Marmara bölgesinde Yunanlıların pek çok Türk'ü öldürüp köyleri yaktığını söyleyince, Patrik yüzyıllar boyunca Türklerin Yunanlıları katlettiğini, birkaç yüz Türk'ün öldürülmesinin buna kıyasla önemli bir olay olmadığını savundu. Bunun üzerine Bristol, "beş kuruş da beş dolarda çalmak aynı ölçüde kötüdür" diye cevap vererek, ırk imhasında rakamların mazeret olarak kullanılmasının yanlış olduğunu vurguladı. Yunan Patriği Bristol'den Washington'u Türklerin yaptıkları cinayetler konusunda bilgilendirmesini isteyince Amiral hem Türk hem de Yunan suçlarından bilgi verdiğini söyledi.¹⁶ Amiral dediğini yapmış, birçok sefer Yunan işgalinin haksızlığı ve Yunanlıların yaptıkları mezalim konusunda Washington'u uyarmıştır. Aynı şekilde, Ermenilerin yaptıkları katliamları da bildirmiştir. Örneğin Fransızların Maraş'ı işgalleri esnasında ortaya çıkan olaylar konusunda Dışişleri Bakanlığı bilgilendirilmiş ve Bristol yazdığı raporlarında bölgedeki olaylardan Fransızların ve onların yanında yer alan Ermenilerin sorumlu olduğunu söylemiştir.¹⁷

Amiral Bristol'ün, Ankara Hükümeti nezdinde yaptığı girişimler hep açık kapı ilkesinin devamını sağlamak amacıyla yapılmıştır. Kasım 1920'de Samsun'da yapılan girişimden sonra 6 Aralık 1920'de yine Samsun'da bir girişim daha gerçekleştirildi. Bu sefer Amiral'in Kurmay Başkanı Samsun'a geldi ve Mutasarrıfla görüştü. Mutasarrıf İbrahim Ethem Bey bu görüşmeyi bir telgrafla Ankara'ya bildirdi. Buna göre Bristol, Anadolu'daki Amerikan çıkarları bakımından kaygılıydı. Güvence üstüne güvence veriyordu. Anadolu'daki Amerikalıların siyasete karışmayacaklarını karışırlarsa cezalandırılacaklarını, olay çıkarmayacaklarını, Ankara hükümetinin

¹⁶ Dinç YAYLALIER, "Türk Amerikan İlişkilerinde Amiral Mark Bristol'ün Rolü 1919-1927", s. 39

¹⁷ Orhan DURU, a.g.e., s. 73-76

kararlarına uyacaklarını bildiriyordu. Bristol'e göre Amerika Türkiye ile savaşmamıştır. Şimdi de savaş halinde değildir. İngiltere, Fransa, İtalya ile bir tutulmamalıdır. Sevr Antlaşmasını imzalamamıştır. İtilaf Devletlerinden ayrı durmaktadır. Amiral Samsun'daki Amerikan temsilcisinin resmen tanınmasa bile bir Amerikan vatandaşı sıfatı ile orada oturmasını istemektedir.¹⁸ Bristol'ün bu girişimleri, Ankara'da Amerika'nın Ankara hükümetini tanımaya doğru adımlar attığı izlenimini doğurdu. Hatta Dışişleri Bakanlığı, karşılıklı diplomatik ilişkiler kurmayı aklından geçirmeye başladı. Maliye Bakanlığı'nın teklifi ile Antalya'da bir Amerikan temsilcisinin bulunabileceğine bunun ticaret için iyi bir girişim olacağına karar verdi. Bekir Sami Bey bu temsilcinin Samsun'da olmasını istedi ise de bunun Rumlar tarafından kullanılacağı gerekçesi ile bu istek Ankara Hükümeti tarafından reddedildi. Amerika'nın Antalya'da bir ticaret temsilcisi bulundurabileceği yolundaki Türk görüşü, Samsun kanalıyla Amiral Bristol' duyuruldu. Amiral de bunu 18 Ocak 1921'e Washington'a ilette. İki hükümet arasında ilişki kurmak amacıyla ilk adım Amerika'dan gelmiş olmasına rağmen Amerika, Ankara'nın bu önerisine uzun süre cevap vermedi. Ankara, Doğu ülkeleri ile ilişki kurduğu gibi, Amerika ile de ilişki kurabileceğini düşünmüştü. Buna neden de Bristol'ün mesajları idi. Ama sonuçta Amerika Türk önerisini karşılıksız bıraktı.¹⁹ Bunun üzerine Ankara Hükümeti Ocak 1921'de ciddi bir girişimde bulundu. Evans, bu girişimin iki ülke arasındaki ilişki kurmak amacıyla yapılan ilk girişim olduğunu, dolayısıyla da ilk adımı atan tarafın Türk tarafı olduğunu iddia etmektedir.²⁰ Evans, Ankara hükümetinin bu girişimine sebep olan ve Amerikan Yüksek Komiseri tarafından gerçekleştirilen girişleri dikkate almamıştır. Ankara'nın bu hareketi Amiral'in önerisi üzerine ortaya çıkmıştır.

Ankara Hükümeti 22 Ocak 1921 günü Samsun Mutasarrıflığına şu talimatı verdi. *"Limanda bulunan Amerikan harp sefiresi süvarisine Hükümetine iş'ar edilmek ricasiyle mevaddı atıyı tebliğ etmeniz ve mütaleatını*

¹⁸ Bilal N. ŞİMSİR, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği (1920-1927)", s. 285-287

¹⁹ A.g.e., s. 287-289

tarafımıza bildirmeniz mercudur. Evvela: Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümetinin yegane gayesi Anadolu'da sakin halkın hududunu Millisi dahilinde istiklal-i siyasi ve iktisadisini temin etmektir.

Saniyen: Dahil ve hariç memlekette bu gayenin istihsaline muhalefet edenlerden gayri hiçbir düşman tanımamaktayız.

Salisen: Cemahir-i Müttehide Hükümetiyle inkıta-i münasebettan evvel cari olan siyasi ve iktisadi münasebat-ı dostanenin iadesini arzu ederiz. Kapitülasyonların ilgasına Amerika'nın muvafakatı şart-ı aslidir. Bu ümniyenin husulünü müteakip mektup, eytamhane gibi mesailden, hasıl olan ihtilafa tabiatıyla gayet kolay bir surette hal olunabileceği gibi iktisadiyet sahasında Amerikalılarla teşrik-i mesai sayesinde her iki taraf için menaf-i azimenin temini mümkün olacaktır

Rabian: Binaenaleyh Amerika Hükümeti Misak-ı Milli hudutları dahilinde Türkiye'nin siyasi ve iktisadi istiklal-i tammini tanıyıp onunla iade-i müzasebata muvafakat ederse bizim dahi buna razı olmamız hasebiyle şerait-i anife dairesinde kat-ı münasebattan evvelki hale avdet edilmesi için hiçbir mani kalmamış olur.²¹ Ankara'nın bu girişimi onun görüşünü kesin olarak ortaya koymuş oldu. TBMM, Amerika ile ikili ilişki kurmak istiyordu. Ama bunu şartsız koşulsuz gerçekleştirmeyecekti. Ankara hükümetinin şartları vardı. Bunlar, Türk Milletinin tam bağımsızlığını ve TBMM'nin tanınması, kapitülasyonların kaldırılması şartları idi. Bu şartlar Türk tarafının vazgeçemeyeceği şartlar idi. Artık Amerika'nın cevap vermesi gerekiyordu.

Bristol, bu öneriyi 5 Şubat tarihli telgrafında Washington'a bildirdi. Amiral'e göre Türkiye'nin ortaya koyduğu istek, Amerikan çıkarları için iyi niyetlidir. Amerikan yayın organları ve yazarları, Türkiye'ye gelirlerse kendilerine hoş

²⁰ Laurence EVANS, a.g.e., s. 328

²¹ Bilal N. ŞİMSİR, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği (1920-1927)", s. 290

geldiniz denecektir. Okullar yardım göreceklendir. United Telegraph Agency ile yaptığı görüşmede Mustafa Kemal Türkiye'nin Amerika'yı özgürlük haklarının koruyucusu olarak tanıdığını söylemiştir. Bristol bütün bunların, dış görünüşlerine göre değerlendirilmemesi gerektiğini söylüyordu. Türklerin ABD'ne önerdiklerinin son ve değişmez şartlar olmadığı fikrindeydi. Bu şartlar üzerinde pazarlık edilebileceği düşünülüyordu.²² Burada anlaşılmaktadır ki Bristol Ankara hükümetinin kararlılığını bu şartlar konusunda pazarlık kabul etmeyeceğini anlamamıştır. Oysa ki Ankara hükümeti bu şartları her zaman dile getirmiş ve Lozan Antlaşması da dahil olmak üzere imzaladığı anlaşmaların tamamının temelini oluşturmuştur. Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesi için çaba sarf ettiği bir gerçek olan Bristol'un, Ankara hükümetini desteklemesi gerekirken bunu yapmamıştır. Bizce bunun sebebi kapitülasyonların kaldırılmasının açık kapı ilkesine zarar vereceğini düşünmüş olmasıdır.

Bristol 9 Şubat tarihli bu telgrafında Washington'a beklemesini öneriyordu. Amiral'e göre henüz harekete geçme zamanı değildir. Londra Konferansının sonucu beklenmelidir. Bu konferansta Ankara ve İstanbul hükümetleri ülkeyi kendilerinin temsil ettiğini iddia etmektedirler. Londra konferansından sonra da durum aynen devam ederse yani Anadolu'daki hakim güç Ankara hükümeti olursa Yüksek Kurul'un bir delegesi Hükümetin hareketlerini izlemek üzere Ankara'ya gönderilmelidir. Washington Yüksek Komiserinin görüşünü benimsedi ve Ankara'nın önerisini cevapsız bıraktı.²³ Buna rağmen Ankara her vesile ile Amerika'dan bir cevap istedi. Özellikle Samsun limanında demirli olan torpido Ankara ile Bristol arasındaki iletişimi sağlıyordu. Londra konferansı sonuçsuz kalınca Ankara bu torpido vasıtası ile Bristol'e bir mesaj daha gönderdi. Ama yine cevap alamadı.²⁴ Bu sırada Yunanlılar ikinci kez İnönü'ye saldırmak için hazırlanıyorlardı. Bristol bu saldırının sonucunu bekliyordu.

²² Laurence EVANS, a.g.e. s. 329

²³ A.g.e., s. 329

Haziran 1921'de Amerika'dan ilk hareket geldi. Yakın Doğu Yardım Örgütü'nün resmi ilgililerinden biri olan R.McDowell Ankara'ya geldi. Kendisinden, Ankara Hükümetince yapılmış olan tanınma isteği hakkında ABD'nin cevabı beklendiğini Yüksek Komiser'e iletilmesi rica edildi. McDowell Samsun'a gelince buradan Ankara'nın isteği hakkında bilgi veren bir memorandum gönderdi. McDowell, Ankara'nın isteği dışında kendi görüşlerine yer verdiği memorandum da Ankara'nın Anadolu'nun gelişmesi için Amerikan sermayesine çok istekli olduğunu bildiriyordu. Bristol, bu memorandumunu 20 Haziran'da Dışişlerine gönderdi. Aynı gün çektiği başka bir telgrafta, İstanbul ve Ankara Hükümetleri arasında hemen bir uzlaşmaya gidilemeyeceği, bu nedenle Amerika'nın Türkiye'deki ticari ve insani çıkarlarının korumak için bir delegenin Ankara'ya gönderilmesinin gerekli olduğunu bildirdi. Bu delege, rejimi tanıma bakımından hiçbir anlam taşımamalıydı. Bristol, Washington'u uyarıyor İngiliz, Fransız ve İtalyanların Ankara ile resmi olmayan ilişkiler içerisine çoktan girdiklerini söylüyor ve "Amerika Anadolu içlerinden kendini uzaklaştırılmış görmek istemiyorsa derhal harekete geçmelidir" diyordu. Dışişlerinin iki gün sonra, Bristol'e verdiği karşılık şu oldu: "Ankara'ya bir delege gönderilmesi uygun ve yerinde bulunmuştur. Ancak, bu delegenin durumu Halep ve Beyrut'takilerden bütünüyle başkadır. Bu sonuçların bulundukları ülke yöneticileriyle resmi ilişkileri vardır. Oysa durum Ankara için aynı değildir. Bu durumda, Yüksek Komiserlik resmi bir niteliği bulunmamak üzere gönderilebilecek birin adını verebilir mi?". Bir delege gönderilmesi sorunu 1921 yazındaki Yunan saldırısının karışık ve belirsiz dönemi boyunca ve Ankara Hükümetinin durumu kesinleşmediği sürece ertelendi.²⁵ Bu arada hem Ankara'nın hem de İstanbul Hükümetinin nabzını ölçmek için Bristol çalışmalarda bulunuyordu. İstanbul Hükümetinin tepkisini ölçmek için İzzet Paşa ile görüşülürken Ankara'ya da yaverlerinden birini gönderdi.²⁶

²⁴ Bilal N. ŞİMŞİR, "Türk Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği (1920-1927)", s. 292-293

²⁵ Laurence EVANS, a.g.e., s. 329,330

²⁶ Bilal N.ŞİMŞİR, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği (1920 – 1927)", s. 293

Bu arada araya Sakarya Savaşı girdi. Amerika'nın geri çekilmesi için bir sebep daha çıkmıştı. Amerika, resmi hiçbir ilişkiye girmek istemiyordu. Ama resmi görevli olmayan birçok kişi Anadolu'da ve Ankara'da dolaşıyordu. Bu kişilerin bir kısmı yardım örgütü adına gelirken bir kısmı da özel geziye çıkmış görünüyordular. Bu kişiler Ankara ile Washington arasında nasıl ilişki kurulacağını araştırıyorlardı.²⁷

Amerika, Ankara ile resmi bir ilişki kurmaktan çekinirken, fiilen savaş halinde olan Fransa, TBMM ile Ankara Antlaşmasını imzaladı. Sakarya Savaşından sonra Ankara Hükümetinin başarısı kesinleşmiş oldu. Artık Bristol, kaygılanmaya başladı. 28 Ekim 1921'de yazdığı telgrafta Fransa'nın Ankara ile bir antlaşma imzaladığını, İtalyanlar ile İngilizlerin de Milliyetçilere bir kurul göndereceklerini bildirdiklerini yazıyordu. Bristol "ABD milliyetçi hükümeti dolaylı olarak tanımış olma durumuna düşmek korkusuyla takındığı uzak durma tutumunu sürdürmekle, ekonomik fırsat kapılarını açık tutamaz. Milliyetçi hükümet ülkenin gerçek denetimini elinde bulundurmaktadır. Halkın çoğunluğunca desteklenmektedir. İtilaf Devletlerince de fiilen tanınmaktadır. ABD kendi çıkarlarını öbür devletlere verilen ekonomik ayrıcalıkları protesto etmekle kurtaramaz. Çünkü Türkler ekonomik yardıma son derece gerek duymaktadırlar." dedikten sonra, İstanbul'daki Ticaret Kurulu yardımcılarının Julian Gillespie'nin kendi delegesi olarak Ankara'ya gönderilmesini önermiştir.²⁸ Bu telgrafta Bristol, Amerika tutumunu değiştirmez ise Türkiye'de açık kapı siyasetinin tehlikeye düşeceğini bildiriyordu. Washington, Gillespie'nin gayri resmi temsilci olarak Ankara'ya gitmesini kabul etti. Ama bir Amerikan temsilcisinin Ankara'ya gönderilmesinin BMM yönetiminin Amerika tarafından tanındığı ve karşılık olarak bir Türk kurulunun da Washington'a gönderilmesine izin verileceği anlamına gelmediği BMM'ne bildirildi. Gillespie Amerika Ticaret Bakanlığı adına resmi olmayarak ticari araştırma yapmak göreviyle Ankara'ya

²⁷ A.g.e. s. 296

²⁸ Laurence EVANS, a.g.e. s. 331

gidiyordu.²⁹ Gillespie'ye verilen talimat kendisinin diplomatik yetkisi olmadığını belirtmesi, Amerikan Ticaret Bakanlığı'nın bir memuru olarak sadece ekonomik olanakları incelemek için geldiğini söylemesi yolundaydı. Gillespie, 1922 yılının Ocak ayında İnebolu üzerinden Ankara'ya geldi.³⁰ Washington, Bristol'e Gillespie'nin yetkileri konusunda talimat gönderirken bu talimat metninde "Ankara Hükümeti ile hiçbir resmi muamelede bulunmayacağı" yazılmış iken, bakan yardımcısı tarafından bu cümle çıkarılmıştır.³¹

Gillespie Mustafa Kemal, Dr. Adnan (Adıvar), Yusuf Kemal, Rauf Bey ve diğer önderlerle görüştü.³² Kendilerine Dışişleriyle hiçbir ilişkisi olmadığını, yalnız Ticaret Bakanlığının temsilcisi olduğunu açıkladı. Dostça bir kabul gördü. Gillespie, özellikle Rauf Bey ile görüşmeye özen gösterdi. Rauf Bey, kendisine Türk hükümetinin iki amacı olduğunu söyledi. Biri, savaşı başarıyla bitirmek, diğeri barış konferansında Türkiye'de bütün imtiyazların şimdi başkaları ve sözgeşi Amerikalılara ayrılmış, verilmiş olduğunu söyleyebilmekteydi. Türkiye'nin Musul üzerindeki isteğinin devam ettiğini bu bölgedeki ve Van gölü çevresindeki petrolünün işletmeciliği için Amerikan şirketlerinin tercih edildiğini bildirdi. Gillespie kırk soruluk bir liste hazırladı. Konusu, Türkiye'nin genel ekonomik durumu hakkında gelecekle ilgili umutlar ve özellikle Amerikan sanat ve meslek sahiplerine etki yapacak şartlardı.³³ Bu liste 2 Ocak 1922 günü Rauf Bey'e verildi. Evans listenin 40 sorudan meydana geldiğini söylese de Türk arşivindeki liste 24 sorudan oluşmaktadır.³⁴ Bu soruların yanıtlanması bir ay almıştır. Yanıtları düzenlemek için Bakanlar Kurulu bir toplantı yapma gereğini bile duymuştur. Bu sorular ve cevaplarından birkaçı şöyledir:

²⁹ Selahi R. SONYEL, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Ankara, 1986, s. 238

³⁰ Orhan DURU, a.g.e., s. 137

³¹ Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", s. 72

³² Selahi R. SONYEL, a.g.e., s. 238

³³ Laurence EVANS, a.g.e. s.334

³⁴ Bilal N.ŞİMŞİR, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği (1920 – 1927)", s. 299

Soru: Hükümetin Amerikan sermayesi ve işadamları konusundaki tutumu nedir?

Yanıt: BMM Hükümeti Amerikan işadamlarına karşı iyi niyet beslemektedir. Hükümet Amerikan sermayesinin bu ülkenin doğal kaynaklarını geliştirip, ekonomik yaşamını kalkındırmasını içtenlikle görmek istemektedir.

Soru: Amerikan sermayesinin Türkiye'ye yatırımı için Hükümet ne gibi temel noktaları benimsiyor? Yeni tekeli imtiyazlardan yana mıdır? Kiralama mı yoksa royalty esasına mı bağlı kalmak istiyor? Transfer esasını mı, yoksa Türk ve Amerikan sermayesinin bir şirkette birleşmesi esasını mı istiyor?

Yanıt: Hükümet Türk ve yabancı sermayenin birlikte tekeli biçimde çalışmasından yanadır. Bununla beraber bu genel tercih soruda yansıtılan öbür sermaye yatırımı biçimlerini önemlerine ve genişliklerine göre uygulanmasını engellemeyecektir.³⁵

Gillespie, Ankara'da kaldığı süre içerisinde Mustafa Kemal ile de görüştü. Mustafa Kemal, kendisini gayet kibarca kabul etmişti ve Amerikalı konuğun Ankara'ya gelişini çok iyi karşıladığını ima etmişti. Gillespie, Mustafa Kemal'den oldukça etkilenmişti.³⁶ Mustafa Kemal zaten her zaman en baştan beri Amerikalılarla işbirliğine ve onların yardımlarına çok önem vermiştir. Daha BMM açılmadan 21 Şubat 1920'de Urfa'daki Kuva-i Milliye Komutanı, Namık Bey'e gönderdiği telgrafta şöyle demiştir. *"Kuva-i Milliyemizin mücadele sahnelerinde bulunan Amerikalılar memleketimizin muazzaz misafirleri milletimizin kıymetli muhipleridir. Kendilerinin en buhranlı zamanlarda huzur ve rahatlarının temin ve hayatlarının masuniyeti hat-ı tekeffülümüzde olduğundan bu bahte icap eden tedabirin ittihazını ehemmiyetle tavsiye ederim. Amerikalılar ne zaman herhangi bir isitikamete seyahat etmeyi isterlerse hayatlarının masuniyet için talep edecekleri*

³⁵ Orhan DURU, a.g.e. S. 153 , 155

³⁶ Laurence EVANS, a.g.e. s. 334

*muhafaza ve muvenet derhel is'af olunmalıdır.*³⁷ Amiral Bristol'ün 17 Nisan 1920 tarihinde dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgraf, Mustafa Kemal'in emirlerinin yerine getirildiğini göstermektedir. Bristol, Anadolu'da bulunan Amerikan yardım heyetlerine Türkler tarafından gerekli yardımların ve kolaylıkların gösterildiğini bildiriyordu.³⁸ Gillespie, 10 Ocak 1922'de Bristol'e şifresiz elden bir mektup gönderdi. Mektubunda, Ankara'da gördüklerini ve yaptığı görüşmeleri anlatıyordu.³⁹ Gillespie 2 Şubat 1922'de Washington'a raporunu gönderdi. Raporunda Ankara Hükümeti'nin gerçekten Birleşik Devletlerle yakın ticari ilişkiler kurmak istediğini hem hükümet çevrelerinde, hem de halk arasında Amerikalılara karşı çok iyi bir tutumun olduğunu bildiriyordu. Gillespie, bu tutumun nedenlerini şöyle açıklıyordu.

- 1) Milliyetçi hükümet hemen mali yardım istemektedir. Bu verilecek bir imtiyaz karşılığı avans, kredi ya da özel bir borç biçiminde olabilir.
- 2) Hükümet yetkilileri Amerikan sermayesi yatırım yaparsa Amerikalıların Misak-ı Milli'de yazılı amaçlara müdahalede bulunmayacağına, siyasal amaçlarla hareket etmeyeceğine inanmaktadır.
- 3) Ayrıca, Avrupa'da ilerde yapılacak bir barış konferansında ticari ve iktisadi haklar konusunda sorun çıkabileceğinden çekinmektedirler. Bu durumda "..... imtiyaz ya da bu ekonomik hak başkasına verilmiştir" diyebilmek istememektedirler. Açıkça ticari imtiyazların Amerika gibi siyasal bir güç tarafından desteklenen güçlü finans gruplarına verilmesinden yanadırlar. Böylece Türkiye'deki yurttaşlarının haklarını Amerika korurken, aynı zamanda milliyetçileri de korumuş olacaktır.⁴⁰

Rapora göre Türkiye'nin en büyük gereksiniminin ulaşım olanaklarının geliştirilmesidir. Milliyetçi Hükümetin gerçek siyasal programı 28 Ocak 1919

³⁷ M. Cemil ÖZGÜL, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları*, Ankara, 1989, s. 89-90

³⁸ a.g.e. s. 90

³⁹ Orhan DURU, a.g.e. s.137 - 143

tarhinde İstanbul'da Meclis-i Mebusan'da kabul edilen Milli Misak'dır. Yani ülkenin Türk kesimini büyük devletlerden kurtarmak mali, ekonomik ve siyasal tam bir bağımsızlık kazanmaktadır. Gillespie, kapitülasyonların Misak-ı Milli'ye ters düştüğü için reddedildiğini ancak, ilerde barış görüşmelerinde, uygun diplomatik bir dille kapitülasyonlar konusunda bir uzlaşma sağlanabileceğini söylüyordu. Ayrıca "böyle bir uzlaşmaya varılırsa, öyle ustaca kaleme alınmalıdır ki Meclis'in ve halkın gözünden kaçabilsin" önerisinde bulunmaktadır. Raporda Ankara Hükümetinin hedefine ulaşmak için hangi yolları izleyeceğini de anlatılıyordu. Buna göre hükümet savaşın sürdürülmesi, müttefiklerle görüşmeler, bu ikisi de yeterli olmazsa İngilizlere ve Müttefiklere karşı Pan-İslamcı ve Pan-Bolşevik akımlarını bir tehdit olarak kullanma yollarını takip edecekti. Buna rağmen Gillespie Milliyetçi Hükümetin Bolşevik olmadığını da vurgulamaktaydı.⁴¹

Gillespie İstanbul'a döndükten sonra Ankara Hükümeti, Amerika ile resmi münasebet çabasına tekrar girdi. Ama yine bir sonuç alamadı. Çünkü 1922 Martında İngiltere, Fransa ve İtalya Dışışleri Bakanları Sevr antlaşmasını gözden geçirmek üzere Paris ve Londra'da toplanmışlar ve bu arada da Ankara ile temaslara başlamışlardı. Amerika yine bekleme politikası içerisine girdi ve bu gelişmelerin sonuçlarını bekledi.⁴² Ankara Hükümetinin Dışışleri Bakanı Yusuf Kemal Bey Mart 1922'de toplanacak olan Londra Konferansı'na katılmak için giderken İstanbul'a da uğradı. Burada Yüksek Komiserler ve bu arada Bristol ile görüştü. Bristol ile görüşmesinde Yusuf Kemal Bey, Türkiye'nin Amerikan yardımına olan ihtiyacından söz ettikten sonra, "bütün devletler içinde Türkiye'nin özgürlük savaşını en iyi anlayıp değerlendirebilecek ülke Amerika'dır. Ülkede, bütün düzensizliğin ve huzursuzluğun sorumlusu Yunanlılardır. Bunu önlemenin en iyi çaresi Yunanlıların ülkeden çekip gitmesidir; şüphesiz yalnız Yunan ordusuna yardım eden Yunanlıları sürmek zorunlu olmuştur." demiştir. Bristol "en

⁴⁰ a.g.e. s. 144

⁴¹ a.g.e., s. 143 - 152

⁴² Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", s. 73

uygun davranış, Adana'da olduğu gibi hareket etmenizdir. Bu davranış dışarıda çok beğenilmiştir, değerlendirilmiştir.” demiştir. Yusuf Kemal Bey, Bristol ile görüşmesinden birkaç gün sonra Yüksek Komiser'in yardımcısı Allen Dulles ile görüştü. Bu görüşme esnasında iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması da konuşuldu. Yusuf Kemal, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin Amerika tarafından genel bir anlaşma ile mi yoksa özel bir anlaşma ile mi kurulmak istendiği soruldu. Dulles, Amerika'nın özel bir anlaşmayı tercih edeceğini, 1917 yılında iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri kesen tarafın Türk tarafı olduğunu hatırlatarak ilk adımın da Türk hükümetinden gelmesi gerektiğini bildirdi.⁴³

Gillespie'den sonra Ankara'ya gönderilen bir diğer Amerikan temsilcisi Dışişleri'nin Dış İlişkiler servisinden Robert W. Imbrie oldu. Imbrie, Haziran 1922'de Ankara'ya gitti. Imbrie'nin gönderileceği Ankara'ya bildirildiği zaman Ankara Hükümeti şart olarak kendisinin resmen tanınması ve Ankara hükümetinin Washington'a bir temsilci gönderebilmesini ileri sürdü. Amerika bu şartları kabul etmedi. Bunun üzerine Ankara şartlarından vazgeçmek zorunda kaldı. Çünkü, Ankara hükümeti, Amerika ile gerçekten ilişki kurmayı çok istiyordu.⁴⁴ Imbrie, Anadolu'da geçirdiği dört ay süresince, Milliyetçilerin yönetim ve denetimi altındaki yedi, sekiz il gezdi. Anadolu'nun büyük bir bölümü sakindi, yiyecek sıkıntısı yoktu. Hristiyanların baskı altında tutulduğunu anlatacak bir işaret görmemişti. Amerikalılar, Türkiye'deki ticari girişimleri için kapitülasyonların zorunluluğu üzerinde direniyorlardı.⁴⁵ Imbrie, Ankara'da olduğu süre içerisinde genellikle Türkiye'yi savunan raporlar gönderdi. Bunlardan biri de 11 Temmuz 1922 tarihli rapordur. Imbrie şöyle demektedir: *"Yunanlılar ne kadar Hristiyan denilen ulusların sempatisini çekmek için başka türlü göstermeye çalışsalar da şu iyice bilinmelidir ki Anadolu'daki savaş dinsel bir savaş değildir. Düşmanca çıkar propagandası ne kadar yerleştirmeye çalışırsa, çalışsın, Türkler dinsel bakımdan bağınaz*

⁴³ Laurence EVANS, a.g.e. s. 336-337

⁴⁴ Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri", s. 286

⁴⁵ Laurence EVANS, a.g.e. s. 338

değildir. Başka dinlere karşı hoşgörülüdür. Kimi zaman acaba sizin hükümetimiz, Türkler gibi kendi toprakları üzerinde din perdesi arkasında bir takım örgütlerin ve kişilerin devamlı eylemlerine görülmemiş amaçlarla ülkenin çıkarlarına aykırı propaganda ve siyaset yapmalarına izin verir miydi? Diye kendime sorarım”⁴⁶

İmbrie'nin gelmesinden bir süre sonra 26 Ağustos taarruzu başladı ve 9 Eylül zaferi ile sonuçlandı. 9 Eylül günü Türk zaferini İzmir'deki Amerikan Konsolosu Horton, şu cümle ile bildiriyordu. *“Bu sabah saat 11.30'da Türk süvarileri mükemmel düzen içinde İzmir'e girdiler, ciddi bir olay yok.”* Aynı şekilde Bristol'de 10 Eylül'de Washington'a bir telgraf çekerek aynı bilgileri aktardı.⁴⁷ Türk ordularının, İzmir'i kurtuluşlarından yaklaşık olarak bir ay sonra 14 Ekim 1922'de Amiral Bristol yazılı olarak Ankara Hükümetine başvurdu. Kendisinin delege sıfatıyla İzmir'de bir Amerikalı bulundurmak istediğini bildirdi. Müsaade istedi. Ama Ankara Hükümeti bu isteği reddetti. Amerika ile ilişkiler kurulmadan önce İzmir'de bir Amerikan temsilcisinin kabul edilemeyeceğini bildirdi. Yani Lozan Konferansı açılırken Amerika'nın yalnız İstanbul'da Yüksek Komiserliği vardı. Anadolu'da herhangi bir temsilcisi yoktu. 1923 yılı başında Maynard B. Barnes adında İzmir'deki bir temsilci, Ankara'ya İmbrie'nin yerine gönderildi.⁴⁸

Görüldüğü gibi, Amerika TBMM ile ilişkilerinde hep çekimser kalmış, genelde Ankara Hükümeti girişimlerde bulunmuştur. Bristol'ün iki ülke arasında diplomatik ilişki kurmak için çaba gösterdiğini söyleyebilirsek de onun da çekimser davrandığını kabul etmek gerekir. Amerikan yönetiminin çekimser davranmasının sebebinin Ankara hükümetinin başarısından emin olmaması ve Avrupa işlerine bulaşmaktan kaçınması olduğunu söyleyebiliriz.

⁴⁶ Orhan DURU, a.g.e. s. 175-176

⁴⁷ a.g.e. s. 182

⁴⁸ Bilal N.ŞİMSİR, “Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği (1920 – 1927)”, s. 302 - 303

IV.BÖLÜM

LOZAN KONFERANSI VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Türk halkı giriştiği mücadeleyi kazanmıştı. 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması ile savaş sona ermişti. Sıra barış antlaşmasına gelmişti. Daha Mudanya Konferansı sürerken TBMM hükümeti, batılı devletlere bir nota vererek, barış konferansının 20 Ekim'de İzmir'de toplanmasını önerdi. Müttefikler bu öneriyi kabul etmediler ve konferansın 13 Kasım'da Lozan'da toplanmasını teklif ettiler. 27 Ekim'de resmen Ankara Hükümetini Lozan'a davet ettiler. 13 Kasım 1922'de açılması gereken Konferans 20 Kasım'da açıldı. Konferansa Türkiye'den başka İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Yugoslavya, Japonya, Romanya ve Boğazlar konusunda da Sovyetler Birliği ile Bulgaristan katıldı. ABD ise konferansa yalnız bir gözlemci gönderdi.¹

Aslında müttefikler I. Dünya Savaşına katılmış bir devlet olarak Amerika'yı da konferansa davet etmişlerdi. Amerika bu davet üzerine, Amerikan genel politika esaslarını üç belge de topladı. Bunlardan biri Amerika'nın 30 Ekim 1922 tarihinde Müttefiklere verdiği muhtıradır. İkincisi Amerika'yı yakından ilgilendiren konulardaki Amerikan hükümeti görüşlerini ayrıntılı bir şekilde belirten ve Londra, Paris ve Roma büyükelçiliklerine gönderilen talimat; üçüncüsü ise Amerika'nın son derece ehemmiyet verdiği Boğazlar meselesi hakkında Amerikan Bahriye bakanlığında hazırlanmış ve 10 Kasım 1922 tarihini taşıyan belgedir.² 30 Ekim tarihli İtilaf Devletleri'ne gönderilen muhtıradan Amerika'nın Osmanlı Devleti ile savaş halinde olmadığı, Lozan Konferansının ise Müttefikler, Türkiye ve Yunanistan arasında savaş halini sona erdirmeye amacını güttüğü, Amerika'nın siyasi ve mülki (toprak)

¹ Ergun AYBARS, a.g.e., s. 359

² Fahir ARMAOĞLU, Amerikan Belgelerinden Lozan Konferansı ve Amerika", Belleten, C.55, S.213, Ağustos 1991, s.484-485.

düzenlemelerinin sorumluluğu üzerine olamayacağı bunun ise Amerika'nın kendi çıkarlarını göz ardı ettiği anlamına gelmediği, Amerika'nın Yakın Doğuda birçok çıkarları bulunması sebebi ile, Konferansa gözlemci göndereceği ve bu gözlemcilerin, toplantılara katılacakları ve gerektiğinde, Amerikan çıkarlarını savunmak için söz alacakları bildirilmiştir. Muhtırada ayrıca Amerika için önemli olan konularda açıklanıyordu. Bu konular Amerika'nın çıkarları idi. Bunlar kapitülasyonların devamı, Amerika'ya ait hayır eğitim ve din kurumlarının korunması, azınlıkların korunması, Amerikan ticari menfaatlerinin korunması, boğazların barışta ve savaşta ticaret ve savaş gemilerine devamlı açık tutulması idi. Yani Amerika açık kapı ilkesinin devamını istiyordu.³

Amerika, gerek müttefiklere gönderdiği 30 Ekim tarihli muhtırada gerekse aynı tarihte Londra, Paris ve Roma Büyükelçiliklerine gönderdiği telgraflarda; Türkiye'deki Amerikan teşebbüslerinin korunmasında sağlam garantiler elde edilecek olursa kapitülasyonlar konusunda bazı tavizler verilebileceği belirtilirken, azınlıkların korunmasında, Yunanistan'daki Türkler ile Anadolu'daki Rumların mübadelesinin gerektiğini söylüyor ve bu arada da Ermeniler için yurt sorununun konferansta tartışılabilmesine fakat Rusya Kafkaslarının Ermeniler için en iyi yurt olacağına işaret ediyordu.⁴ Anlaşıyor ki Amerika, Anadolu üzerinde bir Ermeni Devleti kurulamayacağını sorunda anlamıştı. Ama yine de Konferans esnasında bu konunun açılmasını istiyordu. Belki Ermeniler adına bir şeyler koparabileceğini umuyordu.

Konferansta Amerika'yı, Bern Büyükelçisi Joseph C. Grew, Roma Büyükelçisi Richard Washburn Child ve Amiral Mark L. Bristol, gözlemci olarak temsil ettiler. Washington, yalnız gözlemci olduklarının Türkiye ile itilaf devletleri arasında yapılacak müzakerelerde resmi bir rol

³ Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", s. 75. Fahir ARMAOĞLU, "Amerikan Belgelerinde Lozan Konferansı ve Amerika", s.485.

⁴ Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", s. 75-76

oynayamayacaklarını kendilerine önemle bildirmişti.⁵ Temsilcilerinin görevi ABD'nin tutumunu konferansa sunmak, görüşmelere katılmamak, eğer ABD çıkarlarına aykırı kararlar alınırsa hemen karşı çıkmak ve oy kullanmadan konferansı yakından izlemektir. ABD boğazlar ve kapitülasyonlar konusunda itilaf devletlerini desteklerken, bölgedeki nüfus bölgeleri konusunda açık kapı ilkesine aykırı olduğu için Türk tarafını destekliyordu.⁶

Konferans devam ederken 23 Ocak 1923'te Amerikan delegasyonu özel bir bildiri sundu. O sırada konferansta Musul ve Kürt sorunu tartışılıyordu. Yayınladığı bu bildiride ABD, bölgesel sorunlarda bir çıkarı olmadığını belirtirken delegasyon özellikle imtiyazlar konusunda İngiltere'yi desteklediğini bildirmiştir. Amerika'ya göre imtiyazlar diplomatik çıkarların içinde olmalıdır. Ayrıca, açık kapı ilkesinin yandaşı olduklarını ve Turkish Petroleum'un kaderiyle ilgilendiklerini ifade etmişlerdir.⁷

Amerikan Konferansa gözlemci olarak katıldığı halde bütün konferans boyunca hemen her sorunda tartışmalara aktif olarak katılmıştır. Bu ise, özellikle Lord Curzon'un işine gelmiş, ona Amerika'yı da işin içine sokma fırsatını vermiştir. Örneğin Amerikan hükümeti hiçbir talimat vermediği halde, Rum Patrikhanesi'nin İstanbul'dan çıkartılması konusunda İngiltere Dışişleri Bakanı Curzon ile İsmet Paşa çatıştıklarında, Amerikan delegesi Child'de Curzon'u desteklemiştir. Ermeni sorunu ve Boğazlar konusunda da aynı şey olmuştur.⁸ İsmet Paşa'da konferans boyunca Amerika ile iyi bir diyalog kurmak ve onu tartışmaların içine çekmeye çalışmıştır. İsmet Paşa, Türkiye'nin Konferans'taki yalnızlığını gidermek ve müttefiklere karşı, Amerika'yı Türkiye'nin yanına çekerek bir denge ve bu suretle de konferans sonuçlarının daha fazla Türkiye lehine olmasını sağlamak istemiştir.⁹ Ama

⁵ Bilal N.ŞİMŞİR, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Vaşington Büyükelçiliği (1920 – 1927)", s. 304

⁶ Ergun AYBARS, a.g.e. s. 360

⁷ M.S. LAZAREV, *Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)*, Çev: Mehmet DEMİR, Ankara, 1989, s. 258 - 259

⁸ Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk Döneminde Türk Amerikan İlişkileri", s. 287

⁹ Fahir ARMAOĞLU, "Atatürk Döneminde Türk Amerikan İlişkileri", s. 76

anlaşıldığı üzere bu isteğinde pek başarılı olamamış. Amerika daha çok müttefikleri desteklemiştir. İsmet Paşa hatıralarında Amerikan delegasyonunun tutumunu şöyle açıklamaktadır: *"Amerikalılar, bütün Lozan müzakereleri esnasında sulh yapılması için yardımcı oldular. Fakat kapitülasyonlar üzerinde kuvvetli devletlerin asırlardan beri takip ettikleri politikada müttefikleri engellemediler, desteklediler. Ne vakit kapitülasyonlardan bahis açılırsa, ne vakit iktisadi imtiyazlardan bahis olunursa, Amerikalılar açık kapı politikasının taraftarı olduklarını Amerika tebasının bulunduğu her yere donanmaları ile gitmek hakkını muhafaza ettiklerini söylerlerdi. Bu görüşlerini her vesile ile belli etmişlerdir. Müşahit olarak görüşlerini teyit ederlerken ve Amerika'nın cihan politikasının söylerlerken Türklere karşı yardımcı olmayı ve sempatik görünmeyi ihmal etmemişlerdir. Bunu bir politika olarak mümkün olan ölçüde takip etmişlerdir."*¹⁰

Şubat 1923'de Lozan Barış Konferansı kesildi. Amerikan delegeleri eski görev yerlerine geri döndüler. Nisan 1923'de Konferans yeniden toplanınca Amerika adına yalnızca Joseph Grew katıldı. Lozan Konferansının daha birinci döneminde Türk ve Amerikan delegeleri arasında ikili görüşmeler başlamıştı. Ama bu görüşmelerden bir sonuç alınamadı. Konferansın ikinci döneminde İsmet Paşa görüşmelerin yeniden başlamasını istedi. Amerika görüşmelerin başlamasını kabul etse de anlaşmanın imzalanması konusunda yavaş davranıyordu. İtilaf Devletleri ile Türkiye arasındaki anlaşmanın imzalanmasını bekliyordu.¹¹ 24 Temmuz 1923'de Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan sonra Türk-Amerikan görüşmeleri hız kazandı. Amerika'yı Grew temsil ediyordu. Kendisine, İtilaf Devletince imzalanan anlaşma hatırlatılarak "bu muahede de kabul edilmiş olan umumi hükümlerden hiçbirini Amerikalılardan esirgeyecek değiliz" dendi. Müzakereler kapitülasyonlar konusunda tıkanı. Amerika'ya itilaf Devletlerinin kabul ettiği

¹⁰ İsmet İNÖNÜ, Hatıralar 2. Kitap, Ankara, 1987, s. 150

¹¹ Bilal N.ŞİMSİR, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği (1920 - 1927)", s. 304

maddeyi yani kapitülasyonların kaldırılması teklif edildi. Grew kabul etti. Fakat, hükümeti bu maddeyi kabul etmedi. Bunun üzerine İsmet Paşa Lozan Konferansı'na gelirken Ankara'dan müttefiklere kapitülasyonlar ile ilgili olarak getirdiği teklif sundu. Yalnızca kelime farklılıkları olan bu teklif kabul edildi ve sonuçta anlaşma imzalandı.¹² 6 Ağustos 1923 günü Amerika ile Türkiye arasında iki anlaşma imzalandı. Birincisi Dostluk ve Ticaret Antlaşmasıydı ve 32 maddeden oluşuyordu. İkinci anlaşma ise Suçluların Geri Verilmesi Antlaşması idi. Bu anlaşma da 12 maddeden oluşmaktadır. Bunlardan en önemlisi birinci anlaşmadır. Bu anlaşmanın birinci maddesinde Türkiye ile ABD arasında diplomatik ilişkilerin kurulması öngörülüyor ikinci maddesinde tüm kapitülasyonların kaldırıldığı kabul ediliyor 3-8 maddelerde Türk ve Amerikan yurttaşlarının karşılıklı yerleşme, oturma, çalışma haklarıyla şirketlerin durumlarını düzenleniyordu. 9. madde ile taraflar birbirlerine en çok gözetilen ülke statüsünü tanıyorlardı. Daha sonraki yedi madde ithalat, ihracat resimleri vergiler ve Amerikan gemilerinin Boğazlar bölgesindeki hakları gibi konular ile ilgiliydi. Diğer maddeler ise Konsolosluk görevlilerinin haklarıyla görevlerini düzenliyordu.¹³

Grew, Türkiye ile yapılan antlaşmayı, İsmet Paşa'yı ve Türk delegasyonunu şöyle değerlendirmektedir: *"En ziyade müsaadeye mazhar millet ilkesini kabul ettirmiş olmamız en büyük kazancımızdır... Mevcut şartları göz önüne aldığımızda bundan daha müsait hükümler elde edilemezdi ve bu derece müsait şartların daha sonra elde edilebileceği ise çok şüphe götürür... Tabiyet, adli beyanname ve kapitülasyonlarla ilgili maddelerde taviz vermemiş olsaydık, İsmet Paşa bırakıp gidebilirdi... İsmet Paşa oyununu çok dakik bir şekilde ve akıllıca oynadı. Onun, bu anlaşmanın imzasına ne kadar ehemmiyet verdiğini biliyordum. Fakat Türk hükümetinin reddettiği şeyleri bu antlaşmaya sokmak hususunda direnmiş olsaydık antlaşmayı imzalamazdı... Bütün müzakereler boyunca Türklerin dürüst*

¹² İsmet İNÖNÜ, *Hatıralar*, 2. Kitap, s. 150 - 151

¹³ Bilal N.ŞİMŞİR, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği (1920 - 1927)", s. 304 -305

davrandıkları inancındaydım... Türkler takip ettikleri metotta mantıki ve samimi idiler. Türkler daha başlangıçta ne istediklerini ve ne verebileceklerini biliyorlardı ve biz şuna kani olmuştuk ki, başka düşünceler ve taktikler, onları bu tutumlarından ayıramayacaktı.¹⁴

İki ülke arasında imzalanan bu antlaşmalar, Amerika'daki Türkiye aleyhtarlarını memnun etmedi. Bu anlaşmalara karşı yoğun bir propaganda çalışmalarına giriştiler. Bu kampanyanın elebaşları eski Türk düşmanlarıydı. Bunların başında Amerika'nın eski Berlin Büyükelçisi olan ve daha sonra Demokrat Partiye katılan James W.Gerard bulunuyordu. Gerard tam bir İngiliz yanlısı, Ermeni yandaşı ve Türk düşmanıydı.¹⁵ Gerard, Kurtuluş Savaşı yıllarında da Türk aleyhtarları hareketlere katılmış, özellikle basın yoluyla Amerikan halkını Türkler aleyhine etkilemeye çalışmıştır. Ağustos 1919'da Ermenistan Bağımsızlık Komitesi başkanı olarak Gerard Paris Barış Konferansına protesto telgrafı göndermiştir.¹⁶ Bu propagandalara karşı Türklerin ve yapılan antlaşmanın lehine çalışanlar da vardı. Örneğin Bristol ve Caleb Frank Gates Amerika'da konferanslar vermişler ve Amerikan kamuoyunu ikna etmeye çalışmışlardır.¹⁷ Türkler ve anlaşma lehine çalışanlar başarılı olamadılar. Karşı taraf oldukça güçlüydü. Türk düşmanlığı kampanyasını yürütenlerin çoğunluğu Amerika'da tanınmış ve çok güçlü kişilerdi. Örneğin Amerika'nın eski İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau. Türk düşmanlarının liderlerindendi. Oldukça tanınmış bir ailenin üyesi ve Demokrat Parti ileri gelenlerindendi. Morgenthau, 10 Ocak 1923'te The New York Times gazetesinde yazdığı yazıda şöyle demektedir: *"400 yıldır Türkleri Avrupa'dan kovmak için çaba harcayan Avrupalılar için Lozan çok acı bir ders olmuştur. Türklerin Avrupa'dan kovmaları şöyle dursun Avrupalıların Türkiye'den kovulacakları anlaşılmaktadır. Türkiye'de bugüne dek meydana gelen katliamlar bilinçli olarak yapılmıştır. Türklerin amacı, toprakları üzerinde*

¹⁴ Fahir ARMAOĞLU, Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, s. 89-90

¹⁵ Bilal N.ŞİMŞİR, "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği (1920 – 1927)", s. 293

¹⁶ Osman ULAGAY, Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı, İstanbul, 1974, s. 51

¹⁷ Dinç YAYLALIER, "Türk-Amerikan İlişkilerinde Amiral Mark Bristol'ün Rolü. 1919-1927", s. 43

*yaşayan azınlıkları ortadan kaldırmaktır. İngiltere geçen sonbaharda Türklerin Avrupa'ya geçmelerine engel olarak bütün dünyaya büyük bir iyilikte bulunmuştur. Türkleri yola getirmenin tek yolu onlara karşı silaha başvurmaktadır. Çünkü bu millet yalnız zorbalıktan ders almaktadır.*¹⁸

Gerard 28 Kasım 1923'te yaptığı açıklamada şöyle diyordu: "Lozan Antlaşması, kapitülasyonların kaldırılmasını onaylamış ve 1830 yılından beri Konsolosluk mahkemelerimizin kanadı altında korunmuş olan yurttaşlarımızı imansız Türklerin insafına bırakmıştır. Bu antlaşmayla birçok haklarımızdan vazgeçiyor ve Türklerin bu hakları korumayı vadeden sözlerine durdukları ise herkesçe bilinir. İtilaf devletleri her şeyden önce sömürgelerindeki Müslümanları düşünerek hareket etmişler ve üstelik Osmanlı İmparatorluğundan geniş toprak parçaları koparmışlardır. 1917 yılında İtilaf Devletlerinin yanında yer almaktan kaçınmış olan Amerika Birleşik Devletlerinin şimdi onların yolunu izlemek istemesi gerçekten gariptir. Türkiye ile herhangi bir antlaşma yapmamak her bakımdan daha uygun olacaktır. Böylelikle, antlaşmaya rağmen bildiklerini okuyacak olan Türklere karşı serbestçe davranmak olanağına kavuşacağız. Senato bu antlaşmayı onaylarsa, Amerika'yı Avrupa'daki amansız fırtınanın tam ortasına sürüklemiş olacaktır."¹⁹

Türk aleyhtarı, bu hareketlere karşı, antlaşmanın kabul edilmesini isteyenler de faaliyete geçti. New York'daki Türk Teavün Cemiyeti (Turkish Welfare Association) 1924 yılında Özgür İnsanlar Ülkesinin liderlerine başlıklı küçük bir broşür yayımladılar. Açık mektup ya da muhtıra niteliğindeki bu broşür Amerikan Kongresi üyelerine dağıtıldı. Bu broşürde özetle şunlar söyleniyordu. Antlaşmanın onaylanması, Türkiye ile Amerika arasında normal ilişkiler kurulmasının en kestirme yoludur. Yeni Türk demokrasisi ile antlaşması bulunmayan tek ülke Amerika'dır. Bu durum Türkiye'deki Amerikan çıkarlarına ters düşer. Türk düşmanlar, kapitülasyonların

¹⁸ Osman ULAGAY, a.g.e. s. 240

¹⁹ A.g.e. s. 310-311

kaldırılmasına karşı çıkıyorlar. Oysa kapitülasyonlar, yalnız Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını kösteklemekle kalmamış, aynı zamanda çeşitli ırklar arasında ayrılıklar ve çatışmalar yaratmıştır. Çağdışı kapitülasyon rejimi, çağdaş Türkiye'de uygulanamaz. Lozan'da öteki bütün ülkeler kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmişlerdir. Amerika'daki Türkler, açık kapı ve herkese fırsat eşitliği politikasını benimsemiş olan Amerika'nın da kapitülasyonların kaldırılmasını onaylayacağına inanmaktadırlar. Türkiye'deki Amerikan okullarıyla misyonlarının kapitülasyonsuz çalışamayacakları iddiası yanlıştır. Bunun yanlışlığını İstanbul'daki Robert Koleji Müdürü gibi çeşitli yetkililer de belirtmişlerdir. Türkler her zaman antlaşmalara bağlı kalmışlar, yabancıların haklarına saygı göstermişlerdir. Bugünkü Türkiye en demokratik temeller üzerine kurulmuş bir Cumhuriyettir. Bütün Türkiye'de yepyeni bir hayat, yepyeni bir enerji ve gayret görülür, dirlik düzenlik egemendir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti, yakın doğuda bir barış ve ahenk faktörü olacaktır. Lozan'daki Amerikan temsilcileri Türklerin üstün ilkelerini her halde teslim ederek Dostluk ve Ticaret Antlaşmasına imzalarını koymuşlar. Bu imzaları onaylamakla Birleşik Devletler, Türklerin başlattıkları yapıcı demokratik ve ileri esere en güçlü moral desteği vermiş olacaklardır.”²⁰ Lozan Antlaşması'na Hayır” kampanyasına karşı asıl güçlü tepki yine Amerikalıların kendilerinden geldi. Antlaşmaya evet diyenler örgütlendiler. Merkezi New York'ta bulunan Türkiye Antlaşmanın Onaylanmasından Yana Olan Amerikan Kurumlarıyla Derneklerinin Genel Komitesi adlı bir örgüt kurdular. Komitenin üyeleri, bazı ticaret odaları misyoner dernekleri ve Türkiye'deki tüm Amerikan kulüpleriyle dernekleri idi. Dış Politika Derneği ile Şikago Dış İlişkiler Derneği de komiteye destek veriyorlardı. Antlaşmanın onaylanmasını isteyenler 1923-1926 yılları arasında birçok bildiri yayınladılar, demeçler verdiler, raporlar hazırladılar. Fakat onların zayıf bir tarafları vardı. Aralarında tanınmış insanlar yoktu. Bu komitenin çalışmaları haricinde de antlaşmanın

²⁰ Bilal N.ŞİMŞİR, “Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği (1920-1927)”, s. 311 - 312

imzalanması için çalışan gruplar vardı. Bunların başında Türkiye’de çıkarları olan misyoner grupları ve Amerikan okullarının yöneticileri geliyordu.²¹

1923 yılından 1926 yılının sonuna kadar tartışmalar sürüp gitti. Sonunda antlaşma 18 Ocak 1927’de Senato’ya sunuldu. Amerikan Senatosu, Ermeni meselesini dikkate almamış olmasından ve kapitülasyonları kaldırmış olduğundan antlaşmayı reddetti. Onay için gerekli üçte iki çoğunluğa 6 oy eksik gelmişti. Antlaşma 50 oy lehte, 34 oy aleyhte olarak reddedildi.²² Bunun üzerine Mondros Mütarekesinden sonra 1919 Ağustosundan itibaren, İstanbul’da Amerikan Yüksek Komiseri sıfatıyla görev yapan Amiral Bristol ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey arasında yapılan görüşmeler sonucunda 17 Şubat 1927’de diplomatik ve konsolosluk münasebetlerini kuran ve en kısa zamanda karşılıklı elçi göndermeyi öngören bir anlaşma imzalandı. Bu antlaşmanın imzalanması üzerine Joseph G. Grew Amerika’nın Türkiye Büyükelçiliğine atanırken, 12 Ekim 1927’de Ankara’da görevine başladı.²³ 1919’dan beri Türkiye’de olan Amiral Bristol’de Deniz Kuvvetlerine geri döndü. Bristol daha sonra 1932 yılında American Friends of Turkey kuruluşunun başkanlığını da yaptı.²⁴ Türkiye’de Amerika Büyükelçiliğine Ahmet Muhtar Bey’i atadı.²⁵

Böylece 10 yıldan beri kesik olan Türk-Amerikan diplomatik ilişkileri yeniden kurulmuş oldu. İlgili çeken bir nokta Türkiye’nin Amerika ile hiçbir zaman savaşmadığı halde en son ve en zor diplomatik ilişkiye geçtiği devletin bu devlet olmasıdır. Özellikle 1919-1920 yıllarındaki Türkiye’deki Amerikan hayranlığı düşünülürse bu daha dikkat çekici bir hal almaktadır. Bizce bunun

²¹ A.g.e., s. 312 - 316

²² Fahir ARMAOĞLU, Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, s. 90.

²³ A.g.e. s 90

²⁴ Dinç YAYLALIER, “Türk-Amerikan İlişkilerinde Amiral Mark Bristol’ün Rolü”, s.43

²⁵ Bilal N.ŞİMSİR, “Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey’in Vaşington Büyükelçiliği (1920 – 1927)”, s. 348

sebebi Amerika'daki Türk aleyhtarı havadır. Bu havayı yaratanlar da tabi ki Amerika'da yaşayan Ermeni ve Rumlar ile onların yandaşlarıdır.

SONUÇ

Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı Devleti arasındaki diplomatik münasebetleri tesis eden ilk antlaşma, 7 Mayıs 1830 tarihli Seyrisefain ve Ticaret Antlaşmasıdır. Bu dönemden sonra ilişkiler Monroe Doktrini çerçevesinde ve ticari ilişkiler kapsamında gelişmiştir. Bu ticari ilişkiler 1914'de başlayan I. Dünya Savaşına kadar devam etmiştir.

1914'de I. Dünya Savaşına giren Osmanlı Devleti, 1917 yılına kadar Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerini aynı seviyede devam ettirmiştir. 1917 yılında Amerika'nın savaşa girmesiyle ilişkiler değişmiştir. Savaşa, Almanya'ya karşı bu devletin saldırısıyla giren, Amerika harbin seyrini de değiştirmiştir. Almanya Osmanlı Devleti'ni Amerika'ya savaş ilan etmesi için sıkıştırmışsa da Osmanlı Devleti diplomatik ilişkileri kesmekle yetinmiştir. Amerika'nın savaşa girmesiyle itilaf devletleri, Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu ittifak devletlerine galip gelmiştir. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşından yenik olarak çıkmıştır. Savaş sonucunda Amerika Birleşik Devletleri yeni dünya düzenin kurulmasında etkin bir rol oynadı.

Amerika Birleşik Devletleri başkanı Wilson'un savaş esnasında yayınlamış olduğu 14. Noktası dünya düzeninin kurulmasında esas oluyordu. Bu arada Wilson Prensipleri'nin 12. maddesi Osmanlı Devleti'ni doğrudan ilgilendiriyordu. Bu maddeye göre İmparatorluk içerisinde Türklerin çoğunlukta yaşadığı kısımlara tam bağımsızlık verilecek. Türk hakimiyetinde bulunan diğer milletlere muhtar bir gelişme imkanı temin edilecekti. Boğazlar milletler arası bir teminat altına alınarak milletlere açık bulundurulacaktı. Bu madde hem Osmanlı Hükümeti, hem de aydınlar için bir teminat bir güvence olmuştu.

Mondros Mütarekesinden sonra, yapılacak barış antlaşması için Paris'te toplanan konferansta Wilson, etkin bir rol oynuyordu. Paris Barış

Konferansında Osmanlı Devleti'nin de içerisinde bulunduğu bazı devletlerin, manda altına alınması fikri ortaya atıldı. Osmanlı devleti için manda fikrinin ortaya çıkmasında, Ermeni meselesi etkili olmuştur. Yıllardır Ermenileri, Osmanlı Devleti'ne karşı bir silah olarak kullanan Avrupa devletleri vefa borçlarını ödemek için Doğu Anadolu Bölgesi'nde Ermenilere bağımsız bir devlet kurmak istiyorlardı. Böylece hem Ermenilere vermiş oldukları sözü tutacaklar hem de Bolşevik Rusya'nın Akdeniz'e gitmesini engelleyecekler bir tampon bölge oluşturacaklardı. Bütün itilaf devletleri bir Ermeni devletinin kurulmasında hem fikirdi. Ama bu yeni devletin kendini yönetemeyeceği düşünüldüğü için bir mandater devletin hakimiyetine verilmesine karar verildi. Sorun, bu mandater devletin kim olacağı idi. İngiltere ve Fransa birbirlerinin olmasını istemediklerinden ve ABD'i bölge sorunlarına karıştırmak istediklerinden mandater devletin Amerika olmasında ısrar ediyorlardı. Bu arada Ermeni mandası yanı sıra Amerika'ya boğazlar mandası veya Anadolu'nun tamamını kapsayan bir mada da teklif ediliyordu.

Paris Barış Konferansında meydana gelen bu manda tartışmaları Osmanlı Devleti'ni özellikle de aydınları etkiledi. Wilson prensiplerini bir güvence olarak kabul eden Türk aydınlarının bir kısmı tek kurtuluş ümidinin Amerika mandasını kabul etmekte olduğunu düşünüyorlardı. Amerikan mandasının kabul edilmesini sağlamak amacıyla Wilson Prensipleri Cemiyeti adıyla bir dernek kurdukları gibi Erzurum ve Sivas Kongrelerini de etkileyerek manda lehine de bir karar çıkartmaya çalışmışlardır. Manda taraftarlarının fikrine göre ABD, devletin iç ve dış istiklaline dokunmadan bir manda uygulayacaktı. Amerika'nın her yönden mükemmel bir devlet olduğuna ve emperyalist olmadığına inanıyorlardı. Emperyalist olmadığı için de devletin hakimiyetini sınırlamayacağını düşünüyorlardı.

Amerikan mandasını isteyenlerin ilk olarak İzmir'in işgal edilmesi hüsrana uğrattı. İzmir'in Yunanistan'a verilmesinde Wilson etkin bir rol oynamıştı. Konferans boyunca da Türklere karşı tavrı mandacıların beklediği tarzda değildi. Wilson, kendi koyduğu prensiplerin Türklere uygulanmasını

istemiyordu. Bu dönemde Avrupa'da olduğu gibi Amerika'da da Türkler aleyhine geniş bir propaganda vardı. Bu propagandayı misyonerlerle birlikte ve daha etkin olarak Amerika'ya göç etmiş Ermeniler ve Rumlar yapıyorlardı. Wilson'da bu propagandalardan etkilenecek Türklerin hakimiyetine son verilmesi zamanının geldiğine inanmıştı. Wilson, Ermenistan ve Boğazlar Mandasını Amerika'nın üstlenmesine taraftardı. Ama bunu Amerikan kamuoyuna ve Amerikan Senatosuna kabul ettirmenin de zorluğunu biliyordu.

Paris Konferansından sonra yapılan Londra ve San Remo Konferanslarının sonucunda Sevr Antlaşması imzalandı. Londra ve San Remo Konferanslarına Amerika katılmasa da konuyu çok iyi bir şekilde takip etmiş ve anlaşmanın imzalanmasında rol oynamıştır. Bundan sonra yavaş yavaş Amerika'nın Wilson'a rağmen Anadolu'da herhangi bir şekilde manda kabul etmeyeceği ortaya çıkmaya başladı. Bunda King-Crane Komisyonu ve Harbord heyetleri ile bu heyetlerin hazırladığı raporlar da etkili olmuştur. Özellikle Harbord heyeti ve General Harbord gerek Milli Mücadeleyi gerekse Mustafa Kemal'i oldukça iyi anlamış olarak raporlarını hazırlamışlardır. Bu raporlarda bir Ermenistan Devleti'nin kurulmasının imkansızlığı ve Amerika'nın bir manda üstlenmesinin zorlukları çok iyi bir şekilde açıklanmıştır. Bunun sonucu olarak 24 Nisan 1920'de Amerikan Senatosu Ermeni mandasını reddetmiştir.

Amerikan Senatosu'nun mandayı reddedeceğinin anlaşılmasıyla ve Mustafa Kemal'in önderliğindeki Milli Mücadele'nin haklılığını ve gücünü ispat etmesiyle birlikte İstanbul'da yaygın olan Amerikan mandası fikri de yerini tam bağımsızlık fikrine bırakmıştır. Mandacılar da Milli Mücadeleye katılmışlardır.

Milli Mücadele döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinde etkin bir rol üstlenenlerin başında Amerika'nın İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Mark Bristol gelir. Bristol, İstanbul'a geldikten sonra Milli Mücadelenin haklılığına inandı ve çoğu zaman hükümetinin TBMM ile diplomatik ilişkiye girmesini

sağlamak için çalıştı. Amerika bu dönem de Türkiye'deki çıkarlarını korumak yani Açık Kapı İlkesini devam ettirmek için çalıştı. Ama resmen Ankara Hükümeti ile ilişkiye girmekten hep çekindi. Ankara'ya ticari çıkarlarını korumak için temsilci göndermeye çalıştı. Ama Ankara'nın Washington'a temsilci göndermesini kabul etmedi. Bunun yeni hükümeti tanımak anlamına geldiğini biliyorlardı. Amerika, İstanbul hükümeti ile Ankara hükümeti arasında hangisinin tercih edeceğine karar verememişti. Ankara hükümetinin galip geleceğine tam olarak inanmadıkları için ticari çıkarlarını tehlikeye atmak istemiyorlardı. Bu nedenle Amerika, resmi görüşmelere girişmek için Sakarya Savaşının sonucunu bekledi. Milli Mücadelerin kesin olarak kazanacağından emin olduktan sonra iki hükümet arasında ilişki kurmak için harekete geçtiler.

Lozan Konferansına gözlemci olarak katılan Amerika, çıkarlarını korumak için bazen itilaf devletlerini bazen de Ankara hükümetinin tarafını tuttu. Kapitülasyonlar söz konusu olduğunda itilaf devletlerinin yanındayken, nüfuz bölgelerinin oluşturulmasını engellemek için yani Açık Kapı İlkesini korumak için de Türklerin tarafını tuttu. Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan sonra Amerika ile TBMM arasında özel bir antlaşma imzalandı.

Lozan'da imzalanan Türk-Amerikan Antlaşmasına rağmen iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulamadı. Amerika'da misyonerlerin bir kısmı Ermeniler, Rumlar ve onların destekleyenler bu antlaşmaya karşı büyük bir propaganda başlattı. Antlaşmanın imzalanmasını isteyen kurumlarda vardı ama onların sesi diğerleri kadar çıkmadı. Amerikan kamuoyu ikiye ayrıldı. Bir kısmı antlaşmayı desteklerken bir kısmı da Senato'nun bu antlaşmayı onaylamasını engellemeye çalışıyordu. Antlaşmanın Senato'ya sunulması 1927 yılının Ocak ayına kadar geciktirildi. Sonunda Antlaşma 18 Ocak 1927'de Senato'ya sunuldu. Senato antlaşmayı çok az bir farkla reddetti. Böylece iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi bir süre daha ertelendi.

Bunun üzerine Amiral Bristol'ün ve Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'in çabaları sonucunda, iki ülke arasında 17 Şubat 1927'de diplomatik ve

konsolosluk münasebetlerini kuran ve en kısa zamanda karşılıklı elçi göndermeyi öngören bir antlaşma imzalandı. Böylece 1917 yılında kesilen diplomatik ilişkiler 1927 yılında yeniden kuruldu. Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin en zor diplomatik ilişkiye girdiği devlettir. Oysa ki iki ülke hiçbir zaman savaşmamışlardır. İlişkilerin kurulmasındaki güçlüğü'n nedeni, Amerika'daki Ermeni lobisinin faaliyetleridir.

Milli Mücadele dönemi Türk-Amerikan ilişkileri günümüzde iki ülke arasındaki ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Milli Mücadele döneminde, Türkler arasında Amerika'ya karşı onun yönetimine girecek kadar hayran olan insanlar vardı. Bu hayranlık günümüzde de devam etmektedir. Türkiye o dönemde Amerika'yı yanına çekerek diğer devletlere karşı güçlenmek istemişti. Günümüzde de dış politikamıza bakıldığında her zaman Amerika Birleşik Devletleri'nin yanında olduğumuz görülmektedir. Amerika hakim güç olma özelliğini I. ve II. Dünya Savaşlarından sonra kazanmıştır. Türkiye'de bu ülkenin en yakın müttefiklerinden biri olmuştur. Bu Milli Mücadele Dönemindeki yakınlaşma ile başlamıştır. Amerika, 1919-1923 yılları arasında Türkiye'yi çıkarları için kullanmıştır. Günümüzde de çıkarlarını korumak için Türkiye'ye gereksinim duymaktadır.

KAYNAKÇA

- AKGÜL, Suat, "Paris Konferansı'ndan Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.8, S.23., Mart 1992'den ayrı basım, Ankara, 1992.
- AKGÜN, Seçil, "Ana Hatlarıyla General Moseley Raporu: Türkiye'de Amerikan Mandası", **Belleten**, C.48, S.189. Ocak-Nisan 1984'den ayrı basım, Ankara, 1985.
- AKGÜN, Seçil, "Kurtuluş Savaşı Başlangıcında Türk Ermeni İlişkilerinde ABD'nin Rolü", **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplu ile İlişkileri Sempozyumu 8-12 Ekim 1984 Erzurum**, Ankara, 1985.
- AKGÜN, Seçil, **General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesine Dair)Raporu**, İstanbul, 1981.
- AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C.I, Ankara 1998.
- AMBARCIOĞLU, Namık, **Mütareke Yıllarından Vesikalar Ahmet Emin Yalman'ın Mütareke Devrinde Yazdıkları**, İstanbul(?), 1946.
- ANDERSON, Matthew Smith, **Doğu Sorunu 1774-1923**, çev. İdil Eser, İstanbul, 2001.
- ARIBURNU, Kemal, **Sivas Kongresi Samsun'dan Ankara'ya Olaylar ve Anılarla**, Ankara, 1997.
- ARMAOĞLU, Fahir, "Amerika Sevrés Antlaşması ve Ermenistan Sınırları", **Belleten**, C.61, S.230, Ankara, 1997.
- ARMAOĞLU, Fahir, "Amerikan Belgelerinde Lozan Konferansı ve Amerika", **Belleten**, C.55, S.213, Ağustos 1991.
- ARMAOĞLU, Fahir, "Atatürk Dönemi Türk Amerikan İlişkileri", **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası-Makaleler**, yay.haz. Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.
- ARMAOĞLU, Fahir, "Atatürk ve Amerika Birleşik Devletleri", **III. Uluslararası Atatürk Sempozyumu**, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.
- ARMAOĞLU, Fahir, **20.yy Siyasi Tarihi**, Ankara, 1988.
- ARMAOĞLU, Fahir, **Belgelerle Türk-Amerikan İlişkileri**, Ankara, 1991.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, C.I, İstanbul, 1996.

- AVCIOĞLU, Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838den 1995e**, C.III, İstanbul, 1998.
- AYBARS, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.I, İzmir, 2000.
- BERKEM, Süreyya Sami, **Unutulmuş Günler**, İstanbul, 1960.
- BİLGİN, Deniz, "Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması", **Atatürk Yolu**, C.5, S.18, Kasım 1996.
- BİRSEL, M. Cemil, **Lozan**, C.I-II, İstanbul, 1998.
- CEBESÖY, Ali Fuat, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 2000.
- DeNOVO, John A., **American Interests And Policies in The Middle East 1900-1939**, Minneapolis, 1963.
- DESCHAMPS, Hubert, **Sömürge İmparatorluklarının Çöküşü**, çev.Oktay Akbal, İstanbul, 1966.
- DURU, Orhan, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, İstanbul, 2001.
- EROL, Mine, **Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi**, Giresun, 1972.
- EVANS, Laurence, **Türkiye'nin Paylaşılması(1914-1924)**, çev.Tevfik Alanay, İstanbul(?), 1972.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyip, **Milli Mücadele Başlarken**, C.I, Ankara, 1959.
- GÜNER Zekai-Orhan KABATAŞ, **Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, Ankara, 1990.
- GÜRÜN, Kâmuran, **Ermeni Dosyası**, İstanbul, 2001.
- HELMREICH, Paul C., **Sevr Entrikaları Büyük Güçler Gizli Antlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, çev.Şerif Erol, İstanbul, 1996.
- İĞDEMİR, Uluğ, **Sivas Kongresi Tutanakları**, Ankara, 1999.
- İNÖNÜ, İsmet, **Hatıralar**, Ankara, 1992.
- JASCHKE, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, Ankara, 1971.
- JASCHKE, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, C.I, Ankara, 1983.
- KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.I, Ankara, 1988.
- KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul, 1969.

- KARAKAYA, Ali, **Milli Mücadelede Manda Sorunu Harbord Ve King-Crane Heyetleri**, Ankara, 2001.
- KASALAK, Kadir, **Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi**, Ankara, 1993.
- KÖPRÜLÜ, Orhan F., "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", **Belleten**, C.51, S.200'den ayrı basım, T.T.K.B, Ankara, 1987.
- KURAT, Yuluğ Tekin, "Doğu Anadolu'da Ermeni Sorunu", **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplu ile İlişkileri Sempozyumu 8-12 Ekim 1984 Erzurum**, Ankara, 1985.
- KUTAY, Cemal, **Türk Milli Mücadelesinde Amerika**, İstanbul, 1979.
- LAZAREV, M. S., **Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)**, çev.Mehmet Demir, Ankara, 1989.
- MAGNUS, Ralph H., **Documents on The Middle East, United States Interests In The Middle East**, Washington, 1969.
- MANGO, Andrew, **Atatürk**, çev.Fusun Doruker, İstanbul, 2000.
- MARAŞLIYAN, Levon, **Ermeni sorunu ve Türk-Amerikan İlişkileri 1919-1923**, İstanbul, 2000.
- MORGENTHAU, H. J. , **Uluslararası Politika**, C.I, çev. Baskın Oran, Ankara, 1970.
- ORBAY, Rauf, **Cehennem Değirmeni(Siyasi Hatıralarım)**, İstanbul, 1993.
- ÖKE, Mim Kemal, **Ermeni Sorunu 1914-1923**, Ankara, 1991.
- ÖZGÜL, M. Cemil, **Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları**, Ankara, 1989.
- PETERSHAM, Maud, **Amerika Cumhurbaşkanı'nın Hikayesi**, İstanbul, 1955.
- SARICA, Murat, **Birinci dünya Savaşından Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları(1919-1920)**, İstanbul, 1982.
- SHAW Stanford-Ezel Kural SHAW, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C.II, İstanbul, 2000.
- SONYEL, Selahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.II, Ankara, 1986.

- SÜMER, Mine, "Wilson Pensipleri Cemiyeti'nin Amerikan Cumhurbaşkanı Wilson'a Gönderdiği Bir Muhtıra", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.II, S.4-5.
- ŞAMSUTDİNOV, A. M., **Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı 1918-1923**, çev. Ataol Behramoğlu, İstanbul, 1999.
- ŞİMŞİR, Bilâl N., "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplu ile İlişkileri Sempozyumu 8-12 Ekim 1984 Erzurum**, Ankara, 1985.
- ŞİMŞİR, Bilâl N., "Türk-Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Beyin Vaşington Büyükelçiliği", **Belleten**, C.41, S.162, Nisan 1977'den ayrı basım, T.T.K.B, Ankara, 1977.
- ŞİŞMAN, Adnan, **Osmanlı Devleti'nde 20.yy Başlarında Amerikan Kültür ve Sosyal Müesseseleri**, Balıkesir, 1994.
- TANÖR, Bülent, **Türkiye'de Kongre İktidarları 1918-1920**, İstanbul, 1998.
- TEVETOĞLU, Fethi, "Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa General Harbord Görüşmesi I", **Türk Kültürü**, S.76, Şubat 1969.
- TEVETOĞLU, Fethi, "Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa General Harbord Görüşmesi III", **Türk Kültürü**, S.80, Haziran 1969.
- TEVETOĞLU, Fethi, "Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa General Harbord Görüşmesi IV", **Türk Kültürü**, S.81, Temmuz 1969.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, C. II Mütareke Dönemi 1918-1922, İstanbul, 1999.
- ULUGAY, Osman, **Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı**, İstanbul, 1974.
- URAS, Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul, 1987.
- YALÇIN, E. Semih, "Milli Mücadele Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri Çerçevesinde King-Crane Komisyonu ve General Harbord Heyetleri", **Atatürk IV. Uluslararası Kongresi 25-29 Ekim 1999 Türkistan-Kazakistan**, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.
- YALÇIN, E. Semih, **Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti**, Ankara, 2000.
- YAYLALIER, Dinç, "Amerika'nın Türkiye'de Politika Oluşturma Süreci 1919-1923 II", **Türk Yurdu**, S.134, Ekim 1998.

**YAYLALIER, Dinç, "Türk Amerikan İlişkilerinde Amiral Mark Bristol'ün Rolü",
Türk Yurdu, S.125, Ocak 1998.**

GAZETELER

İleri

İstiklâl

Sabah

Vakit

EK NO : 1

ERZURUM KONGRESİ'NİN WILSON'A GÖNDERDİĞİ
MUHTIRA

Cihan harbine iştirâkte tereddüt gösteren küçük devletleri itma' için emperyalistlerce başkalarının emvalinden vuku bulan mevaiddin tahakkukuna zatı âlilerince muvafakat edildiği İzmir hâdise-i elimesinden istidâl olunmaktadır. Reis Cenapları! Dünyaya sulh ve selâh devri açmak için ibda' ve ilân ettiğiniz desatirin on ikinci maddesinde Türk İmparatorluğunun hâlen Türklerle meskûn olan aksamında mutlak ve müemmen bir istiklâliyet payidar olacağı tasvib buyurmuşunuz. Bunları itman ve tefsir için şubatta ilân ettiğiniz diğer dört madde ise sulhün daimî olabilmesi için hak ve adalete istinad etmesi lâzım geleceğini, milletlerin bir hâkimiyetten diğer bir hâkimiyete sevk olunamayacağını, bu harpten mütevellit arazi mesailinin istikbalde ihtilâfat ve muhasemat tevliit etmeyecek surette alâkadar olan milletlerin menafii nokta-i nazarından tesviyesi lâzım geleceğini, anasır temayülâtı milliyesi nazarı itibare almakla beraber bir unsur içine diğer bir unsuru ihtilâf sokulmamak icabeleceğini beyan etmişiniz. Bu gün İzmir hakkında ittihaz olunan ve tatbik edilmek istenilen karar ise o esasatı âdile ve insaniyeye külliyyen mugayirdir. Evvelâ: İzmir Garbî Anadolu'nun yegâne bir iskelesidir. Saniyen: Nüfusu 1,600,000 e karip bir Türk vilâyeti'nin merkezidir. Salisen : burada Türkler nüfusu umumiyyenin yüzde seksenini teşkil etmektedirler. Bu hakayiki sabite karşı vaktiyle mücerret Yunanistanı harbe teşrik için vaad olunmuş olmasından dolayı bu şehir nasıl olur da Türklere izharı husumetten bir an hâli kalmayan ve ziri tahakkümündeki müslümanları zulmü altında inleten o küçük devlete terk olunur? Aynı sebepten dolayı Fiyuma'yı İtalyaya bahşetmek isteyenlere karşı tezahür eden prensip hâkimiyeti ne için Türkiye ve Türkler mevzubahis olunca müessir olamıyor? Reis cenapları! 600 senelik bir saltanata ve 1500 senelik bir hayata malik olan Türk milleti mevcudiyetleri tarihe karışmış olan milletlerin prensipleriniz sayesinde ihya olunduğu bir sırada imhadan başka bir mana ifade etmeyen mukarrerata boyun eğmiyecektir.

Biz mevcudiyetimiz için kemâli namusla harbettik. Kanımızın

son damlasını isar edeceğimiz sıralarda prensiplerinizin samimiyetine kani olarak terki silâh edip mukedderatımızı vicdani nisfetinize tevdi eyledik. Mütareke'nin ilk gününden beri bir çok mezalim gördük. Aleyhimizde bin türlü tezvirat ve isnadat vuku buldu. Sesimiz galiplerin süngüsü altında boğuldu. Müdafadan mahrum edildik. Mamafi bütün bu mağduriyetleri düsturlarınıza müsteniden itti haz olunacak mukarreratın telâfi edeceğine kani olarak kemâli sabır ve sükûn ile neticeye intizar eyledik. Fakat İzmir hakkında verilen hüküm, İstanbul için de hazırlandığı rivayet olunan karar bütün ümitleri zirüzeber etti. Artık mahvımızın mültezim olduğunu anlıyoruz. Son kararı vermek bize teveccüh ediyor. Ve bu son karar ise şeref ve namusla ölmek, ecdadımızın hunu celâdetiyle yoğrulmuş olan bu topraklar üzerindeki hâkimiyeti bizim ve evlâtlarımızın kanile müdafaa eyliyerek cihana yeni bir fedakârlık ve kahramanlık misali terkeylemektir.

Erzurum Kongre Hey'eti

EK NO :2

HALİDE EDİP HANIM'IN MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA
YAZDIĞI MEKTUP

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Muhterem Efendim,

Memleketin siyasi vaziyeti en had bir devreye geldi. Kendimize bir istikamet tayini için Türk milletinin zarını atıp müsbet bir vaziyet almak zamanı ise geçmek üzere bulunuyor.

Harici vaziyet İstanbulda şöyle görünüyor :

Fransa, İtalya, İngiltere, Türkiyede mandeterlik meselesini Amerika Senasına resmen teklif etmiş olmakla beraber bütün kuvvetlerini Senanın kabul etmemesi için sarfediyorlar. Taksimden hisse kaçırmak tabii işlerine gelmiyor.

Suriyede hüsrana uğrayan Fransa, zararını Türkiyede telâfi etmek istiyor, İtalya namuskâr bir emperyalist olduğundan muharebeye ancak Anadolu taksiminde pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngilterenin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere Türkün vahdetini, asrileşmesini, hakiki bir istiklâl almasını, ati için bile olsa, istemiyor. Yeni vesait ve fikirle tamamen asrî ve kâvi bir Müslüman Türk Hükûmeti, başında hilâfet te olursa, İngiltere'nin müslüman esirleri için bir suî misal teşkil eder. Türkiyeyi kül halinde İngiltere alabilse kafasını kolunu koparır, bir kaç senede sâdık bir müstemleke haline koyar. Buna en başta bilhassa Klerikal sınıflar memleketimizde çoktan taraftardır. Fakat bunu Fransa ile döğüşmeden yapabilmek kabîl olmayacağından taraftar olamaz. Fakat Türkiye'yi vahdet halinde muhafaza zarurî görülürse yani taksim ancak büyük askerî fedakârlıklarla husule geleceğini anlarsa Lâtinleri sokmamak için Amerika fikrine zahîr ve taraftar olur. Nitekim İngiliz siyasi adamları arasında zaten bu fikre temayül mevcut. (Morison) gibi meşhur simalar Amerikanın Türkiyede bir umumî manda almasına taraftar oluyorlar.

Diğer bir sureti hal de Türkiye'yi Trakya'dan, İzmir'den, Adana'dan belki de Trabzon'dan ve mutlak İstanbul'dan mahrum ettikten sonra eski «kapitülasyon»ları ve boğulmaya mahkûm dahilî hududu ile müstakîl bırakmak.

Biz İstanbulda kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye hudutlarına şamil olmak üzere muvakkat bir Amerika mandasını ehven-i şer olarak görüyoruz. Sebeplerimiz şunlardır :

1-Aramızda her hangi şerait altında Hristiyan ekalliyetleri kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı tebası hukukundan istifade edecekler, hem de hariçte bir Avrupa devletine dayanarak şuriş çıkaracaklar, mütemadî müdahaleye sebebiyet verecekler, zaten surî olan istiklâlimizden ekalliyetler namına her sene parça parça kaybedeceğiz.

Muntazam bir hükûmet ve asrî bir idare tesisi için Patrikhanenin siyasi imtiyazları, ekalliyetlerin kuvvetli devletler vasıtası ile mütemadî tehdidi ortadan kalkmalıdır. Küçük ve zayıf bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

2-Birbirini ifna eden, menfaat, hırsızlık veyahut sergüzeşt ve şöhrat namına yaşayanların hırsını tatmin eden hükûmet nazariyesi yerine milletin refah ve inkişafını temin, halkı, köyleri, sıhhati ve zihniyeti ile asrî bir halk haline koyabilecek bir hükûmet nazariyesine ve tatbikatına ihtiyacımız var. Bunda lâzımgelen para, ihtisas ve kudrete sahip değiliz. Siyasi istikrazlar siyasi esareti tezyit ediyor. Tarafgirlik, cehalet ve çok konuşmaktan başka müspet bir netice veren yeni bir hayat yaratamıyoruz.

Bu günkü Hükûmet adamlarını takdir etmese bile, halkı ve halk hükûmeti tesisini münferit bilen Filipin gibi vahşi bir memleketi bu gün kendi kendini idareye kadir asrî bir makine haline koyan Amerika, bu hususta çok işimize geliyor. On beş yirmi sene zahmet çektikten sonra yeni bir Türkiye ve her ferdi tahsili, zihniyeti ile hakiki istiklâli kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiyeyi ancak yeni dünyanın kabiliyeti vucuda getirebilir.

3-Haricî rekabetleri ve kuvvetleri memleketimizden uzaklaştıracak bir zâhire ihtiyacımız var. Bunu ancak Avrupa haricinde ve Avrupa'dan kuvvetli bir elde bulabiliriz.

4-Bugünkü emrivâkiler kalkmak ve süratle dâvamızı dünyaya karşı müdafaa edebilmek için lâzımgelen kuvveti hâiz bir devletin müzaheretini iktisad etmek lâzımdır. İstilâcı Avrupa'nın bin bir vesaiti ve mel'un siyasetine karşı böyle bir vekil sıfatı ile Amerika'yı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek Şark meselesini de, Türk meselesini de ati için kendimiz halletmiş olacağız.

Bu sebeplerden dolayı süratle istememiz lâzım gelen Amerika da, tabii mahzursuz değildir. İzzeti nefsimizden epeyce fedakârlık etmek mecburiyetinde bulunuyoruz. Yalnız bazılarının düşündüğü gibi Amerikanın resmi sıfatında dini temayül ve tarafgirlik yoktur. Hristiyanlara para vererek misyoner kadını Amerikası, Amerika'nın idari makinasında bir mevki tutmaz. Amerika'nın idari makinası dinsiz ve milliyetsizdir. O çok ahenktar muhtelif cins ve mezhepte adamları çok imtiyazlı bir surette bir arada tutmanın usulünü biliyor.

Amerika şarkta mandaterliğe ve Avrupada gaile almağa taraftar değildir. Fakat onların izzeti nefsi meselesi yaptıkları Avrupaya, usulleri ve ideallerile fâik bir millet olmak dâyesindedirler. Bir millet, samimiyetle Amerika milletine müracaat ederse Avrupa'ya, girdikleri memleket ve milletin hayırına nasıl bir idare tesis edebileceklerini göstermek isterler.

Resmî Amerika'nın mühim adamları arasında lehimize epeyce bir temayül husule geldi. İstanbul'a Ermeni dostu olarak gelen bir çok mühim Amerikalılar, Türk dostu ve Türk propagandacısı olarak döndüler.

Bu cereyanı temsil eden resmî ve gayriresmî Amerika'nın fikri hafi olarak, şudur: Türkiye'yi olduğu gibi hiç bir parçaya ayırmamak, eski hudutları dahilinde vahdet içinde muhafaza etmek şartıyla umumî ve bir tek manda almak istiyorlar. Suriye, Amerika komisyonu orada iken umumî bir kongre aktederak Amerika'yı istemiştir. Amerikada Suriye'nin bu arzusu pek hararetle karşılanmıştır.

Resmî Amerika-bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan yapmağa mütemayil görünmüyor. Eğer manda alırlarsa. bütün milletleri müsavi şerait altında bir memleket evlâdı olarak telâkki edip alacaklarını en mühim mehafilinden haber aldım.

Fakat Avrupa mutlak bir Ermenistan meselesi yapmak bilhassa İngiltere-Ermenilere tavizât vermek istiyor, Amerika effkâr-ı umumiyesinde Ermeni mazlûmları namına bir oyun oynamaya çalışıyor. Avrupa korkusu bizim mütefekkirleri düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi Câmî Bey gibi hattâ Vahdet-i Milliyeyi teşkil eden diplomatlarımızın, Ermeni Meselesi için bir suret-i hal tavsiyeleri var. Resmen size yazılıyor.

Çok tehlikeli anlar geçiriyoruz, Anadolu'daki harekâtı dikkat ve muhabbetle takip eden bir Amerika var. Hükûmet ve

İngilizler bunun, Hristiyanları öldürmek, İttihatçıları getirmek için bir hareket olduğunu Amerika'ya telkine ve elbirliğiyle çalışıyorlar.

Her an bu milli harekâtı durdurmak için kuvvet sevki mu-tasavver, bunun için İngilizleri kandırmağa çalışıyorlar. Milli hareket süratle ve müsbet arzularla hemen meydana çıkarsa (ve Hristiyan düşmanlığı gibi bir rengi de olmazsa) Amerika-da hemen zahîr bulunacağını yine çok mühim mehafil temin ediyorlar.

Sivas Kongresi in'ikat edinceye kadar Amerika Komisyo-nunu alakoymağa çalışıyoruz. Hatta Kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeğe de belki muvaffak olabileceğiz.

İşte bütün bunlar karşısında, devamızda zahîr olabilmesi için bu fırsat dakikalarını kaybetmeden taksim ve izmihlâl korkusu karşısında, kendimizi Amerika'ya müracaata mecbur görüyoruz. Vasîf Bey kardeşimizle bu hususta müşterek olan noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiye'yi azim ve irade sahibi geniş kafalı bir iki kişi belki kurtarabilir.

Sergüzeşt ve eidal devri artık geçmiştir. Atı için inkışaf ve vahdet muharebesi açmağa mecburuz. Hududunda bu kadar çok evlâdı ölen zavallı memleketimizin fikir ve temeddün muharebesinde kaç tane şehidi var? Biz Türkiye'nin hayırlı ev-lâtlarından yarının bânileri olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimizle, sizin müştereken temelleri bile çöken zavallı memleketimiz için uzakları görerek düşünüp çalışmanıza inti-zar ediyoruz. †

Hürmetlerimi gönderir, muvaffakiyetinize dua ederim. Milli davada canile ve başile çalışanlar arasında sade bir Türk askeri tevazuu ile sizinle beraber olduğumu beyan ederim.

10 Ağustos 1919

Halide Edip

TO THE PRESIDENT OF THE SENATE OF THE UNITED
STATES OF AMERICA :

The National Congress of Sivas, representing the entire Mohomedan population of European Turkey and Asia Minor, and composed of delegates representing every province and State in said portions of the Ottoman Empire, assembled on September 4, 1919, for the purpose of securing the fulfillment of the wishes of the majority of the population of the Empire with the protection of all minorities, and, with life, liberty, justice, and inviolability of property rights guaranteed for all.

The National Congress of Sivas by unanimous vote on September 9, 1919, passed a resolution outlining the desires of the majority of the population of the Ottoman Empire and embodying the principles which will guide the future action of the Congress at Sivas, the central committee which it will elect from among its members before dispersal, and all of the subsidiary organizations within the frontiers of the Empire.

In accordance with the said resolution of policy, the National Congress of Sivas, this day, by unanimous vote, requests the Senate of the United States of America to send a committee of its members to visit all confines of the Ottoman Empire for the purpose of investigating with the clear vision of a disinterested nation conditions as they actually are in the Ottoman Empire before permitting the arbitrary disposal of the peoples and territories of the Ottoman Empire by a treaty of peace.

In the name of the National Congress of Sivas:

PRESIDENT : MUSTAFA KEMAL PAŞA

VICE PRESIDENT : HÜSEYİN RAUF

SECOND VICE-PRESIDENT : ISMAIL FAZIL PAŞA

SECRETARY : EMİR İSMAIL HAMİ

SECRETARY : ŞÜKRÜ

Sivas, Turkey,
September 9, 1919.

ÖZET

1830 yılında kurulan Amerika Birleşik Devletleri-Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler 1914 yılına kadar ticari ilişkiler olarak devam etti. I. Dünya Savaşı başladığı halde devam eden ilişkiler 1917 yılında Amerika'nın savaşa katılması ile kesildi.

Amerika cumhurbaşkanı Woodrow Wilson yayınladığı 14 noktası ile bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de etkili oldu. Wilson Prensipleri Amerika'ya karşı sempatisi olanları çoğalttı. Paris barış Konferansı'nda Amerika'ya Ermenistan mandası teklif edildi. Ayrıca Boğazlar Bölgesi'nin mandası veya tüm Anadolu'yu içine alan bir mandanın da Amerika tarafından üstlenilmesi isteniyordu. Paris Barış Konferansı'nda ortaya çıkan manda meselesi, Türkiye'de de özellikle aydınlar arasında çok fazla taraftar buldu ve konu üzerinde uzun tartışmalar yapıldı. Manda taraftarları Mustafa Kemal'i ve Erzurum ile Sivas Kongrelerini etkilemeye çalıştılar. Kongrelerden manda lehine bir karar çıkartmak istiyorlardı.

Paris Barış Konferansı esnasında, Wilson kendi koyduğu prensipleri Türklere uygulamaktan çekindi ve çoğunluğu Türk olan İzmir'in Yunanistan'a verilmesinde büyük rol oynadı.

Amerika bölge şartlarını yerinde incelemek üzere bölgeye iki komisyon gönderdi. King-Crane Komisyonu daha çok Suriye ve Filistin bölgesi ile ilgilenirken Harbord Heyeti doğu Anadolu Bölgesi ile yani Ermenistan mandası ile ilgileniyordu. Bu iki heyet, raporlarında Amerika'nın bölgede bir manda kurmasının zorlukları ve Harbord Heyeti'nin raporunda da Ermenistan Devleti'nin kurulamayacağını açıklamalarının da etkisiyle Amerikan Senatosu, Ermenistan mandasını reddetti. Bunun sonucunda Türkiye'de, Amerika'da ve Avrupa'da yavaş yavaş Amerikan mandası tartışmaları sona erdi.

Amerika Birleşik Devletleri'nin İstanbul'daki Yüksek Komiseri Amiral Bristol, Ankara Hükümeti ile ilişkilerin iyileştirilmesini ve resmi ilişkiye girilmesini istiyordu. Çoğu zaman Milli Mücadele'nin başarısı ve haklılığı konusunda Washington'u uyarıyordu. Ama Washington, Ankara ile resmi

ilişki içine girmekten her zaman kaçındı. İki hükümet arasında diplomatik ilişkiler Sakarya Savaşı'ndan sonra başladı. Washington, Ankara Hükümeti ile görüşmelerini ticarî ilişkiler çerçevesinde sürdürdü. Açık Kapı ilkesini ve çıkarlarını korumaya çalıştı. İki ülke arasında imzalanan Lozan Antlaşması'nın Senato'da kabul edilmesi işi yapılan propagandalar nedeniyle zorlaştı. Ermeniler ve onları destekleyen kişiler anlaşmanın imzalanmasını engellemeye çalıştılar. Anlaşmayı destekleyenler de olsa, 1927 yılında Amerikan Senatosu anlaşmayı reddetti. Bunun üzerine Amiral Bristol ve Tevfik Rüştü Bey arasında yapılan görüşmeler sonucunda iki ülke arasında diplomatik ilişkileri tesis eden bir antlaşma imzalandı.

Böylece iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kurulmuş oldu.

ABSTRACT

The relations between the United States of America and the Ottoman Government that was established in 1830 continued in the form of commercial relations until 1914. These relations continued through the 1. World War, interrupted in 1917, when America entered the war.

The American President Woodrow Wilson became effective not merely on the World, but also on Turkey with the 14 particular items he declared. The Wilson Principles increased the number of those who felt sympathy for America. During the Paris Peace Conference, Armenian mandate was proposed to America was also expected to undertake the mandates that included the Straits Region or the entire Anatolia. The mandate subject that emerged during the Paris Peace Conference found too many supporters, especially among intellectuals in Turkey as well; and long discussions were held on this subject. The mandate supporters tried to influence Mustafa Kemal and the Erzurum and Sivas Congresses. They were trying to reach a decision that was in favor of the mandate.

During the Paris Peace Conference, Wilson was reluctant to enforce his own-principles on Turkey and played a great role in delivering Izmir- the majority of which was Turks to Greece.

America sent two commissions to the region in order to have local investigations on the circumstances of the region. Whilst the King-Crane Commission was more interested in the Syria and Palestine regions, the Harbord Delegation was interested in the East Anatolia, namely the Armenian mandate. As these two delegations reported that America would have difficulties in establishing a mandate in the region and as it was stated in Harbord Delegation's report that an Armenian State could not be established, the American Senate rejected the Armenian mandate. As a result of this, discussions on the American mandate in Turkey, America and Europe came gradually to an end.

The Higher Commissioner of the United States in Istanbul, Admiral Bristol, was willing to improve the relations with the Ankara Government and

to start the official relations. He usually was warning Washington about the success and rightfulness of the National Struggle. However, Washington was always unwilling in entering into official relations with Ankara, the diplomatic relations between the two governments commenced after the Sakarya War. Washington was continuing the dialogs with the Ankara Government on a commercial basis. He tried to preserve the open Gate principal and the benefits. Because of the propaganda activities, it became more difficult to the Senate to accept the Lausanne Treaty undersigned between the two countries. The Armenians and their supporters tried to impede the Treaty, the American Senate rejected the treaty in 1927. As a result of that and the dialogs between Admiral Bristol and Tervik Rüstü, a treaty that established the diplomatic relations between the two countries was undersigned.

So the diplomatic relations between the two countries were established.